

Projekt „Výskum a monitoring populácií veľkých šeliem a mačky divej na Slovensku“

PROGRAM STAROSTLIVOSTI O RYSA OSTROVIDA (*Lynx lynx*) NA SLOVENSKU

Štátna ochrana prírody Slovenskej republiky za účasti spoluautorov (v abecednom poradí):

Ing. Vladimír Antal, Ing. Milan Boroš, Ing. Mgr. Marianna Čertíková, prof. Ing. Juraj Ciberej, CSc., Ing. Jozef Dóczy, PhD., Ing. Slavomír Find'o, CSc., Ing. Peter Kaštier, PhD., prof. Ing. Rudolf Kropil, CSc., Mgr. Jakub Kubala, PhD., Ing. Juraj Lukáč, MVDr. Ladislav Molnár, PhD., prof. Ing. Ladislav Paule, PhD., MSc. Robin Rigg, Mgr. Rastislav Rybanič, Ing. Peter Smolko, PhD., RNDr. Štefan Šramka

Január 2017

Investícia do Vašej budúcnosti

Tento projekt je spolufinancovaný z Európskeho fondu pre regionálny rozvoj

EURÓPSKA ÚNIA

ÚVOD	4
1. SÚČASNÝ STAV RYSA OSTROVIDA	7
1.1. Rozšírenie a stav populácie rysa ostrovida	7
1.1.1. Zaradenie rysa v medzinárodnom a národnom sozologickom zozname.....	7
1.1.2. Zhodnotenie rozšírenia a stav populácie rysa v medzinárodnom meradle.....	7
1.1.3. Zhodnotenie rozšírenia a stav populácie rysa na území Slovenskej republiky	16
1.2. Biologické a ekologické nároky rysa ostrovida	21
1.2.1. Opis rysa, preferencia biotopov, význam rysa v ekosystéme.....	21
1.2.2. Rozmnožovanie, starostlivosť o potomstvo a prezimovanie druhu	21
1.2.3. Potravné nároky rysa (kvalita, kvantita potravy, spôsob výživy, získavanie prirodzenej potravy)	22
1.2.4. Priestorová aktivita, migrácie a presuny rysa, výskyt rysa v zimnom období, populačná ekológia.....	23
1.2.5. Konkurenčné vzťahy	25
1.2.5.1. Vplyv rysa vo vzťahu k škodám na hospodárskych zvieratách	25
1.2.5.2. Vplyv rysa na populácie raticovej zveri	26
1.3. Zhodnotenie stavu rysa s ohľadom na jeho priaznivý stav	26
1.3.1. Zaradenie rysa do skupiny podľa kategórie ohrozenia.....	27
1.3.1.1. Definícia priaznivého stavu rysa ostrovida	28
1.3.2. Zhodnotenie doterajšej územnej ochrany rysa	29
1.3.2.1. Ochrana rysa z pohľadu európskej legislatívy	29
1.3.2.2. Ochrana rysa z pohľadu slovenskej legislatívy	31
1.4. Zhodnotenie negatívnych vplyvov na rysa	33
1.4.1. Akceptácia verejnosťou.....	33
1.4.2. Legálny lov rysa v zmysle európskej a slovenskej legislatívy.....	35
1.4.3. Ostatné negatívne prvky	37
1.4.3.1. Strata vhodného prostredia rysa vplyvom rozvoja infraštruktúry, fragmentácia biotopov rysa a kolízie vplyvom dopravy	37
1.4.3.2. Nelegálny lov rysa a nelegálne usmrcovanie	38
1.4.3.3. Absencia štandardizovaného monitoringu	39
1.5. Veterinárne aspekty rysej populácie	39
2. STRATEGICKÉ CIELE STAROSTLIVOSTI NA DOSIAHNUTIE (ZACHOVANIE) PRIAZNIVÉHO STAVU RYSA OSTROVIDA (VRÁTANE OPATRENÍ NA MANAŽMENT POPULÁCIE)	41
2.1. V oblasti zachovania priaznivého stavu rysa ostrovida	41
2.1.1. Manažmentové opatrenia	41
2.1.2. Monitoring.....	41
2.2. V oblasti opatrení proti nelegálnemu usmrcovaniu	46
2.3. V oblasti fragmentácie a prepojenosti biotopov	46
2.4. V oblasti vzdelávania, informovanosti a dostupnosti údajov	47
2.5. V oblasti cezhraničnej (medzinárodnej) spolupráce a vypracovania programu starostlivosti na úrovni Karpát a Európy	47
3. OPATRENIA NA ZACHOVANIE PRIAZNIVÉHO STAVU RYSA ALEBO OPATRENIA NA ODSTRÁNENIE NEGATÍVNYCH VPLYVOV RYSA VO VZŤAHU K ŠKODÁM A ODSTRÁNENIE NEGATÍVNYCH VPLYVOV NA RYSA	48
3.1. V oblasti legislatívy	48
3.2. V oblasti praktickej starostlivosti a manažmentu	48
3.3. V oblasti monitoringu (vrátane mapovania)	48
3.4. Opatrenia v oblasti výchovy, spolupráce s verejnosťou a výskumu	50
3.4.1. V oblasti výchovy a spolupráce s verejnosťou.....	50

3.4.2. V oblasti výskumu.....	50
3.5. V oblasti starostlivosti o rysa ostrovida v podmienkach mimo jeho prirodzeného stanovišťa („ex situ“)	51
3.6. Harmonogram opatrení s určeným termínom, nákladmi a zodpovednosťou za realizáciu	51
3.6.1. Opatrenia v oblasti legislatívy.....	52
3.6.2. Opatrenia v oblasti praktickej starostlivosti a manažmentu.....	52
3.6.3. Opatrenia v oblasti monitoringu.....	55
3.6.4. Opatrenia v oblasti výchovy a spolupráce s verejnosťou.....	57
3.6.5. Opatrenia v oblasti výskumu.....	59
3.6.6. V oblasti starostlivosti o rysa ostrovida v podmienkach mimo jeho prirodzeného stanovišťa („ex situ“).....	60
4. POUŽITÉ PODKLADY, ZDROJE INFORMÁCIÍ A LITERATÚRA	60
5. PRÍLOHY	78
5.1. Zoznam území európskeho významu, v ktorých rys ostrovid predstavuje predmet ochrany	
5.2. Preventívne opatrenia na čiastočnú, resp. úplnú elimináciu škôd spôsobených rysom ostrovidom hospodárskych zvieratách a ich aplikácia v praxi	
5.3. Uplatňovanie náhrady škôd spôsobených rysom	
5.4. Mapovanie a monitoring rysa ostrovida na Slovensku	
5.5. Záznam o úhyne a odchyte rysa ostrovida	
5.6. Záznam z miestneho šetrenia škôd spôsobených určenými živočíchmi	
5.7. Mapa Slovenska s potvrdenými lokalitami rysa ostrovida v štvorcoch siete DFS s vyznačením veľkoplošných chránených území	
5.8. Mapa Slovenska s potvrdenými lokalitami rysa ostrovida v štvorcoch siete DFS s vyznačením lokalít európskej sústavy chránených území (Natura 2000)	
5.9. Prehľad ustanovení právnych predpisov, na základe ktorých možno uložiť sankcie za porušenie ustanovených podmienok ochrany rysa ostrovida	

ÚVOD

Rys ostrovid (*Lynx lynx*) je veľkou šelmou, ktorá si v súčasnosti vyžaduje značnú pozornosť najmä v otázke monitoringu, výskumu a manažmentu jeho subpopulácie. Okrem skutočnosti, že predstavuje prioritný druh z pohľadu Európskej únie, je veľmi citlivo vnímaný hlavne z pohľadu poľovníckej samosprávy. Celkovo je potrebné zabezpečenie realizácie detailného výskumu pre nastavenie vhodného systému jeho ochrany.

Vypracovanie programu starostlivosti o rysa ostrovida (*Lynx lynx*) na Slovensku vyplynulo z nasledovných dôvodov:

Prvým dôvodom je skutočnosť, že populácia rysa na Slovensku je na jednej strane definovaná ako mierne v nepriaznivom stave (ochranárska verejnosť) a na strane druhej, ako populácia v priaznivom stave spôsobujúca pomerne veľké škody v poľovníctve. Jednoznačne však nie je definovaná ako ohrozená, a teda nie je pre ňu potrebné vypracovanie programu záchrany. Z uvedených dôvodov bol novelizovaný zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o ochrane prírody a krajiny“), kde sa v § 54 (dokumentácia ochrany prírody a krajiny) ods. 4. písm. b) s účinnosťou od 1. januára 2014 prvýkrát zaviedol pojem program starostlivosti o druhy rastlín a živočíchov. V zmysle § 54 ods. 8 zákona o ochrane prírody a krajiny sú programy starostlivosti o druhy rastlín a živočíchov podkladom na zabezpečenie trvalo udržateľného priaznivého stavu druhov európskeho významu a druhov národného významu. Obsah programu starostlivosti je uvedený v prílohe č. 19 vyhlášky Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky č. 24/2003 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov (ďalej len „vyhláška k zákonu o ochrane prírody“).

Druhým dôvodom pre vypracovanie programu starostlivosti o rysa je absencia jednotného a komplexného monitoringu a mapovania tejto šelmy, ako podkladu pre jeho aktívnu ochranu a manažment.

Tretí dôvod predstavuje potreba vypracovania jednotného dokumentu, ktorý by prakticky riešil monitoring, ochranu a manažment rysa na Slovensku.

Tento dokument musí v prvom rade zabezpečiť dôkladný monitoring rysa a jeho výskum vo vzťahu ku škodám, nelegálnemu usmrcovaniu a migračným bariéram.

Program starostlivosti o rysa ostrovida (*Lynx lynx*) na Slovensku bol spracovaný v rámci projektu Štátnej ochrany prírody Slovenskej republiky „**Výskum a monitoring populácií veľkých šeliem a mačky divej na Slovensku**“ a na jeho príprave a realizácii sa podieľali nasledovné subjekty:

- **Štátna ochrana prírody Slovenskej republiky** (ďalej len „ŠOP SR“),
- **Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky** (ďalej len „MŽP SR“), sekcia ochrany prírody a krajiny,
- **Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky** (ďalej len „MPRV SR“), odbor lesného hospodárstva a spracovania dreva, oddelenie štátnej správy lesného hospodárstva a poľovníctva,
- **Technická univerzita vo Zvolene**, katedra ochrany lesa a poľovníctva, katedra fytoľógie,

- **Slovenská poľovnícka komora,**
- **Univerzita veterinárskeho lekárstva a farmácie v Košiciach,** Ústav pre chov a choroby rýb a zveri, parazitológie, Klinika vtákov a exotických zvierat,
- **Národné lesnícke centrum vo Zvolene,** Lesnícky výskumný ústav Zvolen,
- **Slovenská poľnohospodárska a potravinárska komora,**
- **Združenie miest a obcí Slovenska,**
- **Spoločnosť pre výskum, vzdelávanie a spolužitie s prírodou** (Slovak Wildlife Society),
- **Lesoochranárske zoskupenie VLK.**

Prostredníctvom týchto zástupcov boli oslovené aj ostatné subjekty a organizácie, ktorých sa problematika týka a mohli vzniesť k jeho obsahu pripomienky ešte v procese jeho prípravy.

Predkladaný dokument je teda výsledkom vzájomnej spolupráce všetkých dotknutých subjektov a predstavuje dôležitý zdroj informácií pre legislatívu, ako aj pre zabezpečenie následného výskumu a monitoringu rysa.

Program starostlivosti je rozdelený na dve základné časti:

- 1. Prvá časť** predstavuje všeobecné údaje o rozšírení, biológii, ekológii a etológii rysa na Slovensku. Prostredníctvom prehľadných tabuliek a grafov informuje o škodách spôsobených rysom. V záverečných kapitolách uvádza návrh všetkých potrebných opatrení a zmien týkajúcich sa legislatívy, monitoringu, výskumu, práce s verejnosťou a praktickej starostlivosti o druh a jeho biotopy.
- 2. Druhá časť** vo forme príloh predstavuje praktický návod na riešenie problematických okruhov:
 - modifikácia existujúcich a zavedenie nových relevantných foriem monitoringu a mapovania populácie rysa ostrovida na Slovensku, ako podklad pre reporting (správy o stave biotopov a druhov európskeho významu predkladané Európskej komisii v 6-ročných intervaloch),
 - zmena spôsobu nahlasovania, šetrenia, evidencie a úhrady náhrad škôd spôsobených rysom na hospodárskych zvieratách,
 - zjednotenie všetkých efektívnych spôsobov preventívnych opatrení na zníženie, resp. úplnú elimináciu škôd spôsobených rysom,
 - zavedenie nových výskumných úloh sledujúcich vývoj a stav populácie rysa, vzájomné vnútrodruhové a medzidruhové vzťahy, predačné vzťahy a akceptáciu tejto veľkej šelmy zo strany verejnosti.

Program starostlivosti predkladá Pracovná skupina pre manažment veľkých šeliem v Slovenskej republike (za intenzívnej spoluúčasti zainteresovaných skupín), ako komplexný materiál detailne riešiaci problematiku ochrany a manažmentu rysa ostrovida na Slovensku v kontexte s európskou legislatívou. Dokument by mal prispieť k zjednoteniu všetkých údajov o rysovi a k ich využitiu vo vede, výskume, ale hlavne v praktickej starostlivosti o druh.

Tento dokument je potrebné pravidelne aktualizovať, aby mohol byť použitý ako podklad pre ochranu a manažment rýsa aj v budúcnosti. Z uvedeného dôvodu je dôležitá spolupráca všetkých zainteresovaných skupín, ktoré je potrebné podporovať vo vzájomnej spolupráci pri zbere dát, výskume, monitoringu, ochrane a praktickej starostlivosti.

Program starostlivosti bude aktualizovaný v desaťročných intervaloch, prípadne podľa potreby (zmena aktuálneho stavu ochrany a manažmentu, zmena legislatívy) za účasti všetkých relevantných skupín.

Touto formou by sa chcel kolektív autorov programu starostlivosti o rýsa poďakovať Dr. Ursovi Breitenmoserovi, Dr. Christine Brietenmoser-Würsten, organizáciám KORA, SSC IUCN Cat Specialist Group a Large Carnivore Initiative for Europe za ich konzultácie a spoluprácu pri definovaní ohrození subpopulácie na Slovensku, ako aj strategických cieľov a opatrení pre jej ochranu a manažment na viacerých priestorových úrovniach. Poďakovanie patrí rovnako Ing. Branislavovi Támovi, Ing. Eve Gregorovej a Ing. Petrovi Klingovi, PhD., za ich spoluprácu pri zostavovaní tohto dokumentu.

1. SÚČASNÝ STAV RYSA OSTROVIDA

1.1. Rozšírenie a stav populácie rysa ostrovida

Fylogénéza, divergencia a rozšírenie druhov mačkovitých šeliem prebiehali historicky v ôsmich hlavných líniách (rodokmeňoch), výrazne ovplyvnených minimálne desiatimi medzikontinentálnymi sťahovaniami a kolísaním morskej hladiny (Macdonald et al. 2010). Rod rys (*Lynx*) tvorí ucelenú líniu, ktorá sa pravdepodobne vyvíjala v súvislosti s divergenciou zajacovitých (*Lagomorpha*) (Kurten, 1968; Johnson et al. 2006), zahŕňa štyri druhy a v súčasnosti je rozšírený len v rámci severnej hemisféry (Breitenmoser et al. 2000, Von Arx et al. 2004, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). V palearktiskej biogeografickej oblasti od Európy po Východnú Áziu je rozšírený eurázijský rys (*Lynx lynx*). Na Pyrenejskom polostrove sa vyskytuje malá a izolovaná populácia ibérskeho rysa (*Lynx pardinus*). V rámci nearktickej biogeografickej oblasti sú definované dva druhy: rys červený (*Lynx rufus*) a rys kanadský (*Lynx canadensis*). Súčasný rozšírenie rysov predstavuje spomedzi všetkých druhov mačkovitých šeliem najrozsiahlejší areál s veľkosťou približne 13 000 000 km² (IUCN 2002), avšak ich celková početnosť nie je známa (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008).

Spoločný predok súčasných rysov (*Lynx issidorensis*) pochádzal z obdobia pred 2,6 miliónov rokov z územia Severnej Ameriky a jeho pozostatky boli zaznamenané aj na území Európy, Ázie a Afriky (Matjuschkin 1978, Werdelin 1981, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Napriek uniformným klimatickým podmienkam bol prehistorický areál od centrálnej Európy po Severnú Ameriku výrazne fragmentovaný vo forme glaciálnych území a lesných refúgií, ktoré podmienujú vývoj a vznik samostatných populácií širokého spektra druhov, vrátane rysov. Najvýraznejší vývoj súčasných druhov rysov prebiehal najmä v marginálnych častiach prehistorického areálu rozšírenia, akými boli Západná Európa a Beringia (Kurtén 1988, Kurtén & Werdelin 1984, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008).

1.1.1. Zaradenie rysa v medzinárodnom a národnom sozologickom zozname

Rys ostrovid je zaradený do prílohy č. 4 B a prílohy č. 6 A vyhlášky k zákonu o ochrane prírody; prílohy II a prílohy IV smernice Rady 92/43/EHS z 21. mája 1992 o ochrane prirodzených biotopov a voľne žijúcich živočíchov a rastlín v platnom znení (ďalej len „Smernica o biotopoch“); prílohy III Dohovoru o ochrane európskych voľne žijúcich organizmov a prírodných stanovišť (ďalej len „Bernský dohovor“); prílohy A nariadenia Rady (ES) č. 338/97 z 9. decembra 1996 o ochrane druhov voľne žijúcich živočíchov a rastlín reguláciou obchodu s nimi v platnom znení znení [ďalej len „nariadenie Rady (ES) č. 338/97“] a prílohy II Dohovoru o medzinárodnom obchode s ohrozenými druhmi voľne žijúcich živočíchov a rastlín (CITES).

1.1.2. Zhodnotenie rozšírenia a stav populácie rysa v medzinárodnom meradle

Vzhľadom na rozšírenie v rámci rozsiahlych území, širokého spektra biotopov a klimatických pásiem je eurázijský rys definovaný väčším počtom poddruhov (Von Arx et al. 2004, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Ich vznik bol podmienený rozsiahlymi geografickými vzdialenosťami rozšírenia druhu, ako aj opakovanými izoláciami a opätovnými prepojeniami jednotlivých populácií. Tieto faktory mali vplyv nielen

morfologické rozdiely medzi poddruhmi (Miric 1974, 1978, Matjuschkin 1978, Werdelin 1981, Hemmer 1993, 2001, Matjuschkin & Vaisfeld 2003), ale aj ich súčasné rozšírenie a genetickú situáciu. Napriek tomu, že systematické členenie poddruhov rysa je stále predmetom prebiehajúcich diskusií je možné charakterizovať nasledujúcich deväť poddruhov (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008):

Severoeurópsky rys (*Lynx lynx lynx*)

Nominantná forma eurázijského rysa opísaná v roku 1758 Carlom von Linné. Rozšírenie tohto poddruhu sa rozprestiera od Škandinávie, Fínska, Bieloruska, Baltického regiónu a Európskej časti Ruska po Ural a Sibír, západne od rieky Jenisej.

Karpatský rys (*Lynx lynx carpathicus*)

Pôvodne bol tento poddruh uvedenými autormi klasifikovaný len ako natio (*Lynx lynx orientalis natio carpathicus*) (Sládek et al. 1963, Štollmann 1963, Hell et al. 2004), alebo ako súčasť nominantnej formy severoeurópskeho rysa (Vasiliiu & Decei 1964). Rozšírený je na území Rumunska, Slovenska, Ukrajiny, Česka, Maďarska, Srbska a Čiernej Hory. Malý počet jedincov sa vyskytuje aj v Bulharsku.

Balkánsky rys (*Lynx lynx martinoi*)

Tento poddruh je rozšírený len na juhozápadnom Balkáne (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2001), konkrétne v Albánsku a (Bego 2001), Macedónii (Hristovski 2001) Čiernej Hore a Kosove (Grubač 2000, Paunović et al. 2001) bol opísaný Djordjeom Miricom v roku 1974 (Miric 1978). Pôvodne sa balkánske rysy vyskytovali aj v Grécku a Bulharsku (Panayotopolou 2001, Zlatanova et al. 2001).

Ibérsky (španielsky) rys (*Lynx pardinus*)

Španielsky (Ibérsky) rys predstavuje vzácny druh rysa, ktorý žije v mokradných biotopoch a vrchovinách južného Španielska. Je nazývaný tiež aj pyrenejský rys, nakoľko obýva oblasť Pyrenejí. Živí sa skoro výlučne králikmi, zriedkavejšie mláďatmi jeleňovitých. Je veľmi vzácny a pokles hustoty jeho populácie bol spôsobený prudkým poklesom králičej populácie pod vplyvom myxomatózy, rozdrobením biotopov a nelegálnym lovom.

Kaukazský rys (*Lynx lynx dinniki*)

Kaukazský poddruh je od ostatných poddruhov najvýraznejšie izolovaný a vyskytuje sa na území Ruska a Gruzínska v Malom Kaukaze, ako aj vo Veľkom Kaukaze, konkrétne Gruzínsku, Arménsku a Azerbajdžane (Matjuschkin 1978, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Historicky sa tento poddruh vyskytoval aj v Iraku a Turecku, kde je naďalej potenciálne len malá a izolovaná populácia (Matjuschkin 1978, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 1990, Matjuschkin & Vaisfeld 2003). Potenciálne je poddruh rozšírený aj v Iráne, avšak relevantné dáta absentujú (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008).

Turkestanský rys (*Lynx lynx isabellinus*)

Výskyt turkenstanského rysa je definovaný v pohoriach centrálnej Ázie, Pamíre, Hindúkuši a Ťanšane, ako aj Tibetskej planine a južných svahoch Himalájí. Tento poddruh je len čiastočne rozšírený v Turkenstane a primárnu časť jeho areálu predstavujú Turkmenistan, Uzbekistan, Kazachstan, Kirgistan, Tadžikistan, Afganistan, Čína, Pakistan, India, Nepál a Bután (Matjuschkin 1978, Heptner & Sludskij 1980, Fox 1985, Fox et al. 1986, 1994, Schaller 1997, Zhang Yongz 1997, Lukarevsky 2001, Sunquist & Sunquist 2002, Matjuschkin & Vaisfeld 2003).

Altajský rys (*Lynx lynx wardi*)

Poddruh altajského rysa je pravdepodobne rozšírený v rámci celého pohoria Altaj a území Ruska, Kazachstanu, Číny a Mongolska (Matjuschkin & Vaisfeld 2003). Dáta o prezencii druhu sú však dostupné len z územia Ruska (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008).

Bajkalský rys (*Lynx lynx kozlovi*)

Rozšírenie tohto poddruhu je od Pohoria Sajany a územia medzi Jenisejou a Bajkalským jazerom, až po pohorie Changaj (Heptner & Sludskij 1980).

Sibírsky rys (*Lynx lynx wrangleri*)

Sibírsky poddruh rysa sa vyskytuje na rozsiahlom území celej Sibíri po Kamčatku a pobrežie Ochotského mora, ako aj severného Mongolska a Mandžuska (Matjuschkin 1978, Heptner & Sludskij 1980, Zhang Yongz 1997, Matjuschkin & Vaisfeld 2003). Absentuje len na pobreží polostrova Čukotka (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008).

Amurský rys (*Lynx lynx stroganovi*)

Definícia tohto poddruhu je v súčasnosti stále diskutabilná, pretože niektorí autori (Nowell & Jackson 1996) ho označujú ako poddruh *neglectus*. Rozšírený je na území medzi riekami Amur a Ussuri (Heptner & Sludskij 1980), ďalej v pohorí Sichote-Aliň, ostrove Sachalin, Mandžusku a celom Kórejskom polostrove (Matjuschkin & Vaisfeld 2003).

Počas prehistorickej doby bol rys rozšírený vo všetkých zalesnených častiach Európy vrátane Britských ostrovov (Hetherington et al. 2005). Na území Veľkej Británie, Írska, Dánska, Holandska, Belgicka, pobrežných oblastí Francúzska a Nemecka druh vyhynul pred niekoľkými stovkami rokov. V priebehu nasledujúcich storočí vyhynul rys aj z ďalších osídlených častí Európy a na začiatku 20. storočia absentoval na väčšine územia historického rozšírenia (Kratochvíl 1968a) z dôvodu kombinácie viacerých faktorov. Tieto faktory zahŕňali najmä priame prenasledovanie zo strany ľudí, výrazné odlesňovanie, rozvoj sídiel a priemyslu, ako aj radikálne zníženie početnosti primárnych druhov koristi (Breitenmoser, 1998). Zachovalo sa len 5 autochtónnych populácií: škandinávská, karélska, baltická, karpatská a balkánska (Kratochvíl, 1968a, b; Breitenmoser & Beitenmoser – Würsten, 1990; von Arx et al. 2004). Súčasný rozšírenie rysa v Európe je značne odlišné od situácie v polovici 20. storočia (van Arx et al. 2004, Linnell et al. 2009, Chapron et al. 2014) a celková populácia je v Európe (mimo územia Ruska a Bieloruska) odhadovaná na 9 000 až 10 000 jedincov (Kaczensky et al. 2013, Boitani et al. 2015). Druh je rozšírený v rámci 23 krajín a 11 populácií (Boitani et al. 2015). Mimo autochtónnych populácií boli zvyšné

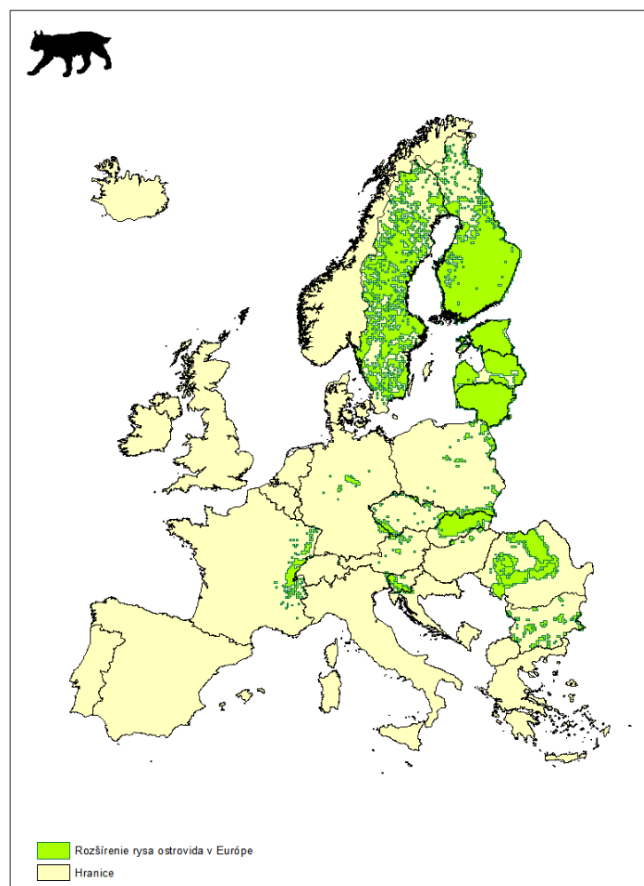
populácie v centrálnej a západnej Európe založené prostredníctvom reštitučných programov realizovaných v 70. a 80. rokoch 20. storočia (dinárska, alpská, jurská, vogézska-falcká a šumavsko-bavorská populácia) a samostatnej reštitúcie v roku 1999 v pohorí Harz (harzská populácia). Zdrojové populácie pre prvé reštitučné programy boli na Slovensku, dodatočne pochádzali zakladateľské zvieratá z Rumunska, alebo z rôznych zoologických záhrad (Linnell et al. 2009). Početnosťou najväčšie autochtónne populácie v Škandinávii, Karélsku, Balte a Karpatoch ($\geq 2\,000$ jedincov) sú s najväčšou pravdepodobnosťou stabilné a životaschopné (Breitenmoser et al. 2000, Von Arx et al. 2004, Boitani et al. 2015). Piata autochtónna populácia na Balkáne s odhadovanou početnosťou len 40 až 50 rysov je však kriticky ohrozená. Všetky reštituované populácie boli založené pred cca 40 rokmi a ich početnosť je nižšia ako 200 resp. 100 jedincov. Zväčša sú izolované, a klasifikované ako kriticky ohrozené, alebo ohrozené (IUCN 2016). Šumavsko-bavorská populácia spoločne s vogézska-falckou populáciou rovnako vykazujú potenciálne klesajúci trend početnosti s odhadom len 50 a 19 jedincov.

Európske populácie rysa ostrovida

Súčasnú populáciu rysa ostrovida v Európe sú definované nasledovne (Boitani et al. 2015):

Alpská populácia

Historická alpská populácia rysa vyhynula počas 19. storočia. Súčasná populácia pozostáva z viacerých subpopulácií založených prostredníctvom programu reštitúcie druhu počas 70. a 80. rokov 20. storočia. Zakladateľské zvieratá pochádzali z územia Slovenska (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Rozšírená je v rámci viacerých krajín: Švajčiarsko – severozápadné švajčiarske Alpy, severná a centrálna časť Valais, severozápadné Alpy, kantóny Grison a Ticino, východné Alpy (Breitenmoser 1983, Haller 1982, Breitenmoser & Baettig 1992, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008, Ryser et al. 2004, Von Arx et al. 2004); Slovinsko – severozápadné Slovinsko – Júlske Alpy; Taliansko – na východe provincie Furlansko – Júlske Benátky, región Benátsko, provincie Belluno, na západe v provincii Valle d’Aosta a Verbanii v regióne Piemont; Rakúsko – severná časť Národného parku Vápencové Alpy, Korutánsko a Nízke Taury;

Obr. 1 Rozšírenie rysa v krajinách EÚ (Správa o stave biotopov a druhov európskeho významu za obdobie rokov 2007 – 2012)

Francúzsko – juhozápadná časť krajiny od Ženevského jazera po Horné Alpy (Vandel & Stahl 2005), nepotvrdené pozorovania sú zaznamenané v Nemecku a Lichtenštajnsku. Rozšírenie je možné charakterizovať ako dve jadrové územia v západných Alpách (najväčšia populácia v Švajčiarsku a subpopulácia vo Francúzsku) a slovinských Alpách s expanziou do Talianska a Rakúska. Celková početnosť je odhadovaná na 130 jedincov (IUCN 2016). Densita populácie odhadnutá pomocou monitoringu s fotopascami sa pohybuje medzi 1,3 – 1,5 samostatného rysa/100 km² (Pesenti & Zimmermann 2013). Medzi oboma jadrovými územiaми nie je žiadne prepojenie. Rozšírenie druhu nedosahuje potenciál celého pohoria a je obmedzené len na približne 10% (Von Arx et al. 2004) napriek tomu, že habitatové modely naznačujú potenciál populácie s veľkosťou 960 – 1800 rysov v závislosti na odhadovanej denzite (Zimmermann 2003, 2004).

Celkový trend populácie vykazuje mierny lokálny nárast v subpopuláciách vo Švajčiarsku, avšak prakticky žiadnu expanziu alpskej populácie. Vzhľadom na obmedzenú kapacitu disperzie rysa a súčasný trend populácie 40 rokov po reštitúcii, nie je očakávané ďalšie prirodzené rozširovanie, alebo prepojenie oboch jadrových zón v Alpách. Ďalším dôležitým faktorom obmedzujúcim možnosti disperzie rysov je vysoká fragmentácia územia spoločne s hustou infraštruktúrou a cestnou sieťou, ktorá je zodpovedná za vysokú časť mortality druhu najmä v Švajčiarsku a Slovinsku. Najvýznamnejším faktorom mortality v alpskej populácii je ilegálny lov a najväčším ohrozením je genetický drift spôsobený izoláciou subpopulácií a nízkym počtom zakladateľských zvierat, ktoré mohli byť potenciálne príbuzensky späté (Breitenmoser-Würsten & Obexer-Ruff 2003, 2015). Z vyššie uvedených dôvodov je alpská populácia považovaná za ohrozenú a vyžaduje si posilnenie rysmi z pôvodnej zdrojovej populácie v Karpatoch (Von Arx et al. 2004, Breitenmoser 2011, Boitani et al. 2015). Uvedené posilnenie by zlepšilo genetický a zdravotný stav populácie v Alpách. Pre dlhodobú životaschopnosť populácie je rovnako potrebné zabezpečenie prepojenia medzi jednotlivými izolovanými subpopuláciami, ako aj prepojenie oboch jadrových zón v západných a východných Alpách kolonizáciou území v Rakúsku, Nemecku, Taliansku a Lichtenštajnsku (Molinari-Jobin et al. 2003, Zimmermann 2003, 2004, Boitani et al. 2015).

Balkánska populácia

Rozšírenie populácie na Balkáne zahŕňa: Albánsko – Albánske Alpy, pohorie Munella a Národný park (NP) Shenetik-Jablanica; Macedónia – Mavrovo, NP Galičica, NP Pelister, pohoria Jablanica, Suva Gora a Karadžica (Bego 2001, Hristovski 2001, Lescureux et al. 2011, Melovski 2012), Srbsko a Čierna Hora – juh a juhozápad krajiny, regióny Kosovo a Metohije (Mirić 1981, Paunovic 2001, Von Arx et al. 2004); Grécko – pohoria Voras, Tzena a Pinovo, delta rieky Mesta, NP Pindus (Panayotopoulos 2001, Von Arx et al. 2004); Bulharsko – potenciálny výskyt v pohorí Strandza (Spasov et al. 2001, Zlatanova 2001, Kaczensky et al. 2013). Populácia na Balkáne je najmenšou a najohrozenejšou autochtónnou populáciou v Európe (Simeonovski & Zlatanova 2001, Von Arx et al. 2004). Odhad jej celkovej početnosti je len 40 – 50 jedincov (IUCN 2016). Densita populácie v Macedónii odhadovaná pomocou nepriestorových modelov a monitoringu s fotopascami je 0,8 samostatného rysa/100 km² (Melovski 2012). Populácia zaznamenala genetický drift po druhej svetovej vojne, kde bola jej veľkosť len 15 – 20 rysov (Mirić 1981). Po

rekonvalescencii v 70. rokoch 20. storočia nastalo opätovné výrazné zníženie počas občianskych a vojenských konfliktov v 90. rokoch.

Baltická populácia

Populácia rysa je rozšírená v Estónsku a v celej krajine vrátane väčších ostrovov, mimo hustej infraštruktúry; v Lotyšsku (Anderson et al. 2003, Ozolinš et al. 2008); v Bielorusku; v Poľsku – severovýchodná časť krajiny, NP Bialowieza (Podgórski et al. 2008, Schmidt 2011); v Litve – severovýchod krajiny (Kaczensky et al. 2013); na Ukrajine – Polesie; Kaliningradskej oblasti – severovýchodná, juhovýchodná a centrálna časť a v Rusku (Von Arx et al. 2004). Baltická populácia je súčasťou ruskej populácie na jej juhozápadnej časti rozšírenia, mimo ktorého je rozšírená na relatívne rozsiahlom území a jej celková početnosť je odhadovaná na 1 600 rysov (IUCN 2016). Južná časť populácie, ako aj areál na ktorom sa vyskytuje sú relatívne dosť fragmentované (Von Arx et al. 2004), kompaktnšie biotopy sa nachádzajú len v Bielorusku. Výskyt druhu v Bielorusku však naznačuje postupný pokles početnosti a areálu rozšírenia rysa (Kozlo 2003). Densita populácie v Bielorusku je odhadovaná na 0,4 rysa/100 km², t. j. relatívne nízku hodnotu (Von Arx et al. 2004). Po historickom minime počas druhej svetovej vojny (Anderson et al. 2003, Bluzma 2003, Kozlo 2003, Valdmann 2003) sa populácia zregenerovala. Densita rysov sa zo severu na juh pohybuje v rozmedzí od 2 do 1 jedince/100 km² (Von Arx et al. 2004). Druh je legálne lovený v Estónsku a Lotyšsku, ktoré predstavujú najväčšiu časť baltickej populácie.

Populácia je považovaná za menej ohrozenú (IUCN 2016). Ohrozenia tejto populácie nie sú jasne špecifikované, avšak ide najmä o ilegálny lov a fragmentáciu (populácie/vhodných biotopov) (Von Arx et al. 2004). Subpopulácie v Poľsku a Bielorusku sú ohrozené najmä izolovanosťou od ostatných častí výskytu. Zaužívané postupy monitoringu z najväčšou pravdepodobnosťou nadhodnocujú odhady populácie najmä v severnej časti jej rozšírenia.

Šumavsko-bavorská populácia

Historická populácia na tomto území vyhynula v 19. storočí aj keď do 50. rokov 20. storočia sa na českej časti Šumavy občasne vyskytli ojedinelé jedince, ktorých pôvod bol neznámy a pravdepodobne išlo o migrujúce rysy z karpatskej populácie na Slovensku (Hell 1961, Červený & Bufka 1996, Červený et al. 1996). Súčasná populácia je rozšírená v Českej republike – pohoriach Šumava, Český les a Novohradských horách, menšia časť vrchoviny Brdy; Nemecku – Bavorský les a Oberpfälzerwald, podhorie Šumavy, Fichtelgebirge a Frankenwald; a Rakúsku – Šumava, Mühlviertel, Waldviertel. Populácia bola založená prostredníctvom reštitučných programov v 70 a 80. rokoch (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008) so zakladateľskými zvieratami pochádzajúcimi z odchytov na území Slovenska (Bufka & Červený, Červený & Bufka 1996, Červený et al. 1996). V priebehu 90. rokov sa početnosť rysov zvýšila na 70 až 100 jedincov a populácia bola rozšírená na území všetkých troch krajín (Bufka et al. 1997, Huber et al. 2001, Wöfl et al. 2001). Väčšina rysov (60 %) sa vyskytuje na území Českej republiky, ktorá je jadrovou časťou tejto populácie a má osobitú zodpovednosť pre budúcu existenciu šumavsko-bavorskej populácie (Von Arx et al. 2004).

Od roku 1999 bol najmä v Českej republike zaznamenaný postupný pokles početnosti rysa. Súčasný odhad populácie je 30 až 45 adultných rysov (Kaczensky et al. 2013), zatiaľ čo

odhad celkovej populácie je okolo 50 jedincov (IUCN 2016). Densita populácie v Bavorskom lese bola odhadnutá s pomocou nepriestorových odhadov a monitoringu s fotopascami na 0,4 až 0,9 samostatných rysov/100 km² (Weingarth et al. 2012). Napriek tomu, že populácia je považovaná za stredne veľkú, takmer polovica jej areálu predstavuje sporadický výskyt (Von Arx et al. 2004). Z tohto dôvodu je kriticky ohrozená (IUCN 2016).

Karpatská populácia

Autochtónna populácia rýsa v Karpatoch je rozšírená v Rumunsku – východné Karpaty; Slovensku – západné a východné Karpaty; Poľsku – severovýchodné Karpaty; Ukrajine – severovýchodné Karpaty; Českej republike – Beskydy, Biele Karpaty; Maďarsku – severovýchodná časť krajiny; Srbsku – pohorie Stara planina, Delibatska peščara, Vršacke planine; Bulharsko – sporadický výskyt v Západnej Starej planine, pohorí Osogovo, NP Bulgarka. Karpaty predstavujú vzhľadom na rozsiahle zalesnené územia a vhodné biotopy najväčšiu kontinuálnu populáciu veľkých šeliem a rýsa v Európe (Webster et al. 2001, Von Arx et al. 2004). Súčasný areál rozšírenia pokrýva takmer celé územie Karpát a čiastočne expanduje na územie Srbska a Čiernej Hory, resp. Bulharska. Samotné parametre subpopulácií rýsa v jednotlivých krajinách sú analogické k konkrétnym podielom pohoria – viac ako polovica karpatskej populácie je situovaná v Rumunsku, veľká časť na Slovensku, ďalej na Ukrajine, Poľsku, Maďarsku, Českej republike a Rakúsku (Von Arx et al. 2004). Celková početnosť populácie je odhadovaná na 2 300 – 2 400 rysov (IUCN 2016), zatiaľ čo densita populácie bola odhadnutá na 3 rysy/100 km² (Von Arx et al. 2004). Uvedená densita je však nadehodnotená z dôvodu neadekvátnych metód monitoringu (Okarma et al. 2000, Salvatori et al. 2002, Linnell & Okarma 2003), čo reflektuje najmä priestorový odhad denzity populácie na referenčných územiach v slovenských Karpatoch s hodnotou 0,58, 0,8 až 0,9 samostatných rysov/100 km² (Kubala et al. 2015 in Rigg & Kubala 2015, Kubala et al. Duľa 2015).

Dinárska populácia

Populácia v Dinárskom pohorí historicky vyhynula začiatkom 20. storočia (Koritnik 1974, Kos 1928, Miric 1978, Sindičić et al. 2013). Súčasná populácia bola založená v 70. rokoch s použitím zvierat odchytených na území Slovenska (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008, Sindičić et al. 2013) a rozšírená je v Bosne a Hercegovine – západná Bosna (Von Arx et al. 2004); Chorvátsku – Gorski Kotar a regióny Lika (Sindičić et al. 2013); a Slovinsku – regióny Kočevska a Notranjska (Kaczensky et al. 2013). Reštitúcia v Dinárskom pohorí je považovaná za jeden z najúspešnejších programov v rámci veľkých šeliem (Breitenmoser et al. 1998) a populácia rapídne expandovala z územia Slovinska do Chorvátska a Bosny a Hercegoviny (Čop 1987, Frković 2001). Po perióde predpokladanej stabilizácie jej veľkosti počas 80. a 90. rokov sa trend početnosti a rozšírenia populácie počas posledných 10 – 15 rokov výrazne znížil (Von Arx et al. 2004, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008, Gomerčić et al. 2009, 2010, Skrbinšek et al. 2011, Sindičić et al. 2013). Súčasný odhad početnosti dinárskej populácie je len 120 – 130 jedincov (Sindičić et al. 2013, IUCN 2016). Populácia do súčasnosti nedosiahla kontakt s subpopuláciou v juhovýchodných Alpách, alebo balkánskou populáciou a je považovaná za ohrozenú (IUCN 2016).

Jurská populácia

Rozšírenie jurskej populácie je vo Francúzsku – pohorí Jura, východné a centrálné regióny Francúzska v okolí Rínu; a Švajčiarsku – pohorie Jura medzi Ženevou a Bazilej. Táto populácia bola založená v pohorí Jura na Švajčiarskej strane v 70. rokoch 20. storočia rysmi zo slovenských Karpát (Breitenmoser et al. 2002). Ihneď po reštitúcii sa populácia rozšírila do francúzskej časti pohoria (Vandel & Stahl 1998) a v období medzi druhou polovicou 90. rokov až rokom 2001 mierne expandovala (Von Arx et al. 2004). Trend početnosti populácie je pozitívny a jej veľkosť je v súčasnosti odhadovaná na 100 rysov, avšak vzhľadom na svoje parametre je považovaná za ohrozenú (IUCN 2016). Habitatové modely odhadli potenciál početnosti populácie v pohorí Jura na 74 až 101 rezidentných jedincov (Zimmermann & Breitenmoser 2007). Potenciálne koridory k susedným populáciám v Alpách, Vogézoch-Falcku a Čiernom lese vykazujú čiastočné obmedzenia disperzie, avšak poskytujú potenciál k ďalšiemu šíreniu populácie (Von Arx et al. 2004, Zimmermann & Breitenmoser 2007). Vzhľadom na genetickú situáciu jurskej populácie je potrebné jej prepojenie s týmito susednými populáciami (Breitenmoser-Würsten & Obexer-Ruff 2003, 2015).

Karélska populácia

Zvyčajne bola táto populácia označovaná ako severská a pričleňovaná k škandinávskej populácii. Rozšírenie karélskej populácie je definované na celom území Fínska – najmä v juhovýchodnej časti krajiny; a v Rusku – región Karélsko (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). V polovici 50. rokov 20. storočia bola populácia na tomto území takmer vyhynutá a súčasné rysy majú švédsko-ruský pôvod (Kaczensky et al. 2013, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Súčasná populácia sa zastabilizovala v 60. až 80. rokoch (Pulliainen 1968, Pulliainen et al. 1995, Kojola 2004). Na ruskej strane nebola populácia nikdy vyhynutá, čo súvisí s historickým a súčasným statusom rysa, ako významného kožušinového zvieratá. Tento región nebol vzhľadom na charakter biotopov nikdy vhodným na poľnohospodársku činnosť a kožušiny majú do súčasnosti veľkú ekonomickú dôležitosť. Z tohto dôvodu nebolo nikdy cieľom verejnosti rysa vyhubiť, ale naopak optimalizovať jeho udržateľný lov. Na základe uvedeného prístupu boli už počas dlhého obdobia zaznamenávané detailné štatistiky o trende populácie rysa v tomto regióne (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Historicky boli každoročne realizované monitoringy z dôvodu odhadu populácie rysa a ostatných druhov pomocou stopovania na snehu. V rámci Ruského Karélska bola denzita populácie odhadovaná na 0,8 rysov/100 km² (Novikov 1968). Denzita populácie v nižšie položenej Leningradskej oblasti bola 0,96 rysov/100 km² a v najjužnejšej časti Bezirk Novgorod 1 rys/100 km² (Novikov 1968, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Celková početnosť karélskej populácie je odhadovaná v súčasnosti na 2 400 až 2 600 jedincov (IUCN 2016).

Škandinávska populácia

Je rozšírená na území takmer celého Švédska a Nórska – juhocentrálnej a severovýchodnej časti krajiny. Na prelome 19. a 20. storočia zaznamenala populácia rysa v Škandinávii výrazný pokles. V Nórsku sa zachovali len veľmi malé územia s výskytom rysa v centrálnej a juhovýchodnej časti (Linnell et al. 1999). Populácia v Švédsku vyhynula v južnej a centrálnej časti krajiny. Zachovala sa však v severnom Švédsku, odkiaľ sa začal

spontánne šíriť do susedných častí krajiny a prostredníctvom disperzie predišla komplexnému vyhynutiu na území Nórska (Björvall & Lindström 1984, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Regenerácia druhu na území oboch krajín nastala najmä počas posledných troch dekád (Linnell & Andrén 1999, Linnell et al. 2001) a súčasný odhad početnosti škandinávskej populácie je 1 800 – 2 300 rysov (IUCN 2016). Nárast početnosti a rozšírenia populácie sa spomalil/zastavil počas poslednej dekády a rys je lovený najmä v regiónoch so zvýšeným výskytom konfliktov s chovateľmi hospodárskej zveri, najmä sobov (Linnell et al. 2001). Od roku 1995 obidve krajiny spolupracujú na koordinovanom výskume druhu (Andrén et al. 1997, 2002, Swenson 1998, Linnell et al. 2001, Andersen et al. 2003). Densita rysa v Škandinávii je 0,5 rysov/100 km² a súvisí s biotopmi, ktoré sú charakterizované nižšou úživnosťou, ako aj nízkou densitou cestných komunikácií a ľudských sídiel (Von Arx et al. 2004). Rozsiahle priestorové nároky a nízka abundancia rysa v Škandinávii má priamy vplyv na prístupy monitoringu a manažmentu tejto populácie (Linnell et al. 2001).

Vogézska-falcká populácia

Rozšírenie tejto populácie je definované vo Francúzsku – centrálna a južná pohorie Vogézy, sporadický výskyt v severnej časti pohoria a v Nemecku – Falcký les (Vandel 1994, Vandel & Wecker 1995). Populácia bola založená prostredníctvom programu reštitúcie počas 80. a 90. rokov 20. storočia na základe 21 rysov odchytených na území Slovenska (Herrenschmidt & Vandel 1992, Lacoumette 1994, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Z celkového počtu reštituovaných zvierat sa však reprodukoval len obmedzený počet jedincov, zatiaľ čo zvyšné rysy boli ilegálne ulovené (Vandel & Wecker 1995, Von Arx et al. 2004). Pôvod zvierat zaznamenaných v 80. rokoch na území Falckého lesa nie je známy (Wölfl & Kaczensky 2001), s najväčšou pravdepodobnosťou sa však jednalo o prirodzenú disperziu (Vandel & Wecker 1995, Wölfl & Kaczensky 2001). Počas posledných dvoch dekád sa prezencia rysov v severných Vogézoch výrazne znížila (Von Arx et al. 2004). Početnosť populácie je v súčasnosti odhadovaná na len 19 jedincov a populácia je kriticky ohrozená (IUCN 2016).

Harzká populácia

Pokus o reštitúciu rysa na území Národných parkov Harz a Hochharz bol prehodnocovaný v 70. a 90. rokoch 20. storočia (Stahl 1972). Samotná realizácia programu reštitúcie bola realizovaná v roku 2000 prostredníctvom zvierat z rôznych zoologických záhrad a inštitúcií, ktorých genetický pôvod je však zmesou viacerých poddruhov rysa s neznámym, alebo veľmi nejasným pôvodom (Böer 2001). Program spôsobil veľké množstvo kontroverzií (Wotschikowsky et al. 2001), pretože ignoroval odporúčania odborníkov a smerníc pre realizáciu podobných projektov zo strany IUCN Re-introduction Specialist Group (1987, 1998) najmä v otázke pôvodu použitých zvierat (Von Arx et al. 2004).

Zo všetkých reštituovaných populácií rysa v Európe je harzká najizolovanejšia (Von Arx et al. 2004) a potenciál disperzie do ostatných vhodných území je obmedzený, alebo diskutabilný (Schadt et al. 2002a, b, Böer 2001). Napriek tomu sú od roku 2010 zaznamenané dve jadrá reprodukcie vzdialenejšie od samotného pohoria. Populácia si vyžaduje prehodnotenie intra a interpopulačnej konektivity a fragmentácie, aby sa predchádzalo jej ďalšej izolácii, resp. posúdili možnosti ďalšieho potenciálneho rozšírenia prostredníctvom

relevantného systému monitoringu vo všetkých federálnych štátoch Nemecka, na území ktorých je rozšírená (Boitani et al. 2015).

Medzi najdôležitejšie faktory ohrozujúce populácie rysa v Európe sú najmä konflikty s poľovníkmi, ilegálny lov a strata/fragmentácia biotopov z dôvodu rozvoja infraštruktúry, ako aj nedostatočné štruktúry manažmentu a náhodná mortalita na komunikáciách (Breitenmoser et al. 2000, Von Arx et al. 2004, Boitani et al. 2015). Lov hospodárskych zvierat nepredstavuje výrazný problém a vo väčšine populácií ide len o ojedinelé prípady s výnimkou severských populácií, kde sú tieto konflikty výraznejšie. Dôvody najväčších konfliktov zahŕňajú hlavne lov raticovej zveri s narastajúcou dôležitosťou, pretože táto problematika bola relatívne dlhú dobu prehliadaná, alebo úplne ignorovaná. Zatiaľ čo v otázke lovu hospodárskych zvierat bolo prijatých viacero opatrení, problematika manažmentu konfliktov s poľovníkmi nebola dostatočne riešená. Vo väčšine krajín sa však rozvíja veľmi dobrá spolupráca všetkých zainteresovaných skupín, ktorá vedie k spoločnému dialógu a riešeniam aj v tejto otázke (Boitani et al. 2015).

1.1.3. Zhodnotenie rozšírenia a stav populácie rysa na území Slovenskej republiky

Populácia rysa ostrovida je na území slovenských Karpát autochtónnou pravdepodobne od pleistocénu (Ďurišová 2005, Horáček 1993). Ekológia súčasných rysov sa s najväčšou pravdepodobnosťou od prehistorický dôb výrazne nezmenila a z tohto dôvodu je možné predpokladať, že rozšírenie populácie na Slovensku bolo podmienené distribúciou lesných biotopov a koristi (Von Arx et al. 2004, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Osteologické nálezy z odpadkových jám ľudského sídliska z doby bronzovej v Podunajskej nížine podporujú predpoklad historického rozšírenia druhu na celom území Slovenska (Hell & Sládek 1974).

Informácie o výskyte druhu z obdobia stredoveku absentujú, avšak dostupné sú údaje o prezencii druhu počas 18. až 19. storočia v rámci dvoch menších subpopulácií na strednom a čiastočne západnom Slovensku (Orava, Liptov, Trenčín, Turiec, Gemer a Nitra) a severozápadnom okraji východných Karpát (Windisch 1780, Rochel 1821, Kornhuber 1857, Paszlavsky 1918). Stav rysov bol obmedzený najmä v dôsledku rozsiahleho odlesňovania, straty, alebo fragmentácie vhodných biotopov, minimálnych stavov koristi, ako aj priameho prenasledovania druhu. V polovici 19. storočia bola na území celého Uhorska zrealizovaná masívna kampaň trávenia šeliem strychnínom, ktorá spôsobila výrazné zníženie početnosti veľkých šeliem vrátane rysa (Jamnický 1997). Druh sa v tomto období zachoval pravdepodobne len v minimálnej počte v centrálnej časti severného Slovenska a východných Karpatoch. Napriek tomu bolo legislatívne možné rysa loviť akýmkoľvek spôsobom s výnimkou poľovných psov alebo honcov aj osobám, ktoré neboli poľovníkmi (Anonym 1883; Hell et al. 2004). V období medzi rokmi 1892 – 1909 bolo priemerne ročne ulovených 15 až 32 jedincov (Jamnický 1997, Hell et al. 2004). Po prvej svetovej vojne sa tento počet ešte výrazne nezmenil a medzi rokmi 1924 až 1929 dosahoval len 18 jedincov s klesajúcim trendom (Hell et al. 2004).

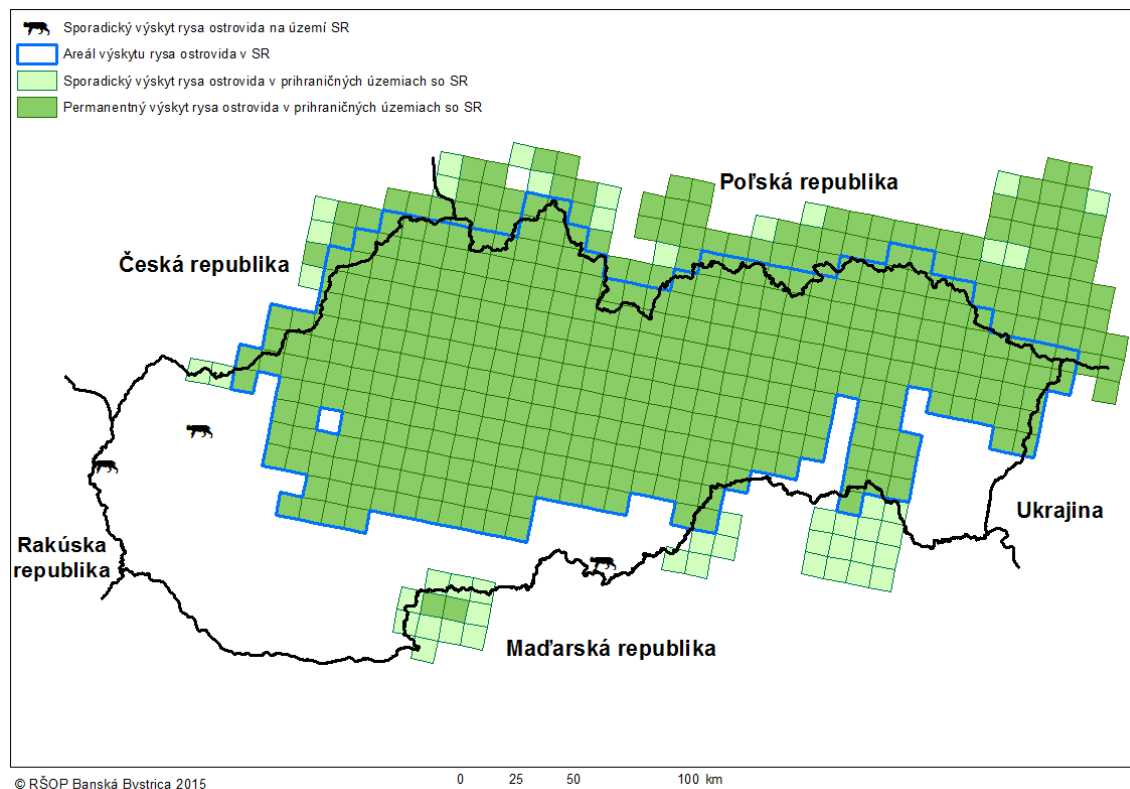
Minimum početnosti populácie nastalo počas 30. rokov 20. storočia s odhadovaným počtom len 50 rysov (Hell 1968) avšak už v 40. rokoch sa populácia začala postupne regenerovať vďaka čiastočnej ochrane druhu z roku 1936 a roku 1947 (zákon č. 225/1947 Zb. o myslivosti), ako aj zvýšeniu stavu koristi (Hell & Slamečka 1996). Populácia sa rozšírila

opäť aj do Levočských vrchov, Liptova, Muráňa, Nizkých a Vysokých Tatier, Malej Fatry a Kremnických vrchov (Hell & Sládek 1974). Koncom 40. rokov migrovali prvé jedince do Moravsko-sliezských Beskýd, kde založili lokálnu populáciu (Červený et al. 1996, 1999, 2001, 2002).

Počas 50. a 60. rokov sa populácia rozšírila aj smerom na západ a juh Slovenska (Hell & Slamečka 1996) a vzhľadom na nárast jej početnosti bola v roku 1955 zrušená čiastočná ochrana druhu. Vzhľadom na distribúciu ulovených rysov je možné predpokladať, že šírenie populácie prebiehalo najmä z územia východného Slovenska, resp. východných Karpát (Hell et al. 2004). Početnosť populácie v roku 1964 bola odhadovaná na 500 až 600 rysov (Šprocha 1964, Hell & Slamečka 1996) s výskytom na území s veľkosťou 13 700 km² a mierne klesajúcim trendom, zatiaľ čo v roku 1972 bol odhad 482 jedincov (Hell & Slamečka 1996). V období rokov 1955 až 1971 bolo priemerne ročne ulovených 72 rysov (Jamnický 1997).

Rozšírenie populácie sa v prvej polovici 70. rokov začalo opäť znižovať zo západu smerom na sever stredného Slovenska a z tohto dôvodu bola druhu v roku 1976 pridelená opätovná čiastočná ochrana (vyhláška Ministerstva poľnohospodárstva a výživy Slovenskej socialistickej republiky č. 172/1975 Zb., o ochrane a o čase, spôsobe a podmienkach lovu niektorých druhov zveri v znení neskrorších predpisov). Až v druhej polovici 70. rokov sa začala početnosť rysov znovu zvyšovať a jej odhad v roku 1989 bol 500 jedincov (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 1990, Hell 1992). Priemerný ročný úlovok rysov v priebehu rokov 1988 až 1992 bol 112 jedincov (Jamnický 1997).

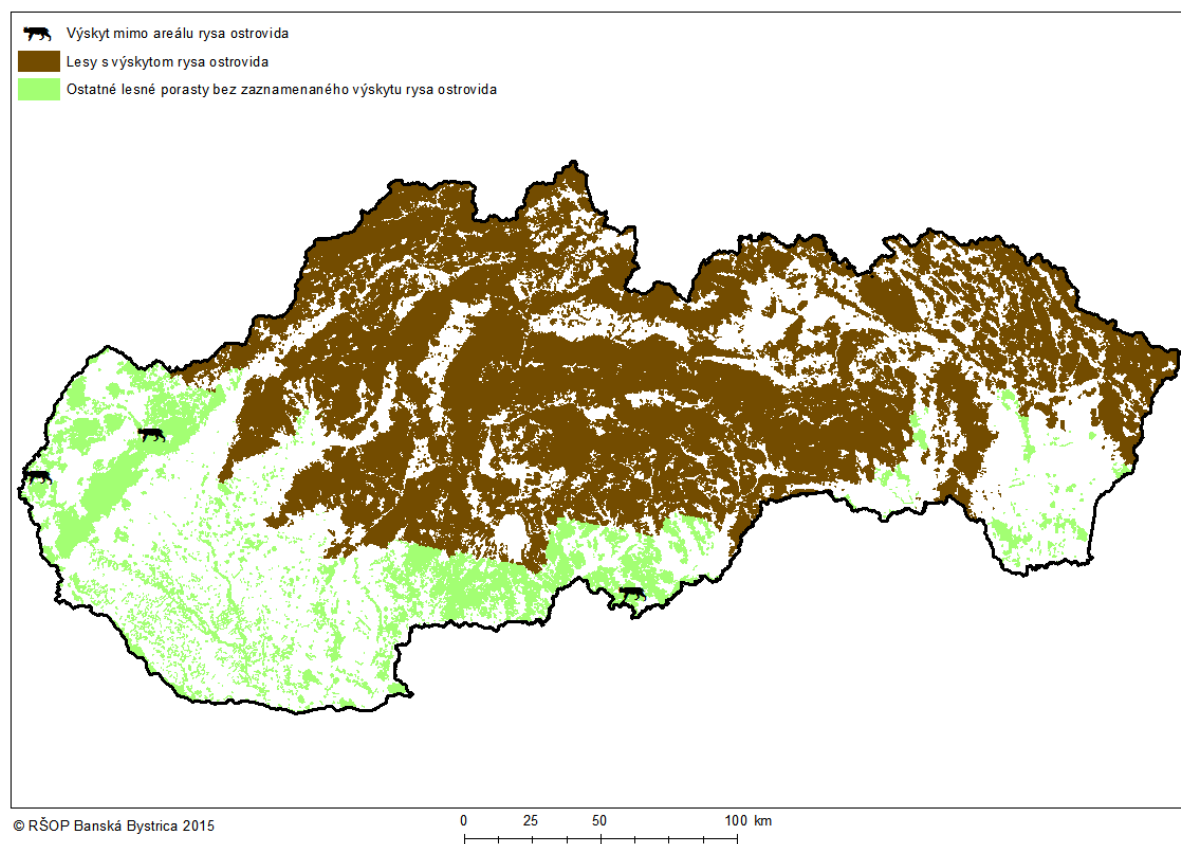
Legislatívna nezhoda v rámci otázky o ďalšom love, resp. ochrane druhu trvajúca počas 90. rokov spôsobila nepriehľadnú situáciu, v ktorej bol síce rys lovený, avšak počet ulovených jedincov nebol relevantne zaznamenávaný (Okarma et al. 2000). Z tohto dôvodu boli oficiálne štatistiky o love rysa od roku 1994 nižšie ako reálny počet ulovených zvierat (Okarma et al. 2000, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008).

Obr. č. 2 Trvalý a sporadický výskyt rysa ostrovida na Slovensku a cezhraničný charakter jeho populácií v Západných Karpatoch (Kaczensky et al. 2013, Tematické spracovanie ŠOP SR 2015)

V roku 1999 bol rys vyhlásený za celoročne chránený druh (MŽP SR a MPRV SR).

V období rokov 1892, 1894 – 1905 a 1909 bolo ulovených 320 jedincov (Jamnický 1997), zatiaľ čo medzi rokmi 1955 až 2001 celkovo 3 184 rysov (Hell & Slamečka 1996, Kubala et al. in prep.). Oficiálny odhad populácie od roku 2000 dosiahol viac ako 1 000 jedincov, avšak uvedené odhady je možné považovať za výrazne nadhodnotené (Okarma et al. 2000, Salvatori et al. 2002, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Celková veľkosť populácie bola odhadnutá na 400 rysov s výskytom na 14 500 km² s denzitou 2,8 rysa/100 km² (Gregorová 2004). Na základe odhadov denzity 0,81 samostatných rysov/100 km² vhodného biotopu v Národnom parku Veľká Fatra a 0,57 až 1,22 samostatných rysov/100 km² vhodného biotopu v Chránenej krajinskej oblasti (CHKO) Štiavnické vrchy a 0,9 samostatných rysov/100 km² vhodného biotopu (Kubala et al. in prep., Duľa et al. in prep.) by mala byť súčasná veľkosť populácie okolo 200 (Salvatori et al. 2002, Kubala et al. 2015, Kubala et al. in prep.), resp. 300 – 400 jedincov (Von Arx et al. 2004, Kaczensky et al. 2013, Chapron et al. 2014). Oficiálny odhad podľa poľovníckej štatistiky v roku 2013 bol 1 717 rysov čo by predstavovalo biologicky nereálnu denzitu 6,7 rysov/100 km² (Kubala et al. in prep.). Fluktuácia početnosti rysa v priebehu posledných dekád bola zaznamenaná počas približne každých dvoch decénií (Hell et al. 2004). Nie je možné ju však spájať s fluktuáciou početnosti populácií a s najväčšou pravdepodobnosťou bola dôsledkom kombinácie legálneho a ilegálneho lovu rysa (Hell & Slamečka 1996, Hell et al. 2004).

Obr. č. 3 Rozšírenie rysa na Slovensku v rokoch 1984– 2015 (Tematické spracovanie ŠOP SR a NLC 2015)

Podľa oficiálnej správy pre Európsku komisiu (Správa o stave biotopov a druhov európskeho významu za obdobie 2007 – 2012 v Slovenskej republike, Černecký et al. 2014) v zmysle článku 17 Smernice o biotopoch je na Slovensku v Alpском bioregiónе 300 – 400 jedincov rýsa a v Panónskom bioregiónе nebol reportovaný žiaden jedinec rýsa.

Význam slovenskej subpopulácie rýsa na medzinárodnej úrovni

Pozitívna regenerácia lesov a niektorých druhov raticovej zveri v Európe, ako aj stav populácie rýsa v Karpatoch počas 70. a 80. rokov 20. storočia umožnil realizáciu reštitučných programov (v západnej a strednej Európe), pre ktoré poskytlo Slovensko zakladateľské zvieratá (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008, Linnell et al. 2009). Tieto programy zahŕňali 172 – 177 jedincov a boli vykonané na 15 rôznych územiach v 8 krajinách (Linnell et al. 2009, Von Arx et al. 2009). Z celkového počtu translokovaných rýsov bolo 57 % odchytených voľne žijúcich zvierat zo Slovenska a 40 % jedincov narodených v zajatí. Pôvod zvyšného počtu zvierat nie je známy (Von Arx et al. 2009). Populácia na Slovensku bola zvolená ako v Európe najbližšia autochtónna populácia historicky vyhynutým rýsom v západnej a strednej Európe (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008, Von Arx et al. 2009).

Na Slovensku bol odchyt rýsov realizovaný počas takmer troch dekád na úrovni manažmentu populácie spoločne s legálnym lovom druhu. Podiel odchytených rýsov sa pohyboval približne na úrovni 10 – 18 % z celkového počtu ulovených jedincov (napr. 18% t. j. 8 rýsov v roku 1981 a 17% t. j. 13 rýsov v roku 1988, Hell & Slamečka 1996) a aj napriek nadmernému počtu odchytených zvierat v kombinácii s legálnym lovom v rámci niektorých lokálnych populácií negatívne neovplyvnil demografiu druhu (Hell & Slamečka 1996, Hell et al. 2004, Zátroch 2014). Medzinárodná spolupráca, zapojenie poľovníckej, lesníckej a ochranárskej verejnosti, ako aj manažment oficiálnych reštitučných programov na úrovni Slovenska sú považované za vynikajúci model pre trvalo udržateľnú cezhraničnú ochranu rýsa v Európe a inšpirovali mnoho následných programov ochrany veľkých šeliem (Kubala et al. in prep.).

V súčasnosti je možné štyri programy považovať za úspešné a šesť, ako neúspešné z dôvodu ich nedostatočnej prípravy a manažmentu (Von Arx et al. 2009). Napriek tomu, že hodnotenia reštitúcie veľkých šeliem vo všeobecnosti demonštrujú úspešnosť počtom translokovaných zvierat a voľne žijúce jedince majú vyššiu mieru prežívania ako zvieratá narodené v zajatí (Breitenmoser et al. 2001) u rýsov nie je tento trend úplne pravdivý (Von Arx et al. 2009). Vo všeobecnosti bolo v jednotlivých krajinách vypustených vždy menej ako 20 rýsov na malom počte území (v Dinárskom pohorí dokonca len 6 jedincov).

Niektoré reštituované populácie boli v rannej fáze programov veľmi prosperujúce, ale následne sa ich rozširovanie zastavilo (napr. populácia v Alpách) a dokonca znížila ich početnosť (napr. Dinárske pohorie) (Breitenmoser et al. 2011, Skrbinšek et al. 2011, Sindičić et al. 2013, Boitani et al. 2015). Dôvody uvedených problémov sú predmetom prebiehajúceho výskumu, avšak inbreeding populácie (príbuzenské kríženie) je hlavnou hrozbou pre ich dlhodobé prežitie (Breitenmoser-Würsten & Obexer-Ruff 2003, 2015, Skrbinšek et al. 2011, Sindičić et al. 2013). Znížená heterogenita je výsledkom príliš obmedzenej zakladajúcej populácie pozostávajúcej z malého počtu jedincov zo slovenských Karpát translokovaných počas krátkeho obdobia. Niektoré z vypustených rýsov boli pravdepodobne príbuzensky späté

(Breitenmoser-Würsten & Obexer Ruff 2003). Reštituované populácie vykazujú tendenciu nízkych hodnôt heterozigótnosti a alelickej diverzity v porovnaní so zdrojovou populáciou v Karpatoch (Breitenmoser-Würsten & Obexer-Ruff 2003, 2015, Skrbinšek et al. 2011, Sindičić et al. 2013). Silný genetický drift spôsobil významné rozdiely aj medzi populáciami vo Švajčiarsku (Breitenmoser-Würsten & Obexer-Ruff 2003, 2015). Monitoring zdravotného stavu populácie vo Švajčiarsku nevykazoval žiadne abnormality do roku 1992, avšak následne bolo zaznamenaných 6 jedincov z pohoria Jura a Álp s vrodenými defektmi vo forme anatomických zmien a srdcových chorôb postihujúcimi najmä samčiu časť populácie (Ryser-Degiorgis 2009, 2015, Ryser-Degiorgis et al. 2004). Súčasný odhad denzity Dinárskej populácie 0,3 rysa/100 km² poukazuje na jej dramatický pokles počas posledných dekád (Skrbinšek et al. 2011).

Uvedené obmedzenia zdravotného stavu negatívne ovplyvnili aj faktory reprodukcie a prežívania rýsov, čo vedie k ohrozeniu týchto reštituovaných populácií rýsa a zvyšuje citlivosť na akékoľvek prípady mortality. Navrhovaným riešením pre zabezpečenie prežitia súčasnej kritickej situácie a ich záchranu je posilnenie reštituovaných populácií ďalšími rysmi zo slovenských Karpát (Skrbinšek et al. 2011, Breitenmoser 2011, Sindičić et al. 2013, Boitani et al. 2015). Identické opatrenia sú nevyhnutné aj v rámci kritickej ohrozenej vogézske-falckej populácie rýsa (Von Arx et al. 2004, Kaczensky et al. 2013, Boitani et al. 2015). Vzhľadom na odporúčania IUCN (1987, 1998) musia byť zdrojové populácie hodnotené s dôrazom na demografiu, genetiku a zdravotný stav pred, počas a po realizácii akýchkoľvek translokácií (Von Arx et al. 2009).

Pri zabezpečovaní týchto údajov by bolo možné realizovať dlhodobú ochranu a manažment životaschopných autochtónnych a reštituovaných populácií rýsa v strednej a západnej Európe (Breitenmoser et al. 2000, Von Arx et al. 2004, Breitenmoser et al. 2006, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008, Linnell et al. 2008, Boitani et al. 2015) s populáciou zo Slovenska, ako zdrojovou a centrálnou. Ďalšia s metapopuláciou by mohla byť potenciálne situovaná medzi západnými Karpatmi a šumavsko-bavorskou populáciou (Wöfl et al. 2001, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Populácia v Šumave a Bavorskom lese je rozšírená na juhovýchode od Mühlviertelu v Rakúsku po Smrčiny na severozápade. Prostredníctvom Krušných hôr, Děčínskej vrchoviny, Krkonôš a Hrubého Jeseníka by mohla byť táto populácia spojená so zdrojovou populáciou na Moravsko-sliezských Beskydách, Poľsku a Slovensku. V rámci týchto pohorí sú zaznamenávané prezencie s najväčšou pravdepodobnosťou najmä disperzných rýsov a uvedená migračná trasa bola jedincami z Karpát využívaná už od 50. rokov 20. storočia (Kratochvíl 1968, Kratochvíl & Vala 1968). Druhá historická migračná trasa viedla od Malých Karpát pozdĺž hranice bývalého Československa a pri zlepšení vhodných biotopov by mohla predstavovať ďalšie prepojenie ohrozenej šumavsko-bavorskej populácie so západnými Karpatmi (Schadt et al. 2002, Kramer-Schadt et al. 2004, 2005, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008, Boitani et al. 2015).

1.2. Biologické a ekologické nároky rysa ostrovida

1.2.1. Opis rysa, preferencia biotopov, význam rysa v ekosystéme

Názov druhu:	Rys ostrovid (<i>Lynx lynx</i> , Linnaeus 1758)
Systematické zaradenie druhu:	Kmeň: Chordata (chordáty)
	Trieda: Mammalia (cicavce)
	Rad: Carnivora (šelmotvaré)
	Čeľaď: Felidae (mačkovité)
	Rod: Lynx (rys)

Poddruhy a genetická diferenciácia rysa

Poddruhy a genetická diferenciácia rysa sú podrobne rozobraté v kapitole „1.1.2. Zhodnotenie rozšírenia a stav populácie rysa v medzinárodnom meradle“.

Biotop

Rys ostrovid je rozšírený v rámci širokého spektra lesných biotopov a viacerých klimatických pásiem (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Výnimku predstavuje len turkestanský rys, ktorý sa vyskytuje v nelesnom biotope (Von Arx et al. 2004). V prehistorickej dobe bol rys rozšírený v rámci všetkých lesných typov od tvrdolistých lesov subtropického pásma pri Stredozemnom mori a zmiešaných lesov mierneho pásma po boreálne lesy v Škandinávii. V súčasnosti je druh rozšírený len v rozsiahlejších zalesnených pohoriach Európy (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008).

Na Slovensku sa rys vyskytuje najmä v horských oblastiach, ktoré sú charakterizované predovšetkým vertikálnymi výrazne členitými terénmi s dostatkom úkrytov a južne exponovaných svahov, resp. hustých mladín (Hell et al. 2004). Z hľadiska ľudnatosti je rozšírenie populácie definované oblasťami, ktoré nepresahujú 100 obyvateľov/km², nižšou denzitou ľudských sídiel s optimálnou vzájomnou vzdialenosťou 2 až 6 km a dostatočnou distribúciou koristi. V rámci vegetačných stupňov sa rys vyskytuje najmä v jedľovo-bukovom stupni a nadmorských výškach 700 až 900 (1 100) m. n. m., bukovom stupni vo výškach 500 až 700 (1 000) m. n. m., a smrekovo-jedľovo-bukovom stupni s výškou 900 – 1 250 m. n. m. Častý výskyt je však aj v smrekovom vegetačnom stupni (1 250 až 1 500 m. n. m.) a dubovo-bukovom stupni (500 až 600/900 m. n. m.). Dodatočne sa rys vyskytuje aj v dubovom vegetačnom stupni (120 až 300/500 m. n. m.) a sezónne aj v pásme kosodreviny (1 400 až 2 000 m. n. m.), avšak optimum jeho rozšírenia je pravdepodobne najmä vo výške 800 až 1 000 m. n. m. (Hell & Sládek 1974, Hell et al. 2004).

1.2.2. Rozmnožovanie, starostlivosť o potomstvo a prezimovanie druhu

Obdobie rozmnožovania rysov je od februára do polovice apríla (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Samce v tomto období aktívne vyhľadávajú a nasledujú samice z dôvodu posúdenia ich reprodukčného stavu (Von Arx et al. 2004). Samice rysa majú indukovanú ovuláciu a ich ruja trvá tri dni počas ktorých sa v ich bezprostrednej blízkosti zdržiavajú samce a dochádza k viacnásobnému páreniu (Breitenmoser & Breitenmoser

Würsten 2008). V prípade, že samica nedosiahne graviditu, ruja sa opakuje približne o 9 – 13 dní (Hell et al. 2004). Vo všeobecnosti sa však počas jedného roka reprodukuje 4/5 samíc. Vo Švajčiarsku to predstavuje 15 – 19 % samíc bez mláďat, zatiaľ čo v Škandinávii je to 24 – 37 % samíc (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008).

Gravidita trvá 67 – 75 dní a mláďatá sa rodia najčastejšie na konci mája, resp. začiatkom júna. Ich počet varíruje od jedného do piatich, avšak najčastejší počet sú dve až tri (Stehlík 1984, Von Arx et al. 2004). Váha narodených mláďat je okolo 300 g (250 – 360 g) a do veku dvoch až troch mesiacov sú dojčené samicou (Hell et al. 2004). Mäsitú potravu prijímajú mláďatá od veku jedného mesiaca a so samicou zostávajú do nasledujúceho obdobia rozmnožovania vo veku približne 10 mesiacov a váhe 9 až 14 kg (Breitenmoser et al. 2006). Samice sú pohlavne dospelé vo veku dvoch rokov, zatiaľ čo samce sa do párenia zapájajú až vo veku troch rokov. Reprodukčná aktivita je rovnako rozdielna, u samíc do veku 14 rokov, u samcov 16 až 17 rokov (Von Arx et al. 2004, Breitenmoser 2006). Celkový priemerný počet úspešných reprodukcií počas celého života samice je 10, čo predstavuje okolo 20 narodených mláďat (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008).

Prirodzená mortalita mláďat a subadultných rysov (jeden a dvoj ročné jedince) je veľmi vysoká a minimálne polovica z nich nedosiahne vek dospelosti. Maximálna dĺžka života rysov je 16 až 17 rokov, avšak jedince staršie ako 10 rokov sú v populácii zriedkavé a priemerný vek väčšiny zvierat je 4 – 5 rokov (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Rys nemá prirodzených nepriateľov, napriek tomu, že na území rozšírenia druhu v Eurázii sú zaznamenané sporadické usmrtenia jedincov zo strany vlkov (*Canis lupus*), rosomákov (*Gulo gulo*) a tigrov (*Panthera tigris*) (Von Arx et al. 2004, Breitenmoser 2006). Napriek predpokladom negatívneho vplyvu vlka na populáciu rysa (Matjuschkin 1978, Hell et al. 2004) nie je tento faktor pre prežívanie druhu významný (Schmidt et al. 2009, Wikenros et al. 2010). Najdôležitejším priamym a nepriamym faktorom vplývajúcim na mortalitu rysov a parametre populácie na celom území rozšírenia tohto druhu sú ľudské aktivity (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Tieto faktory zahŕňajú najmä mortalitu na komunikáciách, ilegálny lov a nadmerný legálny lov (Von Arx et al. 2004).

1.2.3. Potravné nároky rysa (kvalita, kvantita potravy, spôsob výživy, získavanie prirodzenej potravy)

Rys ostrovid je špecializovaný výhradne na konzumáciu živočíšnej potravy, ktorej spektrum je v rozsahu od hlodavcov po losa (Von Arx et al. 2004). Historicky sa rysy vo všeobecnosti špecializovali na lov zajacovitých (Kurten 1968; Johnson et al. 2006), avšak vzhľadom na zmeny v distribúcii koristi a charaktere biotopov sa vo väčšine areálu rozšírenia druhu v Európe preorientovali na lov malých až stredne veľkých druhov raticovej zveri (Molinari-Jobin et al. 2000, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Zajacovité sú hlavnou korisťou rysa len v severovýchodnej Európe, vo zvyšných častiach kontinentu sú hlavným druhom koristi najmä srnec lesný (*Capreolus capreolus*) a kamzík vrchovský (*Rupicapra rupicapra*) (Breitenmoser et al. 2010, Von Arx et al. 2004). V špecifických častiach Škandinávie a Baltu s chovom hospodárskych zvierat je hlavným druhom koristi sob arktický (*Rangifer tarandus*). Na územiach s minimálnou denzitou raticovej zveri sú dôležitými druhmi koristi zajace, vtáky a hlodavce.

Hlavnou potravou rysa na Slovensku je raticová zver predstavujúca 89,8 % z celkovej hmotnosti skonzumovanej potravy (Hlaváček 1971, Hell 1973). Primárnou zložkou je srnčia (66,9 %) a jelenia zver (17,8 %) zatiaľ čo zvyšné druhy (diviak lesný a ovca domáca 3,4 %, zajac 2,5 %, líška 1,7 %, drobné cicavce 3,1 %, vtáky 2,9 %) reprezentujú len malé percento potravy (Hlaváček 1971, Hell 1973, Hell & Sládek 1974). V subalpínskych a alpínskych biotopoch loví rys aj kamzíka, naopak v nižšie položených pohoriach muflóna lesného (*Ovis musimon*) a daniela škvritého (*Dama dama*). V rámci sezón sa potrava rysa mení v závislosti na dostupnosti širokého spektra druhov a jej súčasťou môžu byť aj veverice, príležitostne plazy, obojživelníky a ryby (Bethlenfalvy 1935, Hell et al. 2004). V nevegetačnom období sa raticová zver nachádzala v potrave rysa signifikantne častejšie (72 %), ako vo vegetačnom období (44 %) (Hlaváček 1971, Hell 1973).

Priemerne skonzumuje rys denne 1 až 2,5 kg mäsa (Haller, 1992, Brietenmoser et al. 1993, Molinari-Jobinet et al. 2007, Breitenmoser et al. 2010). Pri love veľkej raticovej zveri, ako je jelen lesný (*Cervus elaphus*) a diviak lesný (*Sus scrofa*) selektuje rys najmladšie kategórie, avšak pri srnčej zveri sú lovené všetky vekové a pohlavné kategórie (Molinari – Jobin et al. 2002, 2004, Von Arx et al. 2004, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Vplyv rysa na populácie koristi závisí najmä na jej početnosti a vekovej/pohlavnej štruktúre, ako aj početnosti a sociálnej štruktúre populácie samotného predátora a iných druhov koristi (Fryxell et al. 2007, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Dôležitými faktormi vplyvujúcimi na štruktúru populácií raticovej zveri sú však mimo rysa najmä klíma, ochorenia, potravné zdroje, kompetícia s ostatnými druhmi, iné formy mortality a abiotické faktory (Hebblewhite 2005, Latham 1999, Latham et al. 1997, 1999, Richard et al. 2010, Samelius et al. 2013).

Rysy sú charakterizované značnou numerickou a funkčnou odozvou na zmeny v abundancii a dostupnosti koristi. Systém predácie koristi a jej odozvy na prezenciu predátora je z tohto dôvodu veľmi dynamický (Samelius et al. 2013). Viacnásobný lov koristi alebo jej nedostatočné využívanie/konzumácia je u rysa charakterizovaný len v prípadoch nadmernej denzity koristi, alebo rozšírením populácie rysa do území, kde u koristi absentujú skúsenosti s jeho prezenciou (Haller 1992, Červený et al. 2000, Odden et al. 2002, Breitenmoser et al. 2010).

1.2.4. Priestorová aktivita, migrácie a presuny rysa, výskyt rysa v zimnom období, populačná ekológia

Priestorová aktivita

Rys je samotársky žijúcim druhom a rodinné skupiny vytvárajú len samice s mláďatami mladšími, ako jeden rok (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Domovský okrskok (teritórium) si samice definujú na základe distribúcie a dostupnosti koristi, charakteru biotopov a jeho zdrojov potrebných pre výchovu mláďat, zatiaľ čo samce najmä z dôvodu zabezpečenia prístupu ku samiciam (Von Arx et al. 2004). Definované boli dve formy domovských okrskov – dočasný/prechodný domovský okrskok využívaný subadultnými jedincami po opustení územia rezidentnej samice a definitívny domovský okrskok rezidentných rysov (Zimmermann 2004).

Samce majú rozsiahlejšie domovské okrsky, ktoré zvyčajne prekrývajú minimálne dva okrsky samíc (Von Arx et al. 2004). Samotné vzájomné prekrývanie domovských okrskov je u samcov relatívne výrazné, naopak u samíc len čiastočné, alebo absentujúce v závislosti na charaktere biotopov a dostupnosti koristi. Tento charakter s vyššie uvedenými faktormi spoločne ovplyvňuje parametre domovských okrskov, ktorých odhad je ovplyvnený najmä širokým spektrom použitých metód a dĺžkou samotného výskumu (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008).

Veľkosť domovských okrskov sa pohybuje v rozmedzí 25 – 2 000 km², avšak odhady s použitím telemetrického výskumu rysa v Európe sú 180 – 2 780 km² u samcov a 98 – 759 km² u samíc (Haller & Breitenmoser 1986, Breitenmoser et al. 1993, 2010, Schmidt et al. 1997, Buřka et al. 2000, Linnell et al. 2001, Zimmermann et al. 2005). Podľa najnovších výsledkov výskumu sa veľkosť domovských okrskov u troch sledovaných jedincov rysa pohybovala u mladších jedincov v rozmedzí od 12 800 ha (Poníky, Ľubietová) do 42 700 ha v Malej Fatre (dospelá samica) (Findo nepublikované). Najväčšie domovské okrsky boli zaznamenané v menej úživných boreálnych lesoch Škandinávie, najmenšie v lesoch mierneho pásma s vysokou distribúciou koristi (Linnell et al. 2001, Von Arx et al. 2004, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). U samcov nedochádza v priebehu sezón k veľkým zmenám vo veľkosti a kompozícii domovských okrskov, zatiaľ čo u samíc sa tieto v priebehu sezón menia a najmenšie parametre dosahujú v období laktácie (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008).

Parametre pohybov sú odhadované na 1 až 45 km (počas noci) v závislosti na pohlaví, najväčšie vzdialenosti pohybov boli zaznamenané u samcov počas obdobia rozmnožovania. Aktivita je definovaná východom a západom slnka, najvyššia je počas stmievania a noci, avšak počas obdobia rozmnožovania sú jedince aktívne aj v priebehu dňa (Von Arx et al. 2004, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008).

Populačná ekológia

Štruktúra populácie rysa je závislá na podmienkach biotopu a spôsobe jej manažmentu. V Nórsku, kde je rys lovený tvoria subadultné jedince polovicu populácie (subadultné rysy 20 % a mláďatá 30 %), zatiaľ čo vo Švajčiarsku, kde nie je druh lovený 20 až 35 % (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). V Poľsku bol pomer pohlaví odhadnutý na 1:1 a štruktúra populácie bola tvorená 35 % mláďat, 12 % subadultov, 29 % adultných samcov a 23 % adultných samíc (Jedrzejewski et al. 1996). Vzhľadom na dynamiku populácie sa však uvedené podiely v priebehu roka a rokov menia (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008).

Denzita populácie rysa je ovplyvnená veľkosťou domovských okrskov, podmienkami biotopu a dostupnosťou/distribúciou koristi. Najnižšia denzita autochtónnej populácie 0,25 rysa/100 km² bola zaznamenaná v boreálnych lesoch v Nórsku (Linnell et al. 2001). V Poľsku sa odhady pohybovali v hodnote 1,9 – 3,2 rysa/100 km² (Jedrzejewski et al. 1996). V rámci reštituovanej šumavsko-bavorskej populácie bola denzita odhadnutá na 0,4 rysa/100 km² (Weingarh et al. 2012), a vo Švajčiarsku na 1,38 až 1,47 rysa/100 km² (Pesenti & Zimmermann 2013), resp. 0,94 – 2,1 rysa/100 km² (Breitenmoser-Würsten et al. 2001). Údaje z Poľska a Švajčiarska naznačujú, že vzhľadom na podmienky sa lokálna denzita v priebehu rokov môže zdvojnásobiť (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Odhady denzity sú

však citlivé na použitú metódu a prepočet ich hodnoty na celkové územie, resp. proporciu vhodného biotopu (Von Arx et al. 2004, Breitenmoser et al. 2006).

1.2.5. Konkurenčné vzťahy

V minulosti bol za priameho a najväčšieho konkurenta rysa označovaný vlk dravý (Pulliainen 1965, Myrberget 1970, Matyushkin 1985, Matyushkin & Vaisfeld 2003, Hell et al. 2004), avšak jeho negatívny vplyv na priestorovú aktivitu a prežívanie mláďat rysa nebol potvrdený (Schmidt et al. 2009, Wikenros et al. 2010).

Koexistencia oboch druhov je založená na rozdielnej špecializácii v rámci potravnjej ekológie a využívania heterogénnych biotopov (Schmidt et al. 2009, Wikenros et al. 2010). Obidva druhy žijú sympatricky aj na Slovensku (Rigg 2011, 2012, 2013).

Dôležitým faktorom vplývajúcim na priestorovú aktivitu a potravnú ekológiu rysa je však kleptoparazitizmus jeho ulovenej koristi zo strany ostatných veľkých šeliem a cicavcov. V rámci území s vyššou denzitou populácie rysa ostrovida bola zaznamenaná zvýšená miera kleptoparazitizmu koristi rysa, ktorá mala za následok vyššiu predačnú a následne aj priestorovú aktivitu rysa (Krofel & Kos 2010, Krofel et al. 2012, Krofel & Jerina 2016). Podobný vplyv a efekty s pravdepodobne nižšou mierou sú predpokladané aj zo strany diviaka lesného, čiastočne vlka z dôvodu menej výrazného prekryvu potravných ník oboch druhov (Krofel & Kos 2010), ako aj zo strany človeka pri odstraňovaní ulovenej koristi rysa (Krofel et al. 2008). Vplyv prezencie medveďa a vlka v potravnjej ekológii a priestorovej aktivity autochtónnej subpopulácie rysa na Slovensku nebol do súčasnosti hodnotený.

1.2.5.1. Vplyv rysa vo vzťahu k škodám na hospodárskych zvieratách

Na rozdiel od ostatných veľkých šeliem na Slovensku je vplyv rysa ostrovida na chov hospodárskych zvierat len minimálny (Rigg et al 2011). Pojednávame však o škodách, ktoré sú komisionálne šetrené, teda boli aj v praxi skutočne priznané a uhradené.

Tab. č. 1 Porovnanie náhrad škôd spôsobených veľkými šelmami v rokoch 2003 – 2015 v Eurách (Zdroj: ŠOP SR, 2016)

Rok	Ovce, kozy			Hovädzí dobytok			Spolu
	Vlk	Medveď	Rys	Vlk	Medveď	Rys	
2003	24 403,11	0,00	0,00	5 713,34	0,00	0,00	30 116,44
2004	8 618,20	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	8 618,20
2005	22 226,58	20 771,43	0,00	1 755,00	3 265,98	0,00	48 018,99
2006	12 992,10	20 118,00	0,00	2 253,37	640,14	0,00	36 003,62
2007	23 604,53	8 552,75	0,00	2 917,41	2 355,21	0,00	37 429,89
2008	42 135,10	10 153,22	0,00	4 118,24	3 733,29	0,00	60 139,85
2009	27 233,48	11 276,12	0,00	1 023,91	0,00	0,00	39 533,51
2010	20 329,09	9 760,04	83,00	0,00	4 036,00	0,00	34 208,13
2011	27 285,60	8 558,78	0,00	6 255,00	2 294,00	0,00	44 393,38
2012	31 787,73	9 045,63	0,00	16 259,23	6 889,40	300,00	64 281,99
2013	40 853,97	5 747,86	750,00	29 515,35	2 843,10	0,00	79 710,28
2014	57 988,78	9 379,53	80,00	24 174,20	4 815,00	0,00	96 437,51
2015	44 593,91	11 105,05	876,00	14 184,20	7 318,60	0,00	78 077,76
SPOLU	384 052,18	124 468,41	1 789,00	108 169,24	38 190,72	300,00	656 969,55
%	58,46	18,95	0,27	16,46	5,81	0,05	100,00

Ako je vidieť z prehľadnej tabuľky, škody spôsobené rysom na hospodárskych zvieratách predstavujú len minimálny a zanedbateľný podiel oproti ostatným veľkým šelmám. Pri ovciach je to 0,27 % a pri hovädzom dobytku len 0,05%.

1.2.5.2. Vplyv rysa na populácie raticovej zveri

V poľovníckej verejnosti panuje názor, že rys je zodpovedný za pokles početnosti srnčej zveri. V rámci celého Slovenska populácia raticovej zveri vrátane srnca lesného dlhodobo narastá (48 % nárast od roku 2001), a rastú aj škody na lesných porastoch a poľnohospodárskych plodinách (Hell & Slamečka 1996, Konôpka & Kaštier 2013, Kropil et al. 2015, Kubala et al. in prep.). Pre objektívne posúdenie vplyvu rysa na populáciu srnčej zveri je však potrebné overiť, či celoslovenský trend nárastu početnosti srnčej zveri platí aj pre oblasti s výskytom rysa.

Dôležitými faktormi vplývajúcimi na populáciu srnčej zveri sú však okrem rysa kompetícia s ostatnými druhmi najmä s jeleňou zverou spôsobujúca zvýšený stres a znižovanie kondície adultných jedincov (Latham 1999, Latham et al. 1997, 1999) a srnčiat (Richard et al. 2010), ako aj iné formy mortality (diskutabilný je vplyv diviaka lesného, líšky hrdzavej, a túlavých psov) a abiotické faktory (Hebblewhite 2005). Na základe toho je možné konštatovať, že stav populácie srnčej zveri je primárne závislý na manažmente poľovníctva a ďalších ľudských aktivitách (poľnohospodárstvo atď.), zatiaľ čo vplyv rysa predstavuje skôr jeden zo sekundárnych faktorov (Hell & Slamečka 1996). Uvedené konflikty sú pravdepodobne spôsobené aj nedostatočnou informovanosťou, vzdelávaním a spoluprácou medzi všetkými zainteresovanými skupinami. Pre úspešný manažment veľkých šeliem kde majú konflikty viac socio-politický, ako biologický charakter (Bath 1989) je nevyhnutné pochopenie, zohľadnenie a konsenzus názorov všetkých zainteresovaných skupín (Bath et al. 2009).

1.3. Zhodnotenie stavu rysa s ohľadom na jeho priaznivý stav

Koncept priaznivého stavu ochrany, rozšírenia a stavu populácie je definovaný ako dlhodobá demografická, genetická a ekologická životaschopnosť populácie na národnej a medzinárodnej úrovni (Linnell et al. 2008). Výsledky odhadov denzity rysa v jadrovej a marginálnej časti populácie (NP Veľká Fatra a CHKO Štiavnické vrchy) prekvapujúco korešpondovali s nepriaznivým stavom < 1 jedinec/100 km² (Kubala et al. 2015 in Rigg & Kubala 2015, Kubala et al. prep.). Denzita v NP Veľká Fatra (0,81 rysa/100 km² vhodného biotopu) bola však bližšie spodnému limitu hodnoty priaznivého stavu (B) 1 – 2 jedinci/100 km² (Kubala et al. 2015 in Rigg & Kubala 2015, Kubala et al. in prep..) a odhady v CHKO Štiavnické vrchy v roku (1,22 samostatných rysov/100 km² vhodného biotopu v roku 2012/2013) s týmto stavom dokonca korešpondovali (Kubala et al. in prep.). Odhad denzity populácie v CHKO Kysuce 0,9 rysa/100 km² vhodného biotopu bol relatívne podobný denzite v NP Veľká Fatra a analogicky bližší spodnému limitu hodnoty priaznivého stavu (B) (Duľa et al. 2015). Zarážajúci bol radikálny pokles odhadnutej denzity na tejto marginálnej časti populácie z priaznivého stavu (B) na nepriaznivý stav v priebehu jedného roka (0,58 samostatných rysov/100 km² vhodného biotopu v roku 2013/2014) (Kubala et al. in prep.).

Ľudské aktivity s najväčšou pravdepodobnosťou limitujú potenciálnu veľkosť populácie rýsa dosiahnuteľnú v prepojení na potenciálnu kapacitu vhodných biotopov (Kubala et al. in prep.) na lokálnej aj národnej úrovni. Napriek tomu, že populácia rýsa na Slovensku nie je ohrozená, odhadnutý nepriaznivý stav v referenčných územiach kladie dôraz na potrebu zlepšenia súčasných poznatkov o stave druhu na celom území jej rozšírenia (Kubala et al. in prep.). To umožní kontinuálne hodnotenie veľkosti populácie a zmien v demografii, ako aj rozlišovanie medzi dlhodobými a krátkodobými výkyvmi v jej veľkosti z dôvodu prirodzených alebo antropických faktorov (Primack 1993, Breitenmoser et al. 2006, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008).

1.3.1. Zaradenie rýsa do skupiny podľa kategórie ohrozenia

Rys ostrovid je na Slovensku v rámci Červeného zoznamu ohrozených druhov IUCN zaradený do kategórie ohrozený druh (EN - endangered) (Žiak & Urban 2001). Predstavuje prioritný druh európskeho významu a v rámci medzinárodnej legislatívy je tak, ako medveď a vlk chránený viacerými dohovormi. Podľa Červeného zoznamu ohrozených druhov IUCN z roku 2015 je uvedený ako menej ohrozený – (LC – Least concern).

Podľa Bernského dohovoru je rys ostrovid zaradený do prílohy III ako chránený druh živočíchov, pričom Slovenská republika si neuplatnila výhradu z prílohy III.

1.3.1.1. Definícia priaznivého stavu rysa ostrovida

Tab. č. 2 Definícia priaznivého stavu rysa ostrovida na Slovensku (Kropil 2005)

Kritéria hodnotenia		Priaznivý stav		Nepriaznivý stav
		A –	B –	C –
		dobrý	priemerný	nepriaznivý
P o p u l á c i a	1.1. veľkosť populácie/ populačná hustota	Celková početnosť na území Slovenska > 400 jedincov, resp. priemerná hustota > 2 jedince/100 km ² hlavného biotopu.	Celková početnosť na území Slovenska 250 – 400 jedincov, resp. priemerná hustota 1 – 2 jedince/100 km ² hlavného lesného biotopu.	Celková početnosť na území Slovenska < 250 jedincov, resp. priemerná hustota < 1 jedinec/100 km ² hlavného lesného biotopu.
	1.2. populačný trend celoslovenský/na lokalite	Populácia resp. populačná hustota je progresívna, stúpa o viac ako 20%.	Populácia resp. populačná hustota je stabilná na úrovni prirodzenej fluktuácie so zmenami ±20%.	Populácia resp. populačná hustota klesá o viac ako 20%.
	1.3. areálový trend	Areál sa zväčšuje o viac ako 20 %.	Areál je stabilný, mierne zmeny sú v rozsahu ± 20 %.	Areál sa znižuje o viac ako 20 %.
B i o t o p	2.1. reprodukčný biotop	Pôvodné zmiešané a ihličnaté lesy s množstvom vývrátov, polomov a skalnými prevismi v nadmorskej výške 600 – 1200 m. n. m.	Prevládajú zmiešané a ihličnaté lesy s množstvom úkrytov v nadmorskej výške 600 – 1200 m. n. m.	Prevládajú iné ako zmiešané a ihličnaté lesy s mladými hustými porastmi a množstvom úkrytov v nadmorskej výške 600 – 1200 m. n. m.
	2.2. potravný biotop	Pôvodné zmiešané a ihličnaté lesy aj s mladými hustými podrastami aj otvorenými biotopmi	Prevládajú zmiešané a ihličnaté lesy aj s mladými hustými podrastami aj otvorenými biotopmi.	Prevládajú iné ako zmiešané a ihličnaté lesy aj s mladými hustými podrastami aj otvorenými biotopmi.
O h r o z e n i a	3.1. ohrozenie druhu	Žiadne prenasledovanie a lov.	Takmer žiadne prenasledovanie a lov.	Intenzívne prenasledovanie a lov.
	3.2. reprodukčný a potravný biotop	Žiadne narušenie a likvidácia pôvodných zmiešaných a ihličnatých lesov s množstvom vývrátov, polomov a skalnými prevismi v nadmorskej 600 – 1 200 m. n. m, resp. zvýšenie podielu týchto biotopov. Vysoká početnosť raticovej, najmä srnčej zveri.	Takmer žiadne (<10 %) narušenie a likvidácia pôvodných zmiešaných a ihličnatých lesov s množstvom vývrátov, polomov a skalnými prevismi, resp. kompenzácia podielu týchto biotopov. Priemerná početnosť raticovej, najmä srnčej zveri.	Narušenie a likvidácia pôvodných zmiešaných a ihličnatých lesov s množstvom úkrytov na rozlohe > 10 %. Nízka početnosť raticovej, najmä srnčej zveri

1.3.2. Zhodnotenie doterajšej územnej ochrany rysa

1.3.2.1. Ochrana rysa z pohľadu európskej legislatívy

V zmysle Smernice o biotopoch si ochrana rysa (ako druhu zaradeného do prílohy II Smernice o biotopoch) vyžaduje vyhlásenie osobitných chránených území a je to súčasne druh uvedený v prílohe IV Smernice o biotopoch, ktorý si vyžaduje prísnu ochranu.

Povinnosť vymedziť osobitné územia ochrany pre rysa ostrovida (v zmysle zákona o ochrane prírody „územia európskeho významu (ÚEV)“ sa vzťahuje na všetky členské štáty EÚ s prirodzeným výskytom druhu. Členské štáty EÚ majú tiež povinnosť vykonať opatrenia podľa článku 6 Smernice o biotopoch, vrátane hodnotenia vplyvov plánov a projektov na územia sústavy Natura 2000, kde sa rys vyskytuje alebo ak medzi nimi migruje a plány alebo projekty by mohli zamedziť prirodzenej migrácii.

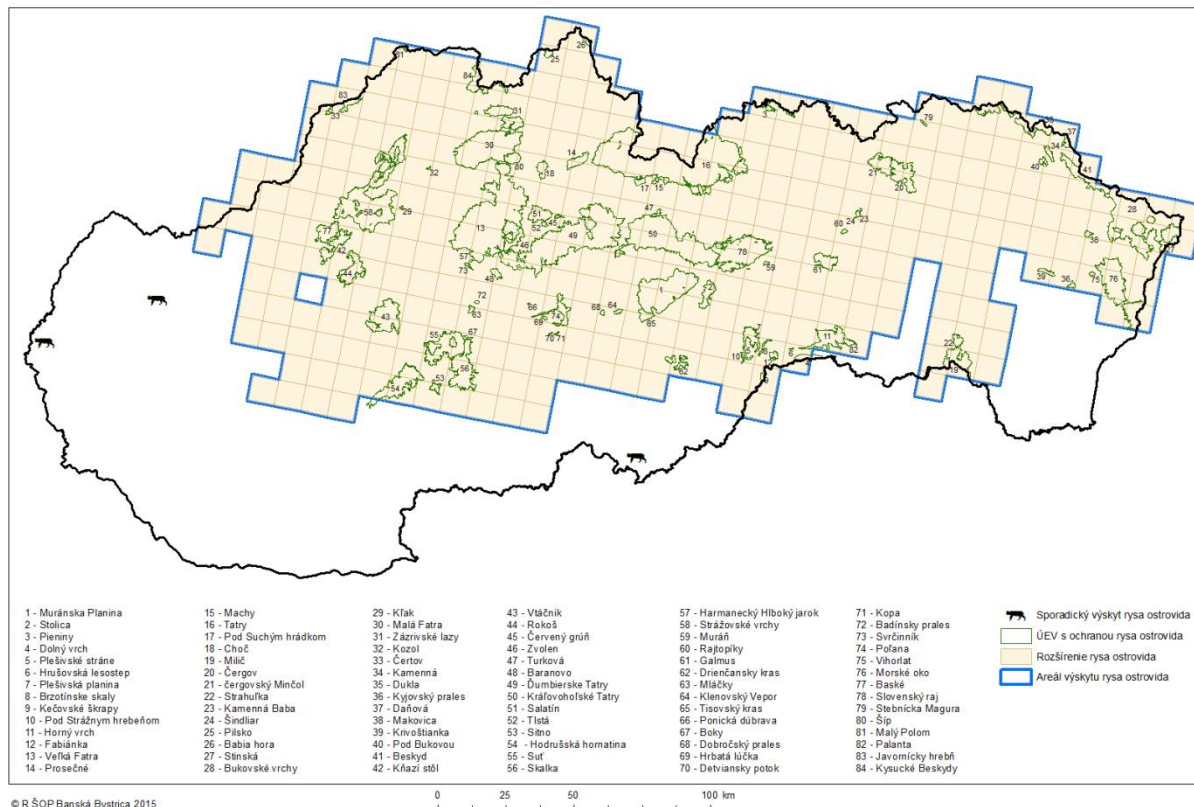
Podľa článku 6 ods. 2 Smernice o biotopoch sa vyžaduje, aby členské štáty podnikli primerané kroky na to, aby sa na osobitne chránených územiach predišlo rušeniu druhov, pre ktoré boli územia označené za chránené, pokiaľ by takéto rušenie bolo podstatné vo vzťahu k cieľom tejto smernice. Rušenie sa preto posudzuje vo vzťahu k stavu ochrany daného druhu. V súlade s článkom 2 ods. 2 Smernice o biotopoch sa priaznivý stav ochrany určuje na základe údajov o dynamike populácie, územia prirodzeného pohybu druhu a veľkosti jeho biotopu.

V zmysle článku 6 ods. 3 Smernice o biotopoch akýkoľvek plán alebo projekt, ktorý priamo nesúvisí s určitou lokalitou alebo nie je pre starostlivosť o ňu nevyhnutný, ale pravdepodobne bude mať na túto lokalitu významný vplyv buď samostatne alebo v kombinácii s inými plánmi a projektmi, bude predmetom primeraného hodnotenia jeho dopadov na lokalitu z hľadiska cieľov ochrany lokality. Z hľadiska záverov hodnotenia dopadov na lokalitu a s ohľadom na ustanovenia v článku 6 ods. 4 príslušné národné orgány schvália tento plán alebo projekt len vtedy, keď zistia, že nebude mať nepriaznivý vplyv na integritu príslušnej lokality a v prípade, že je to vhodné, prihliadnu tiež na stanovisko verejnosti.

V zmysle článku 6 ods. 4 Smernice o biotopoch ak sa aj napriek negatívnemu hodnoteniu dopadov na lokalitu a neexistencii alternatívnych riešení musí plán alebo projekt realizovať z naliehavých dôvodov vyššieho verejného záujmu vrátane sociálnych a ekonomických dôvodov, členský štát prijme všetky kompenzačné opatrenia nevyhnutné na zabezpečenie ochrany celkovej spojitosti sústavy Natura 2000. O prijatých kompenzačných opatreniach bude informovať Európsku komisiu. Ak sa na príslušnej lokalite vyskytujú prioritné typy biotopov a/alebo prioritné druhy, jediné dôvody, na ktoré je možné prihliadať sú tie, ktoré sa týkajú ľudského zdravia alebo verejnej bezpečnosti, priaznivých dôsledkov prvoradého významu z hľadiska životného prostredia, alebo podľa stanoviska Európskej komisie iných naliehavých dôvodoch prevažujúceho verejného záujmu.

Tento postup bol transponovaný do § 28 zákona o ochrane prírody a krajiny. V zmysle tohto postupu **ŠOP SR vyplní formulár pre zisťovacie konanie**, či plán alebo projekt bude mať samostatne alebo v kombinácii s iným plánom alebo projektom významný vplyv na územie európskeho významu (ÚEV). Na základne tohto formulára vydá okresný úrad v sídle kraja odborné stanovisko k možnosti významných vplyvov činností na ÚEV. V prípade, že podľa odborného stanoviska plán alebo projekt môže mať samostatne alebo v kombinácii s

iným plánom alebo projektom významný vplyv na ÚEV, kde rys predstavuje predmet ochrany, tak **musí byť predmetom posudzovania vplyvov podľa zákona č. 24/2006 Z. z. o posudzovaní vplyvov na životné prostredie a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.**

Obr. č. 4 Územia európskeho významu vymedzené pre ochranu rysa ostrovida (*Tematické spracovanie ŠOP SR 2015*)

Rys ostrovid má pre druhovú a územnú ochranu na Slovensku vylišených 85 ÚEV o celkovej výmere 469 397 ha, čo je zo všetkých chránených veľkých šeliem na Slovensku najväčšia výmera. Priemerná plocha území európskeho významu je 5 522 ha, pričom najmenšie územie (SKUEV0383 Šindliar) má výmeru len 7,5 hektára a najväčšie (SKUEV0307 Tatry) 66 994 hektárov. Tak ako u ostatných chránených veľkých šeliem, zhruba jedna tretina týchto území však svojou výmerou nepredstavuje dostatočnú plochu pre ochranu rysa, ten tu predstavuje nie prioritný predmet ochrany.

Rys je v zmysle Dohovoru o medzinárodnom obchode s ohrozenými druhmi voľne žijúcich živočíchov a rastlín (CITES) zaradený do Prílohy II a prílohy A nariadenia Rady (ES) č. 338/97, ktoré je priamo aplikovateľné na území Slovenskej republiky.

Je potrebné zdôrazniť, že v zmysle čl. 2 písm. t) nariadenia Rady (ES) č. 338/97 sa za exemplár rysa ostrovida považuje nielen živý, ale aj neživý exemplár, vrátane akejkolvek jeho časti alebo derivátu (vo vzťahu k rysovi napr. poľovnícka trofej, koža, lebka, dermoplastický preparát), či už je obsiahnutá v inom tovare alebo nie, ako aj akéhokoľvek iného tovaru, o ktorom je zrejmé zo sprievodných dokladov, balenia alebo značky alebo nálepky, alebo z akýchkoľvek iných okolností, že sám je alebo že obsahuje časti alebo deriváty rysa ostrovida.

Na vývoz alebo opätovný vývoz exemplára rysa ostrovida (do krajiny mimo EÚ) je v zmysle čl. 5 nariadenia Rady (ES) č. 338/97 potrebné povolenie na vývoz alebo potvrdenie na opätovný vývoz, ktoré sa vydáva pred jeho uskutočnením a dá sa použiť len jedenkrát.

Kontrolu komerčných činností na území Slovenskej republiky resp. celej EÚ upravuje čl. 8 nariadenia Rady (ES) č. 338/97. V čl. 8 ods. 1 nariadenia Rady (ES) č. 338/97 sa komerčná činnosť exemplárov druhov zaradených do prílohy A nariadenia Rady (ES) č. 338/97 zakazuje, pričom je definovaná ako kúpa, ponuka na kúpu, nadobudnutie na komerčné účely, vystavovanie na verejnosti na komerčné účely, využitie na komerčný zisk a predaj (znamená akúkoľvek formu predaja; nájom, výmenný obchod alebo výmena sa bude považovať za predaj; výrazy s obdobným významom sa budú vysvetľovať obdobne), držba na predaj, ponuka na predaj (znamená ponuku na predaj a akúkoľvek činnosť, ktorá by sa dala takto logicky vysvetliť vrátane reklamy alebo obstarania reklamy na predaj a výzvu na obchod) alebo preprava na účely predaja. Čl. 8 ods. 3 nariadenia Rady (ES) č. 338/97 umožňuje udelenie individuálnej výnimky z tohto zákazu. Definuje konkrétne podmienky, z ktorých aspoň jednu musí exemplár rysa ostrovida splniť. Komerčnú činnosť je následne možné uskutočniť len s vopred udelenou a právoplatnou výnimkou zo zákazu komerčných činností.

Európska komisia vytvorila platformu pre koexistenciu medzi ľuďmi a veľkými šelmami (EU Platform on Coexistence between People & Large Carnivores)¹ a vydala viaceré publikácie, vrátane usmernenia pre manažment populácií veľkých šeliem v Európe². Aj v rámci skupiny expertov Bernského dohovoru pre veľké šelmy je venovaná rysovi významná pozornosť. Dokumenty sú zverejnené na stránke Bernského dohovoru³.

1.3.2.2. Ochrana rysa z pohľadu slovenskej legislatívy

V minulosti podľa uhorského poľovníckeho zákona tzv. Zákonného článku XX/1883, § 13 mohol každý vlastník pozemku loviť rysa ľubovoľným spôsobom, okrem použitia zbrane, duriacich psov alebo honcov. Od 30. rokov 20. storočia začala v zmysle vtedajšej legislatívy platiť aj tzv. doba lovu a to 1936 – 1955 (od 1. marca do 31. júla), 1956 – 1977 (celoročný lov) a 1977 – 1999 (od 16. septembra do 28. februára). **Celoročná ochrana** rysa ostrovida na Slovensku bola zavedená v roku 2001 vyhláškou č. 230/2001 Z. z., ktorou sa menila vyhláška Ministerstva poľnohospodárstva a výživy Slovenskej socialistickej republiky č. 172/1975 Zb. o ochrane a o čase, spôsobe a podmienkach lovu niektorých druhov zvierat, ktorá nadobudla účinnosť 01. júla 2001.

V súčasnosti je rys ostrovid **celoročne chránený** v zmysle zákona č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov. Jeho lov (usmrtenie) je možné jedine na základe výnimky MŽP SR podľa § 40 v súvislosti s § 35 zákona o ochrane prírody a krajiny. Podľa § 35 (chránený živočích) je zakázané rysa:

- a) úmyselne odchytať v jeho prirodzenom areáli,
- b) úmyselne zraňovať alebo usmrcovať v jeho prirodzenom areáli,

¹ http://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/species/carnivores/coexistence_platform.htm

² Guidelines on population level management of large carnivores in Europe

³ http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/nature/bern/carnivores/default_en.asp

- c) úmyselne rušiť v jeho prirodzenom areáli, najmä v období hniezdenia, rozmnožovania, výchovy mláďat, zimného spánku alebo migrácie,
- d) medzidruhovo križiť vrátane križencov,
- e) držať, prepravovať, predávať, vymieňať alebo ponúkať na predaj alebo výmenu.

Ako bolo uvedené, existujú prípady, kedy táto prísna ochrana neplatí a to ak orgán ochrany prírody, ktorý je príslušný na povolenie výnimky, vopred písomne určí, že činnosť je potrebná na zabezpečenie starostlivosti o chránené druhy, v tomto prípade vybrané druhy živočíchov alebo ich biotopy. Zákaz činnosti podľa § 35 ods. 2 písm. c) zákona o ochrane prírody a krajiny neplatí, ak ide o činnosť súvisiacu s vykonávaním činnosti, ktorá bola povolená v rámci územnej ochrany orgánom ochrany prírody, pričom sa v konaní preukázalo, že činnosť nebude mať negatívny vplyv na populáciu dotknutého druhu a zároveň na základe výsledku posudzovania vplyvov podľa osobitného predpisu (zákon č. 24/2006 Z. z. o posudzovaní vplyvov na životné prostredie a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov) nebude mať nepriaznivý vplyv na predmet ochrany dotknutého územia a v prípade územia podľa § 28 zákona o ochrane prírody a krajiny ani na priaznivý stav predmetu jeho ochrany.

Zároveň orgán ochrany prírody môže povoliť výnimku z podmienok ochrany chránených druhov, vybraných druhov živočíchov, len ak neexistuje iná ekonomicky a technicky realizovateľná alternatíva a výnimka neohrozí zabezpečenie priaznivého stavu ochrany populácie dotknutého druhu v jeho prirodzenom areáli. Výnimku v tomto prípade môže povoliť

- f) v záujme ochrany dotknutých druhov alebo ochrany prírodných biotopov,
- g) pri predchádzaní závažných škôd na úrode, hospodárskych zvieratách, lesoch, chove rýb, vodnom hospodárstve a ak sa výnimka nevzťahuje na druhy voľne žijúcich vtákov, aj pri predchádzaní závažných škôd na inom type majetku,
- h) v záujme verejného zdravia alebo verejnej bezpečnosti ľudí a ak sa výnimka nevzťahuje na druhy voľne žijúcich vtákov, aj v záujme iných nevyhnutných dôvodov vyššieho verejného záujmu vrátane tých, ktoré majú sociálny alebo hospodársky charakter a tých ktoré majú priaznivé dôsledky zásadného významu na životné prostredie,
- i) na účely výskumu a vzdelávania, obnovy populácie dotknutých druhov a ich návratia do biotopov alebo na ich pestovanie alebo chov v ľudskej opatere nevyhnutný na tieto účely,
- j) na odber, odchyt alebo držbu jedincov v malom počte za prísne kontrolovaných podmienok, na selektívnom základe a v obmedzenom rozsahu.

Podľa poslednej novelizácii vyhlášky Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky Slovenskej republiky č. **24/2003 Z. z.**, ktorou sa vykonáva zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov je spoločenská hodnota rysa určená na **3 690 Eur**. Táto spoločenská hodnota rysa sa však môže zvyšovať až o 300 % uvedenej spoločenskej hodnoty v závislosti od stupňa ohrozenosti, stupňa ochrany územia, v ktorom sa vyskytuje, alebo ak sa vyskytuje len v jednej lokalite alebo vo viacerých izolovaných lokalitách v Slovenskej republike. Za poškodenie chránených živočíchov sa považujú aj

rušivé zásahy do ich prirodzeného vývinu, najmä nepovolený odchyt, držba, chov v zajatí, premiestnenie, narušenie rozmnožovania a podmienok na rozmnožovanie, ako aj rušivé zásahy do bezprostredného okolia ich prirodzeného výskytu.

Vzhľadom na to, že podľa § 2 ods. 2 písm. k) zákona o ochrane prírody sa za „živočícha považuje živý alebo mŕtvy, všetky jeho časti a vývinové štádiá, ako aj akýkoľvek výrobok a tovar, pri ktorom je zo sprievodnej dokumentácie, obalu, štítku alebo z akýchkoľvek iných okolností zrejmé, že je vyrobený z častí živočíchov tohto druhu“ ochranu požívajú aj neživé jedince rysa, vrátane ich častí a výrobkov z nich.

Ochrana rysa ostrovida je na úseku ochrany prírody a krajiny prísna a zabezpečuje komplexnú ochranu tejto veľkej šelmy. V praxi sa však ukazuje, že stav populácie rysa má aj napriek takejto prísne stanovenej ochrane vyrovnaný trend, resp. tento trend nemá rastúci charakter.

Podľa zákona č. 274/2009 Z. z. o poľovníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o poľovníctve“) je rys **celoročne chránenou zverou** a je zaradený medzi veľké šelmy (príloha č. 1 zákona o poľovníctve).

Ak je v odôvodnených a výnimočných prípadoch potrebné uplatniť výnimku zo zákona o ochrane prírody a krajiny na realizáciu odchytu alebo usmrtenia rysa, prípadne pri nájdení uhynutého jedinca, je ŠOP SR povinná vypracovať v súčinnosti so zástupcom príslušného poľovného revíru „Záznam o úhyne a odchyte rysa ostrovida“ (príloha č. 5.5.).

V zmysle § 12 ods. 1 zákona č. 15/2005 Z. z. o ochrane druhov voľne žijúcich živočíchov a voľne rastúcich rastlín reguláciou obchodu s nimi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších p o poľovníctve redpisov (ďalej len „zákon č. 15/2005 Z. z.“) je držiteľ akéhokoľvek exemplára rysa ostrovida povinný na účely držby preukázať jeho pôvod. V § 12 zákona č. 15/2005 Z. z. sú ďalej ustanovené konkrétne doklady, ktorými je držiteľ povinný preukázať pôvod exemplára v závislosti od typu exemplára (živý, neživý) a plánovaného spôsobu nakladania. Podľa § 11 zákona č. 15/2005 Z. z. je držiteľ exemplára rysa ostrovida povinný viesť evidenciu na druhoverej karte exemplára živočícha (v prípade živého exemplára) alebo formou písomného dokladu preukazujúceho spôsob nadobudnutia (v prípade neživého exemplára).

1.4. Zhodnotenie negatívnych vplyvov na rysa

1.4.1. Akceptácia verejnosťou

K čiastočnej ochrane rysa sa na Slovensku pristúpilo v roku 1932, kedy stav jeho populácie bol na veľmi nízkej úrovni. Vtedajší ochrancovia prírody, väčšinou zamestnanci v rámci lesníctva a poľovníctva pristúpili k jeho ochrane za účelom zachovanie tejto veľkej šelmy na Slovensku. V okolitých štátoch je jeho hustota populácie aj v súčasnosti na pomerne nízkej úrovni. Zvýšená početnosť sa prejavuje hlavne v prihraničných oblastiach so Slovenskou republikou. Aj na základe akceptácie rysa zo strany verejnosti v šesťdesiatich

rokoch minulého storočia, vydanie a následné novelizácie zákona o poľovníctve zabezpečovali právnu ochranu tejto veľkej šelmy.

Poznatky a postoj k vlkovi, medveďovi a rysovi a ich ochrane a manažmentu na Slovensku bolo podrobne hodnotené v rokoch 2003 – 2004 (Wechselberger et al. 2005)⁴. Vo všeobecnosti mali respondenti voči veľkým šelmám neutrálny až pozitívny postoj. Prevažná väčšina opýtaných (83%) podporila tvrdenie, že „Medvede, vlky a rysy patria do voľnej prírody na Slovensku“. Najakceptovanejším druhom podľa prieskumu bol rys. Kladný postoj vyjadrilo 49% respondentov voči rysom, okolo 43% voči medveďom a 33% voči vlkom.

Akceptácia verejnosťou sa týka nielen samotných druhov, ale aj ich manažmentu. Viac ako tri štvrtiny všetkých opýtaných, vrátane 70 % ľudí zamestnaných v horách súhlasilo, že by malo byť poľovanie na medvede, vlky a rysy striktné regulované. Dve tretiny opýtaných si myslelo, že by v národných parkoch nemal byť vôbec povolený lov. Podstatne viac ľudí bolo proti (47 %) ako za (32 %) koncepciu, že veľké šelmy by mali žiť len v obmedzených častiach Slovenska. Väčšina ľudí (61 %) súhlasila, že by náhrada mala byť platená za škody spôsobené veľkými šelmami na dobytku. Necelá polovica si myslela, že náhradu by mali dostať iba chovatelia hospodárskych zvierat, ktorí použili preventívne opatrenia (Wechselberger et al. 2005).

Najdôležitejším faktorom ovplyvňujúcim verejnú mienku obyvateľstva je strach z tejto veľkej šelmy. Ľudia, ktorí majú zo šeliem strach, mávajú k nim väčšinou aj negatívnejší postoj. Navyše, dve tretiny opýtaných považujú verejné informácie (TV, rozhlas, internet) ohľadne veľkých šeliem za účelovo propagované. Päťkrát viac ľudí si myslí, že médiá ovplyvňujú verejnú mienku negatívne, ako tých čo si myslia, že majú pozitívny vplyv (ŠOP SR 2015)⁵.

Názory sa líšia aj v súvislosti s niekoľkými ďalšími faktormi. Obyvatelia v mestách majú k veľkým šelmám pozitívnejší postoj, ako ľudia žijúci na vidieku.

Moderná verejnosť jednoznačne podporuje výskum, monitoring a komplexné riešenie konfliktov: 90 % respondentov si myslí, že problematike veľkých šeliem na Slovensku by sa mala venovať osobitná pozornosť (ŠOP SR 2015). Pozitívne sú zistenia, že až 92 % ľudí by sa chcelo dozvedieť o veľkých šelmách viac a existuje kladný vzájomný vzťah medzi vedomosťami a stupňom akceptácie (Wechselberger et al. 2005). Avšak ako by sa dalo čakať,

⁴Kvantitatívny prieskum realizovaný formou dotazníka, ktorý obsahoval 50 údajov usporiadaných do 6 oblastí: postoje a postrehy, znalosť, manažment, zdroje poznatkov, osobné skúsenosti a socio-demografické faktory. Väčšina otázok bola meraná 5 bodovou Likertovou stupnicou napr. „veľmi negatívne“ až po „veľmi pozitívne“ alebo ponúkala viacnásobnú voľbu odpovede. Dotazníky boli rozdane a zozbierané osobne v regióne, kde sú veľké šelmy v relatívne vysokých hustotách (Liptovský Mikuláš) a v druhom regióne, kde sú vzácne alebo absentujúce (Nové Mesto nad Váhom). Respondenti (n = 1 178) pochádzali z 3 odlišných skupín: obyvateľov vo veku od 16 rokov, žiakov vo veku 12 – 15 rokov a ľudí zamestnaných v horách – pastierov, chovateľov hospodárskych zvierat, poľovníkov, lesníkov a pracovníkov horských hotelov. Na doplnenie bolo v dotazníku opýtaných 30 turistov v regióne Liptovského Mikuláša.

⁵Kvantitatívny prieskum venovaný všetkým chráneným veľkým šelmám (medveď hnedý, vlk dravý, rys ostrovid) na Slovensku so zameraním na ich akceptáciu v rámci širokej verejnosti. Prieskum bol realizovaný formou elektronického dotazníka na internete so zapojením poľovníckej, lesníckej a ochranárskej verejnosti, chovateľov hospodárskych zvierat, ľudí pôsobiacej v oblasti vedy a výskumu, širokej verejnosti.

Ľudia s negatívnymi skúsenosťami so šelmami majú negatívnejší postoj. Prioritou osvetu by mali byť najviac dotknuté skupiny obyvateľstva, predovšetkým poľovníci a chovatelia.

1.4.2. Legálny lov rysa v zmysle európskej a slovenskej legislatívy

Po novelizácii zákona o poľovníctve v roku 2001 začala platiť celoročná ochrana rysa, pričom už od roku 2000 nebol na území Slovenskej republiky legálne odlovený ani jeden jedinec. Podľa poľovníckej štatistiky sa odvtedy hustota populácie rysa neustále zvyšuje, čo však nie je v praxi overená skutočnosť. Možno vychádzať z faktu, že celoročná ochrana bola v praxi zavedená v roku 2001 a zvýšená hustota populácie bola pravidelne uvádzaná až od roku 2004. V porovnaní podľa oficiálnej správy (reportingu) pre Európsku komisiu (Správa o stave biotopov a druhov európskeho významu za obdobie 2007 – 2012 v Slovenskej republike, Černecký et al. 2014) v zmysle článku 17 Smernice o biotopoch je na Slovensku v Alpskom bioregiónu 300 – 400 jedincov rysa a v Panónskom bioregiónu nebol reportovaný žiadny jedinec. Čiže podľa tejto správy sa odhaduje početnosť rysa na Slovensku od 300 do 400 jedincov.

Výnimka zo zákazu komerčných činností s rysom ostrovidom

V časti 1.3.2.1 sú uvedené ustanovenia nariadenia Rady (ES) č. 338/97, ktoré sa týkajú vykonávania komerčnej činnosti s akýmkoľvek exemplárom rysa ostrovida. Subjekt, ktorý plánuje vykonávať komerčnú činnosť definovanú v čl. 8 ods. 1 nariadenia Rady (ES) č. 338/97, je povinný požiadať o udelenie výnimky zo zákazu komerčných činností. Žiadosť je potrebné podať v dostatočnom časovom predstihu, najmenej 30 dní pred plánovanou činnosťou. Výnimku zo zákazu komerčných činností vydáva MŽP SR v správnom konaní.

K vyplnenému formuláru žiadosti žiadateľ uvedie aj druh komerčnej činnosti (napr. predaj, vystavovanie na verejnosti na komerčné účely a pod.), číslo telefónu, dátum narodenia alebo IČO a informáciu o predchádzajúcom zamietnutí žiadosti, ak sa týka predmetného exemplára. Žiadateľ k žiadosti priloží

- oprávnenie na podnikanie, ak súvisí s predmetom žiadosti a ak žiadateľ je držiteľom exemplára, a to pri prvej žiadosti v príslušnom kalendárnom roku,
- doklad o zaplatení správneho poplatku,
- iné listinné dôkazy preukazujúce splnenie podmienok na udelenie výnimky.

MŽP SR udelí výnimku zo zákazu komerčných činností vydaním potvrdenia, ak sú splnené podmienky podľa čl. 8 nariadenia Rady (ES) č. 338/97 a neexistujú iné dôvody týkajúce sa ochrany exemplárov rysa ostrovida, ktoré by bránili vydaniu potvrdenia.

V prípade exemplára rysa ostrovida, ktorý pochádza z voľnej prírody, žiadateľ je povinný preukázať, že predmetný exemplár má pôvod v Slovenskej republike a bol nadobudnutý z voľnej prírody v súlade s právnymi predpismi platnými na území Slovenskej republiky. Na účely udelenia výnimky zo zákazu komerčných činností je držiteľ povinný zabezpečiť nezameniteľné označenie exemplára. V prípade, že exemplár nie je možné nezameniteľne označiť, je možné za splnenia vyššie uvedených podmienok udeliť výnimku zo zákazu komerčných činností, ktorá je špecifická pre transakciu. Z toho vyplýva, že každá nasledujúca transakcia si vyžaduje udelenie individuálnej výnimky.

Povolenie na vývoz alebo potvrdenie na opätovný vývoz pre držiteľa exemplára rysa ostrovida

V časti 1.3.2.1 sú uvedené ustanovenia nariadenia Rady (ES) č. 338/97, ktoré sa týkajú vydávania povolenia na vývoz/potvrdenia na opätovný vývoz s akýmkoľvek exemplárom rysa ostrovida. Subjekt, ktorý plánuje uskutočniť vývoz/opätovný vývoz, je v zmysle čl. 5 nariadenia Rady (ES) č. 338/97 povinný požiadať o vydanie povolenia. Žiadosť je potrebné podať v dostatočnom časovom predstihu, najmenej 30 dní pred plánovanou činnosťou. Povolenie na vývoz alebo potvrdenie na opätovný vývoz vydáva MŽP SR v správnom konaní a je na jedno použitie.

K vyplnenému formuláru žiadosti žiadateľ uvedie aj predpokladaný dátum vývozu /opätovného vývozu, použitý dopravný prostriedok, predpokladaný určený colný úrad, číslo telefónu, dátum narodenia alebo IČO a informáciu o predchádzajúcom zamietnutí žiadosti, ak sa týka predmetného exemplára.

Žiadateľ k žiadosti priloží

- oprávnenie na podnikanie, ak súvisí s predmetom žiadosti a ak žiadateľ je držiteľom exemplára, a to pri prvej žiadosti v príslušnom kalendárnom roku,
- fotokópiu povolenia na dovoz v prípade opätovného vývozu exemplára,
- doklad o zaplatení správneho poplatku,
- listinné dôkazy preukazujúce, že exemplár bol nadobudnutý v súlade s nariadením Rady (ES) č. 338/97 a Nariadením Komisie (ES) č. 865/2006 zo 4. mája 2006, ktorým sa ustanovujú podrobné pravidlá týkajúce sa vykonávania nariadenia Rady (ES) č. 338/97 o ochrane druhov voľne žijúcich živočíchov a rastlín reguláciou obchodu s nimi (napr. platná výnimka zo zákazu komerčných činností).

MŽP SR vydá povolenie na vývoz/potvrdenie na opätovný vývoz, ak sú splnené podmienky podľa čl. 5 nariadenia Rady (ES) č. 338/97 a § 2 ods. 3 zákona č. 15/2005 Z. z. a ak neexistujú žiadne iné dôvody týkajúce sa ochrany druhov, ktoré by boli proti vydaniu povolenia na vývoz/potvrdenia na opätovný vývoz.

V prípade vývozu živého rysa ostrovida pochádzajúceho z voľnej prírody MŽP SR vydá povolenie na vývoz, iba ak je exemplár určený na vedecké účely alebo účely záchrany druhu.

V prípade exemplára rysa ostrovida, ktorý pochádza z voľnej prírody, žiadateľ je povinný preukázať písomnou dokumentáciou, že exemplár bol nadobudnutý v súlade s právnymi predpismi o ochrane daného druhu. Podmienkou pre vydanie povolenia na vývoz je tiež písomné oznámenie ŠOP SR, vedeckého orgánu CITES SR (na základe vyžiadania MŽP SR), že odchyt alebo zber exemplárov z voľnej prírody alebo ich vývoz nebude mať negatívny účinok na stav ochrany druhu alebo na rozsah územia, na ktorom sa príslušná populácia daného druhu vyskytuje.

Tab. č. 3 Prehľad usmrtenia rysa ostrovida odstrelom v porovnaní s odhadovanou početnosťou v rokoch 1990 – 2015 (Zdroj: NLC, ŠOP SR, 2016)

Rok	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Početnosť	871	818	828	797	807	768	969	950	865	1004

Odlov	127	147	76	93	44	67	25	37	22	4
Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Početnosť	1 037	968	883	915	1 052	1 080	1 172	1 213	1 447	1558
Odlov	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Rok	2010	2011	2012	2013	2014	2015				
Početnosť	1 613	1 724	1 667	1 717	1 668	1 717				
Odlov	0	0	0	0	0	0				

1.4.3. Ostatné negatívne prvky

Ostatné negatívne prvky do značnej miery ovplyvňujú populáciu rýsa na Slovensku. Vzhľadom na to, že Slovenská republika do značnej miery patrí to tzv. kultúrnej krajiny, je pravdepodobný aj zvýšený dopad ľudskej činnosti na túto veľkú šelmu. Medzi najdôležitejšie prvky patrí hlavne výstavba infraštruktúry, najmä výstavba dopravných komunikácií a rozširovanie zastavaných území, ktoré majú vplyv na fragmentáciu vhodných biotopov pre rýsa, kolízie s dopravnými prostriedkami a sťažená migrácia. V neposlednom rade sa k týmto prvkom pridáva aj nelegálny lov rýsa (pozri nižšie).

1.4.3.1. Strata vhodného prostredia rýsa vplyvom rozvoja infraštruktúry, fragmentácia biotopov rýsa a kolízie vplyvom dopravy

Dôležitým ohrozením populácie rýsa na Slovensku je degradácia až strata vhodných biotopov z dôvodu výrazného rozvoja a výstavby infraštruktúry (Von Arx et al. 2004). Dôsledkom negatívnych vplyvov na vhodné biotopy rýsa by mohlo byť prerušenie najdôležitejších migračných trás a vytváranie migračných bariér izolujúcich jadrové časti populácie rýsa od marginálnych častí (Gregorová 2001, 2004, Kubala 2014). Fragmentácia populácie môže spôsobiť izolácie lokálnych populácií najmä v marginálnych častiach areálu, ktoré sú od susedných oddelené migračnými bariérami zabráňujúcim vzájomnej komunikácii rýsov a výmene genetických informácií. Zaznamenané boli časové a priestorové zmeny vo fenotypovej charakteristike populácie rýsa na Slovensku, najmä v okrajovej časti areálu na juhozápade a severozápade Slovenska, ktoré môžu súvisieť s fragmentáciou populácie z dôvodu obmedzenej migrácie (Gregorová 2001, Kubala 2014, Il'ko 2015). Disperzia rýsov nastáva primárne u subadultných jedincov, ktoré vzhľadom na kapacitu územia musia opustiť obsadené teritória pri konfliktoch s rezidentnými jedincami (Von Arx et al. 2004, Breitenmoser et al. 2006, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Hlavným faktorom mortality subadultných jedincov sú najmä kolízie s dopravnými prostriedkami (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008) a vývoj infraštruktúry líniových stavieb môže mať z tohto dôvodu vplyv na zvýšenú mortalitu na komunikáciách, ako aj na obmedzenie početnosti disperzie rýsov.

Dôležité migračné trasy boli identifikované smerom na severozápad do Moravsko-Szlieských Beskýd a severozápad Čiech (Bojda et al. 2010, Kutal et al. 2012, Kutal & Suchomel 2014a, b) a juhozápad do Bielych a Malých Karpát (Hell & Slamečka 1996). Ďalšia

migračná trasa prebiehala cez Žitavskú pahorkatinu smerom na severozápadné Maďarsko, avšak vzhľadom na súčasný stav infraštruktúry je jej funkcia pravdepodobne veľmi obmedzená, alebo prerušená (Hell & Slamečka 1996, Kubala 2014). Funkčné migračné trasy na juhu Slovenska sú situované medzi Krupinskou planinou a pohorím Börszöny, Silickej planiny do Aggteleckého krasu, Cserehátu a Bukových hôr, ako aj zo Slanských vrchov a potenciálne Veľkého Miliča do Zemplínskych vrchov v Maďarsku (Hell & Slamečka 1996).

Najdôležitejšou migračnou trasou rysa na Slovensku je prepojenie medzi západnými Karpatmi v Bukovských vrchoch a Nízkych Beskydách (a Národnom parku Poloniny) a západným, resp. severozápadným výbežkom východných Karpát v Užanskom Národnom parku na Ukrajine a Bieszczadským Národným parkom v Poľsku. Ukrajina hostí severozápadnú časť populácie karpatského rysa, ktorej veľkosť je odhadovaná na 350 – 400 jedincov (IUCN 2016). Uvedené odhady sú však s najväčšou pravdepodobnosťou nadhodnotené z dôvodu nekonceptného monitoringu a populácia rysa je ohrozená najmä nadmerným odlesňovaním, rozvojom infraštruktúry a ilegálnym lovom (Okarma et al. 2000, Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). V prípade prerušenia rozšírenia populácie rysa v rámci ukrajinských Karpát by bola populácia rysa na Slovensku izolovaná z dôvodu obmedzenia vzájomnej výmeny jedincov medzi východnými a západnými Karpatmi (Kubala 2014). Parametre samostatnej životaschopnej populácie rysa sú odhadované na 50 až 100 jedincov, avšak pri zahrnutí genetických a environmentálnych premenných sa tento odhad zvyšuje nad 1000 jedincov (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008), čo by pre dlhodobú životaschopnosť populácie rysa na Slovensku mohlo predstavovať dôležité ohrozenie (Kubala 2014).

1.4.3.2. Nelegálny lov rysa a nelegálne usmrcovanie

Za najväčšie ohrozenie populácie rysa v Karpatoch a na Slovensku je možné považovať ilegálny lov (Von Arx et al. 2004, Kaczensky et al. 2013, Kubala et al. in prep.). Nižšia odhadnutá denzita populácie rysa v lokálnych populáciách (CHKO Štiavnické vrchy, NP Veľká Fatra a CHKO Kysuce) (Kubala 2014, Kubala et al. 2015 in Rigg & Kubala 2015, Kubala et al. in prep., Duľa et al. 2015) môže mimo iných faktorov súvisieť aj s vysokou zaznamenanou fluktuáciou jedincov, ktorá je spájaná s ich zvýšenou mortalitou (Kubala et al. in prep., Duľa 2016, Duľa et al. 2015). Adultné rysy využívajú viacmenej rovnaké domovské okrsky počas celého života (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008), avšak rezidentúra adultných jedincov na Slovensku je výrazne kratšia (približne len rok v CHKO Štiavnické vrchy) (Kubala et al. in prep., Duľa 2016). Pri nízkej mortalite rysov spôsobenej kolíziami s dopravnými prostriedkami a absenciou legálneho lovu druhu je tento trend spôsobený najmä ilegálnym lovom (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Relatívne rovnaké výsledky sú známe aj z Bavorského lesa, kde sú fluktuácia a nižšie odhady denzity (0,4 – 0,8 rysa/100 km²) ovplyvnené prezenciou ilegálneho lovu (Weingarth et al. 2012). Vysoká fluktuácia rysov je zaznamenaná rovnako aj na území Moravskoslezských Beskyd (Kutal et al. 2015 in Rigg & Kubala 2015). Aj napriek vyššej denzite populácie v NP Veľká Fatra a CHKO Kysuce je možné konštatovať, že tento trend je pravdepodobne prítomný na celom území rozšírenia populácie rysa na Slovensku, čo dokumentujú aj nájdené osirotené mláďatá (12 mláďat počas rokov 2013 – 2014) (Von Arx et al. 2004, Kubala et al. in prep., Duľa et al. in prep.).

V súčasnej dobe evidenciu protiprávneho lovu vedie Prezídium Policajného zboru SR, úrad kriminálnej polície, odbor odhaľovania nebezpečných materiálov a environmentálnej kriminality. Tento eviduje pytliactvo bez ďalšieho rozdelenia na konkrétne druhy živočíchov.

O nelegálnom love rysa sa v súčasnej dobe na Slovensku nevedie osobitná evidencia alebo štatistika. Problémom pre posúdenie vplyvu a významu nelegálneho lovu na populáciu rysa je hlavne jeho vysoká latencia, čo vyplýva z predpokladu, že prípady nie sú zistené a nahlásované. V priebehu roku 2017 bude vytvorený systém evidencie protiprávneho lovu, v ktorom Prezídium Policajného zboru SR bude evidovať aj druh nelegálne ulovenej zveri. Podobne sa nevedie ani osobitná evidencia prípadov nahlásenia nelegálneho lovu.

1.4.3.3. Absencia štandardizovaného monitoringu

Slovensko reprezentuje domov pre jednu z najzachovalejších populácií karpatského rysa v Európe. Z perspektívy ochrany biodiverzity je považované za „modelové územie“ pre ostatné európske štáty, vzhľadom na pomerne vysoké percento nenarušených a typických karpatských lesov, s dobre zachovalými populáciami veľkých šeliem. Slovensko predstavuje centrum populácie karpatského rysa v rámci severozápadných Karpát. Na základe toho závisí status populácie karpatského rysa v rámci susedných krajín, Českej republiky, Poľska, Ukrajiny a Maďarska najmä na statuse populácie rysa na Slovensku (Von Arx et al. 2004). V tomto kontexte má Slovensko mimoriadnu zodpovednosť pri ochrane populácie rysa, najmä pri spolupráci medzi krajinami severnej časti karpatského oblúka (Von Arx et al. 2004, Boitani et al. 2015). Manažment a ochrana rysa na Slovensku boli do súčasnosti založené na tzv. „odborných odhadoch“ pretože absentovali relevantné komplexné vedecké údaje stave jeho populácie s integráciou štandardizovaného monitoringu realizovaného v praxi. (Hell and Slamečka 1996; Okarma et al. 2000, Von Arx et al. 2004). Oficiálne údaje o početnosti populácie sú nahodnotené z dôvodu viacnásobného zaznamenania jedincov v rámci viacerých poľovných subjektov ktorých rozloha je menšia ako priestorové nároky rysov (Hell and Slamečka 1996, Okarma et al. 2000, Kubala 2014). To má za následok nedorozumenia v interpretácii stavu populácie na národnej aj lokálnej úrovni a vedie k ďalším konfliktom medzi rysom a ľudskými aktivitami.

1.5. Veterinárne aspekty rysej populácie

V rámci endoparazitov boli na Slovensku u rysa ostrovida zistené druhy z triedy Cestoda, radu Cyclophyllidea (*Mesocestoides lineatus*) čeľade Mesocestoididae, (*Dipylidium caninum*) (Mituch 1970), čeľade Dipylidiidae (*Taenia crassiceps*, *Taenia krabbei* a *Taenia taeniaeformis*) (Mituch 1971, 1972, Mituch & Hovorka 1983), resp. čeľade Taeniidae (Hanzelová & Špakulová 2012 in Krištofik & Danko 2012). Zaznamenaná bola aj trieda Nematoda, rad Enoplida (*Calodium hepaticum*, *Eucoleus aerophilus* a *Pearsonema plica*) (Mituch 1970, 1972) čeľade Capillariidae, (*Trichinella britovi* a *Trichinella spiralis*) (Hovorka 1957, Hurvínková et al. 2009), ktorá však mohla byť nesprávne určená (Dubinský et al. 2004), ako aj čeľaď Trichinellidae radu Strongylida (*Uncinaria stenocephala*) čeľade Ancylostomatidae, (*Aelurostrongylus abstrusus*) (Mituch 1970) čeľade Angiostrongylidae radu Ascaridida (*Toxascaris leonina*, *Toxocara canis*, *Toxocara cati* a *Toxocara mystax*) (Mituch 1970, 1971, 1972) čeľade Ascarididae a radu Spirurida (*Spirocerca lupi*) (Mituch 1974) čeľade Spirocercidae (Hanzelová & Špakulová 2012 in Krištofik & Danko 2012).

U rysov sú zaznamenané aj infekčné ochorenia ako svrab (*Sarcoptes scabiei*), bakteriálne infekcie po traumatických zraneniach a sporadicky vírusové ochorenia ako psinka (*Febris catarrhalis et nervosa Canum*) (Ryser-Degiorgis 2015, Ryser-Degiorgis et al. 2015 in Rigg & Kubala 2015), besnota, panleukopénia, vírusová imunodeficiencia mačiek, komplex vírusovej leukémie mačiek, mačací enterický koronavírus, mačací calicivírus, mačací herpes vírus a Bovinná vírusová hnačka (Breitenmoser & Breitenmoser Würsten 2008). Ochorenia neinfekčného pôvodu zahŕňajú vrodené chyby diagnostikované najmä u osirotených mláďat a histologické poruchy srdcového tkaniva vo forme aterosklerózy a fibrózy myokardu zaznamenaných v alpskej populácii najmä u adultných samcov s pôvodom genetického charakteru (Ryser-Degiorgis 2015 in Rigg & Kubala 2015).

2. STRATEGICKÉ CIELE STAROSTLIVOSTI NA DOSIAHNUTIE (ZACHOVANIE) PRIAZNIVÉHO STAVU RYSA OSTROVIDA (VRÁTANE OPATRENÍ NA MANAŽMENT POPULÁCIE)

2.1. V oblasti zachovania priaznivého stavu rysa ostrovida

Dlhodobým cieľom je dosiahnutie a zachovanie priaznivého stavu autochtónnej subpopulácie rysa ostrovida na Slovensku, ako dôležitej súčasti pre zachovanie životaschopnosti reštituovaných populácií karpatského rysa v Európe.

2.1.1. Manažmentové opatrenia

Pre dosiahnutie (zachovanie) priaznivého stavu rysa ostrovida sú potrebné nasledovné manažmentové opatrenia:

- zachovať štruktúru, rozlohu a kvalitu pôvodných zmiešaných a ihličnatých lesov s množstvom vývratov, polomov a skalnými prevismi v nadmorskej výške 600 – 1 200 m. n. m., resp. zvýšenie podielu týchto biotopov,
- pred každou výstavbou plánovanej infraštruktúry analyzovať jej vplyv na konektivitu biotopov populácií rysa v rámci dotknutého i širšieho územia,
- pri výstavbe infraštruktúry v územiach s výskytom rysa zabezpečiť konektivitu populácií rysa prostredníctvom biokoridorov a vybudovaním ekoduktov rozmiestnených na základe analýzy konektivity biotopov a návykov lokálnej populácie,
- predchádzať ďalšej fragmentácii lokálnych populácií rysa na Slovensku, za účelom zachovania prepojenia medzi západnými a východnými Karpatmi,
- implementácia štandardizovaného stratifikovaného monitoringu s pravidelným reportingom odhadov stavu veľkosti populácií rysa ostrovida na referenčných územiach,
- posudzovať zdravotný a genetický stav na národnej a populačnej úrovni,
- zosúladiť manažment populácie rysa na Slovensku s manažmentom autochtónnych a reštituovaných populácií karpatského rysa v centrálnej a západnej Európe.

2.1.2. Monitoring

Ochranu a manažmentové opatrenia je potrebné zakladať na relevantných údajoch o stave druhu a jeho populácií/subpopulácií (Breitenmoser et al. 2006, Linnell et al. 2008). Takéto údaje je možné získať prostredníctvom hierarchického monitoringu populácie, ktorý umožňuje na dlhodobej báze zaznamenať prebiehajúce zmeny, alebo rozlišovať dlhodobé trendy od krátkodobých fluktuácií (Primack 1993), resp. náhodných/metodických skreslení (Breitenmoser et al. 2006).

Monitoring ako **kontinuálne pozorovanie/hodnotenie subpopulácie rysa ostrovida** umožňuje najmä:

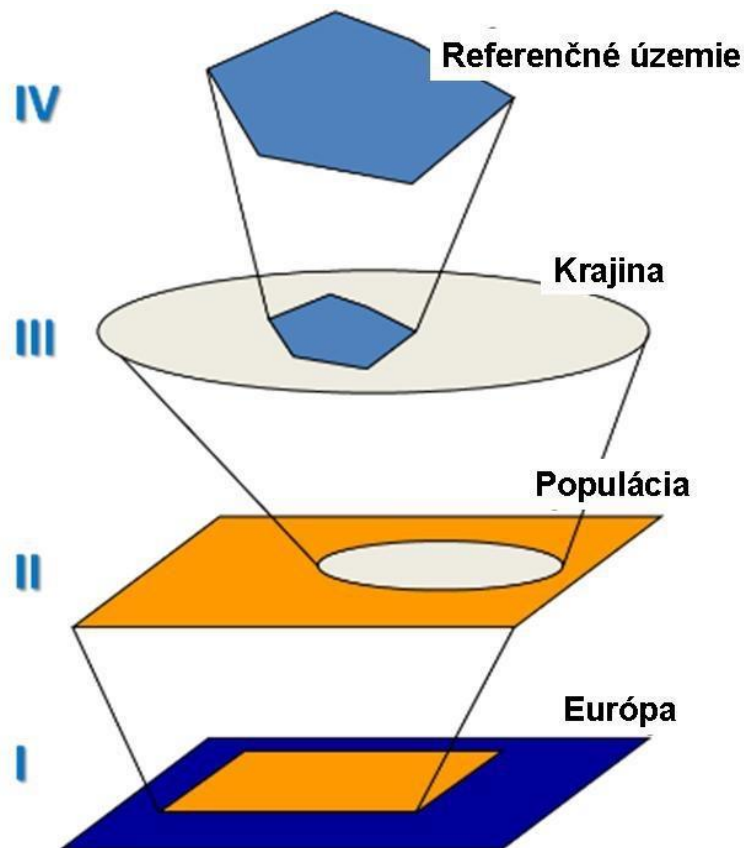
- **skúmanie** stavu subpopulácie rysa,
- **pozorovanie** vplyvov manažmentových opatrení na stav subpopulácie rysa,

- **plnenie** požiadaviek reportingu,
- **vypracovanie vhodných opatrení pre ochranu a manažment subpopulácie a**
- **hodnotenie** účinnosti týchto opatrení na národnej a medzinárodnej úrovni resp. úrovni populácií.

V rámci populácie rysa ostrovida (a ostatných cicavcov) sú prostredníctvom monitoringu zisťované/pozorované a posudzované nasledovné parametre populácie:

- **rozšírenie (distribúcia)** – stabilne obsadené územia oproti územia s nepravidelným výskytom resp. územia s reprodukciou alebo územia bez reprodukcie,
- **početnosť (abundancia)** – veľkosť populácie alebo počet jedincov na danom území, resp. **populačná hustota (denzita)** – počet jedincov v rámci jednotky územia,
- **trend a dynamika populácie** – zmeny v denzite, alebo distribúcii v rámci určitého časového intervalu,
- **zdravotný a genetický stav** – prevalencia ochorení a degradácii genetickej variability,
- **škody spôsobené na hospodárskych zvieratách,**
- **potravná ekológia** – ulovená poľovná zver,
- **stav a fragmentácia biotopov rysa.**

Populácie rysa v Európe a na Slovensku sú rozšírené na rozsiahlom území, ktoré neumožňuje realizáciu monitoringu s rovnakou intenzitou a robustnými metódami v rámci všetkých regiónov a častí (Breitenmoser et al. 2006). Z tohto dôvodu je stratifikácia monitoringu v priestore a čase komplexným prístupom zabezpečujúcim jeho praktickú a dlhodobú realizáciu (Breitenmoser & Breitenmoser-Würsten 2008). Stratifikovaný monitoring rysa pozostáva zo štyroch priestorových úrovní, a to **Európa – Populácia – Krajina – Referenčné územia**. V rámci širokej priestorovej úrovne (Európa) sú využívané metódy relatívne jednoduché, zatiaľ čo na najjemnejšej úrovni (referenčné územie) sú použité vedecké a štatisticky spoľahlivé a overiteľné metódy. Od najvyššej po najnižšiu úroveň sú kladené otázky a údaje zložitejšie, avšak odpovede/výsledky sú špecifickejšie a detailnejšie (Breitenmoser & Breitenmoser-Würsten 2008). Údaje z referenčného územia smerom k vyššej úrovni je možné použiť na kontrolu konzistencie a kalibráciu dátových súborov získaných na týchto úrovniach (Breitenmoser et al. 2006).

Obr. č. 5 Schéma stratifikovaného monitoringu rysa v Európe založeného na štyroch priestorových úrovniach (Breitenmoser et al. 2015 in Rigg & Kubala 2015).

A. Monitoring rysa na úrovni Európy

- a) **Biologická jednotka:** populácie rysa v Európe,
- b) **Geografická jednotka:** Európa,
- c) **Otázky:** rozšírenie a stabilita populácií v jednotlivých európskych krajinách,
- d) **Metódy:**
 - kontinuálne hodnotenie všetkých dostupných údajov o rozšírení a výskyte rysa v rámci rastrovej mapy s veľkosťou štvorcov 10 x 10 km (Von Arx et al. 2004, Kaczensky et al. 2013, Boitani et al. 2015) v spolupráci s odborníkmi/členmi IUCN/SSC Specialist Group – Large Carnivore Initiative for Europe,
- e) **Význam:** pri dlhodobej realizácii umožní tento prístup zaznamenanie a hodnotenie zmien v distribúcii a rozšírení (expanzia, alebo pokles) populácie rysa v slovenských Karpatoch spoločne so všetkými autochtónnymi a reštituovanými populáciami v Európe (Linnell et al. 2008).

B. Monitoring na úrovni populácie

- a) **Biologická jednotka:** metapopulácia,
- b) **Geografická jednotka:** Karpaty,
- c) **Otázky:** rozšírenie a trend metapopulácií, ich fragmentácia a životaschopnosť,
- d) **Metódy:**

- kontinuálne hodnotenie všetkých dostupných údajov o rozšírení/výskyte a stave populácie rysa v rámci rastrovej mapy s veľkosťou štvorcov 10 x 10 km (Von Arx et al. 2004, Kaczensky et al. 2013, Boitani et al. 2015) v spolupráci s odborníkmi/členmi IUCN/SSC Specialist Group - Large Carnivore Initiative for Europe. Na základe štandardov definovaných pri monitoringu alpskej populácie rysa a odborníkov SCALP (Status and Conservation of the Alpine Lynx Population) je tento prístup založený na zbere údajov klasifikovaných do troch kategórií (Molinari-Jobin et al. 2003, Braitenmoser et al. 2006):
 - C1** = „presné záznamy“, ktoré odzrkadľujú distribúciu populácie s reprodukciou a mortalitou jedincov,
 - C2** = „potvrdené záznamy“, reflektujúce distribúciu celej populácie vrátane jej jadrových a marginálnych častí,
 - C3** = „nepotvrdené záznamy“ sporadického, alebo nezdokumentovaného charakteru.
 - fragmentácia a životaschopnosť populácie je hodnotená na úrovni konektivity vhodných biotopov a genetickej úrovni pomocou analýz genetických vzoriek karpatskej populácie (Breitenmoser & Breitenmoser-Würsten 2008),
 - pravidelné dotazníkové prieskumy na národnej a medzinárodnej úrovni (Von Arx et al. 2004, Kaczensky et al. 2013, Boitani et al. 2015).
- e) **Význam:** karpatská metapopulácia rysov je rozšírená v rámci viacerých krajín a preto je potrebné jej manažment zakladať na implementácii spoločných prístupov monitoringu (Linnell et al. 2008). Pri jeho dlhodobej realizácii je možné hodnotenie zmien v jej rozšírení (expanzia, alebo pokles) a trende (klesajúci, stabilný, stúpajúci), ako aj hodných biotopov (stav, konektivita, fragmentácia). Štandardizované kategórie údajov umožňujú prípravu detailnejších výstupov (Molinari-Jobin et al. 2003, Breitenmoser et al. 2006, 2015, Breitenmoser & Breitenmoser-Würsten 2008).

C. Monitoring na úrovni krajiny

- a) **Biologická jednotka:** subpopulácia,
- b) **Geografická jednotka:** Slovensko a jeho časti,
- c) **Otázky:** trend a dynamika subpopulácie, jej abundancia, demografia, zdravotný a genetický stav, konektivita (tok génov),
- d) **Metódy:**
 - kontinuálne zaznamenávanie v rámci rastrovej mapy s veľkosťou štvorcov 10 x 10 km (a 2,5 x 2,5 km (Kubala 2014, Kubala et al. in prep.):
 - náhodných pozorovaní rysa (priame pozorovania, ulovená korisť, stopové prvky, biologické vzorky – trus, srst', sliny),
 - všetkých prípadov mortality rysov, patologické vyšetrenie jedincov, zaznamenanie morfológických a fenotypových údajov, zber a odborná analýza biologických/genetických vzoriek, ich následná archivácia (Ryser-Degiorgis 2015, Ryser-Degiorgis et al. in Rigg & Kubala 2015),
 - rysom ulovených (napadnutých) hospodárskych zvierat, preventívne opatrenia a kompenzácia strát/škôd.

- oportunistický monitoring fotopascami počas špecifických období roka, vegetačného a nevegetačného obdobia, alebo celého roka,
 - početnosť, denzita a trend subpopulácie odhadované prostredníctvom extrapolácie výsledkov z referenčných území (4. úroveň) a kompilácie/hodnotenia všetkých zaznamenaných údajov,
 - analýza genetickej diverzity a toku génov medzi fragmentovanými populačnými jednotkami na základe neinvazívnych metód zberu vzoriek.
- e) **Význam:** každá z metód má svoje výhody a nevýhody, avšak ich kombinácia a dlhodobá realizácia umožňuje vzájomnú kalibráciu výsledkov a ich presnosti (Breitenmoser et al. 2006, 2015, Breitenmoser & Breitenmoser-Würsten 2008). Vzorky analyzované štandardizovaným prístupom umožňujú lepšie pochopenie zdravotného stavu a problémov autochtónnych a reštituovaných populácií rysa v Európe (Ryser-Degiorgis 2009, Ryser-Degiorgis et al. 2004, Ryser-Degiorgis in Rigg & Kubala 2015). Analýzy genetickej diverzity a toku génov medzi populačnými jednotkami poskytnú podrobné informácie o miere konektivity/fragmentácie, alebo izolácie jednotlivých populačných jednotiek a celkovej západokarpatskej populácie rysa. Poznanie genetickej štruktúry je dôležité aj pre programy genetického posilnenia reštituovaných populácií.

D. Monitoring na referenčných územiach

- a) **Biologická jednotka:** lokálne populácie rysa a samotné jedince,
- b) **Geografická jednotka:** referenčné územia, pohoria (prípadne orografické celky) a ich časti,
- c) **Otázky:** početnosť, denzita, demografia, trend a dynamika lokálnych populácií sociálna štruktúra, priestorové správanie, potravná ekológia, využívanie biotopov, zdravotný stav, príbuzenské vzťahy
- d) **Metódy:**
- deterministický monitoring fotopascami a štatistickými metódami odhadu veľkosti populácie (CMR a SCR) opakovane realizovaný na identických územiach (každé 2 – 3 roky),
 - kompilácia údajov z priamych pozorovaní rysa v lokálnych populáciách,
 - telemetrický monitoring a priestorové analýzy zaznamenaných údajov (Breitenmoser & Breitenmoser-Würsten 2008),
 - zdravotné vyšetrenie odchytých, osirotých a hendikepovaných rysov, zaznamenanie morfologických a fenotypových údajov, zber s analýzou biologických a genetických vzoriek, ich následná archivácia (Ryser-Degiorgis in Rigg & Kubala 2015),
 - genetická analýza príbuzenských vzťahov v lokálnych populáciách a informácie o prísune nových jedincov.
- a) **Význam:** na ohraničenom referenčnom území je možné použitie najpresnejších prístupov (fotopasce, telemetria) a robustných výskumných metód, ktoré zároveň poskytujú aj hodnotenie ich výkonnosti/správnosti (štandardná chyba, 95 % interval spoľahlivosti, atď.). Monitoring fotopascami poskytuje aj dodatočné informácie o priestorovom správaní a sociálnom systéme rysov (Breitenmoser &

Breitenmoser-Würsten 2008). Modely biotopu vypočítané s telemetrických dát sú nevyhnutnou zložkou pre odhad konektivity medzi územiai. Analýza potravné ekológie umožní hodnotenie vplyvu rysa na druhy jeho koristi (raticová zver). Použité metódy je možné vzájomne kombinovať a kalibrovať (Breitenmoser et al. 2006). Údaje z referenčných území je následne možné extrapolovať na väčšie územia ako krajina a jej časti, alebo subpopulácia (Breitenmoser & Breitenmoser-Würsten 2008). Poznanie miery príbuznosti a identifikácia prísunu nových jedincov do lokálnej populácie podáva informáciu o miere ich prepojenosti s susednými populáciami.

2.2. V oblasti opatrení proti nelegálnemu usmrcovaniu

Ilegálny lov v súčasnosti predstavuje najväčšie ohrozenie pre subpopuláciu rysa na Slovensku (Von Arx et al. 2004, Kaczensky et al. 2013) a s najväčšou pravdepodobnosťou bráni dosiahnutiu/zachovaniu jej priaznivého stavu (Kubala et al. in prep.). Vzhľadom na uvedený stav je potrebné pre praktickú ochranu a manažment druhu zabezpečiť nasledovné strategické ciele:

- realizovať edukačno-informačné aktivity pre poľovnícku verejnosť v spolupráci so Slovenskou poľovníckou komorou zamerané na zlepšenie povedomia o ekológii rysa, jeho význame a vplyve na raticovú (hlavne srnčiu) zver,
- dosiahnuť zapojenie všetkých zainteresovaných skupín (vrátane poľovníkov a lesníkov) do realizácie stratifikovaného monitoringu a zvýšenie vedomostnej úrovne o ekológii rysa a jeho vplyvu na populácie raticovej zveri na úrovni krajiny a referenčných území (Breitenmoser et al. 2006, Breitenmoser & Breitenmoser-Würsten 2008),
- vyvinúť spôsob na zisťovanie (dôkladné doriešenie) a zníženie miery prípadov ilegálneho usmrcovania rysov súčinnosťou medzi MŽP SR, MPaRV SR, ŠOP SR, Slovenskou poľovníckou komorou a Policajným zborom SR,
- zabezpečiť vytvorenie a vedenie národnej databázy zaznamenaných uhynutých, osirelých a hendikepovaných rysov (ZOO Bojnice),
- implementovať do praxe systém určovania príčin usmrtenia/úhynu rysa, ako aj dôvodov osirotenia mláďat a poranení jedincov.

2.3. V oblasti fragmentácie a prepojenosti biotopov

Druhé najdôležitejšie ohrozenie metapopulácie v Karpatoch a subpopulácie rysa na Slovensku je strata a fragmentácia vhodných biotopov (Breitenmoser et al. 2000, Von Arx et al. 2004, Kaczensky et al. 2013, Boitani et al. 2015). Pre udržanie dlhodobej životaschopnosti subpopulácie rysa na Slovensku a západných Karpatoch sú potrebné nasledujúce ciele:

- identifikovať vhodné a využité biotopy rysa, ich prepojenosť a fragmentáciu, dôležitá je identifikácia existujúcich bariér v rámci jadrových a marginálnych častí územia s výskytom rysa a dôležitých migračných trás na severozápade (Česká republika, Poľsko), na juhu, juhovýchode (Maďarsko) a severovýchode (Ukrajina, Poľsko) Slovenska,
- zabezpečiť posudzovanie vplyvu rozvoja infraštruktúry na konektivitu vhodných biotopov, celkovú demografiu, zdravotný a genetický stav na úrovni celej

subpopulácie, ako aj lokálnych populácií rysa (najmä v marginálnych častiach jeho areálu rozšírenia) a implementácia opatrení na zmiernenie nepriaznivých vplyvov fragmentácie,

- zabezpečiť dlhodobú funkčnú konektivitu subpopulácií a vhodných biotopov v západných a východných Karpatoch prostredníctvom spolupráce medzi zodpovednými orgánmi na Slovensku, Ukrajine a Poľsku.

2.4. V oblasti vzdelávania, informovanosti a dostupnosti údajov

Negatívny charakter vnímania prítomnosti rysa poľovníckou verejnosťou bol spôsobený najmä nedostatočnou informovanosťou a vzdelávaním zainteresovaných skupín vyplývajúci z dlhodobej absencie relevantných údajov o biológii a ekológii druhu a jeho vplyvov na populácie raticovej zveri (Hell & Slamečka 1996). Z tohto dôvodu je nevyhnutné zabezpečenie nasledovných cieľov:

- zlepšiť objektívnu informovanosť odbornej a širokej verejnosti o biológii a ekológii rysa prostredníctvom médií, sociálnych sietí a webových aplikácií, ak aj spolupráce s lokálnymi autoritami, zainteresovanými skupinami a zodpovednými inštitúciami,
- zabezpečiť zapojenie všetkých zainteresovaných skupín (vrátane poľovníkov, lesníkov, lokálneho obyvateľstva, turistov a dobrovoľníkov) do procesu zberu a zaznamenávania údajov o rysovi ako aj realizácie spoločných stretnutí, seminárov a webových aplikácií,
- pripraviť tlačové materiály (vzdelávacie, propagačné a odborné) pre zainteresované skupiny,
- realizovať vzdelávacie programy pre zainteresované skupiny, školy a širokú verejnosť.

2.5. V oblasti cezhraničnej (medzinárodnej) spolupráce a vypracovania programu starostlivosti na úrovni Karpát a Európy

Všetky populácie rysa v Európe sú rozšírené na území viacerých krajín a ich vhodné biotopy sú situované v cezhraničných územiach (Breitenmoser et al. 2000, Von Arx et al. 2004, Kaczensky et al. 2013, Boitani et al. 2015). Ich efektívna ochrana a manažment, ako aj dosiahnutie/zachovanie priaznivého stavu sú možné len na základe spoločných cieľov, štandardov a prístupov (Von Arx et al. 2004) vyvinutých spoločne medzi všetkými zainteresovanými krajinami (vrátane nečlenských krajín EU) (Linnell et al. 2008, Boitani et al. 2015). Pre ich zabezpečenie a plnenie medzinárodných záväzkov je potrebné:

- zabezpečiť alebo rozšíriť cezhraničnú spoluprácu prostredníctvom zástupcov všetkých zainteresovaných krajín a skupín, ktorá bola doteraz na úrovni menších bilaterálnych aktivít,
- pripraviť a prijať národné programy starostlivosti zohľadňujúce dohodnuté princípy na úrovni populácií, národnej legislatívy a postupov,
- implementovať opatrenia na úrovni krajiny a populácie,
- zabezpečiť pravidelné hodnotenie (posudzovanie) a revíziu programov starostlivosti v pravidelných intervaloch, alebo podľa potreby.

3. OPATRENIA NA ZACHOVANIE PRIAZNIVÉHO STAVU RYSA ALEBO OPATRENIA NA ODSTRÁNENIE NEGATÍVNYCH VPLYVOV RYSA VO VZŤAHU K ŠKODÁM A ODSTRÁNENIE NEGATÍVNYCH VPLYVOV NA RYSA

3.1. V oblasti legislatívy

Za účelom zabezpečenia primeranej zákonnej ochrany rysa ostrovida a jeho biotopov na národnej úrovni je potrebné:

- zabezpečiť ochranu druhu a jeho biotopov v zmysle platnej legislatívy,
- zabezpečiť vyhlásenie území európskeho významu, kde rys ostrovid predstavuje predmet ochrany (príloha č. 5.1.).

3.2. V oblasti praktickej starostlivosti a manažmentu

Opatrenia praktickej starostlivosti na dosiahnutie (zachovanie) priaznivého stavu rysa ostrovida na Slovensku je možné definovať nasledovne:

- zníženie miery prípadov nelegálneho usmrcovania rysov prostredníctvom zlepšenia informovanosti, rozvoja spolupráce a implementácie praktického systému zisťovania, zaznamenania a určovania príčin usmrtenia (úhynu) rysa, ako aj dôvodov osirotenia mláďat a poranení jedincov zaznamenaných v Komplexnom informačnom a monitorovacom systéme (KIMS) v súčinnosti so ŠOP SR, Slovenskou poľovníckou komorou, Slovenským poľovníckym zväzom a Policajným zborom SR,
- v spolupráci s Policajným zborom SR zrealizovať systematickú kontrolu oficiálnych/registrovaných a neregistrovaných preparátorov,
- obmedzenie ťažbových aktivít v rámci reprodukčných biotopov rysa v období máj – júl a využívanie prírody blízkejších technologických postupov, za účelom predchádzania celkovej degradácii, resp. deštrukcii týchto biotopov,
- identifikácia migračných trás a existujúcich bariér v rámci jadrových a marginálnych častí územia, ako aj cezhraničných území s Českou republikou, Poľskom, Maďarskom a Ukrajinou predikcia vhodných a potenciálne využiteľných biotopov rysa a ich prepojenosti,
- posudzovanie vplyvu výstavby a rozvoja infraštruktúry na konektivitu vhodných biotopov a ich potenciálnu fragmentáciu,
- realizácia opatrení na zmiernenie (zamedzenie) degradácie, fragmentácie, alebo straty vhodných biotopov a ich vzájomnej konektivity prostredníctvom výstavby ekoduktov v rámci aktuálnej aj novovybudovanej dopravnej infraštruktúry,
- rozšírenie a implementácia cezhraničnej spolupráce prostredníctvom spoločných manažmentových prístupov na úrovni subpopulácie v západných Karpatoch, celej meta-populácie v Karpatoch a reštituovaných populácií,
- hodnotenie (posudzovanie) a revízia programov starostlivosti v pravidelných intervaloch, alebo podľa potreby.

3.3. V oblasti monitoringu (vrátane mapovania)

Relevantné údaje o stave druhu a jeho populácií (subpopulácií) získané prostredníctvom monitoringu poskytujú základ pre ich relevantnú ochranu a manažmentové opatrenia

(Breitenmoser et al. 2006, 2015, Breitenmoser & Breitenmoser-Würsten 2008, Linnell et al. 2008).

Vzhľadom na doterajšiu absenciu štandardizovaného prístupu je dôležitá implementácia stratifikovaného monitoringu na štyroch priestorových úrovniach zahŕňajúcich nasledujúce opatrenia:

- kontinuálne hodnotenie (mapovanie) všetkých dostupných údajov o rozšírení a výskyte rysa v rámci rastrovej mapy s veľkosťou štvorcov 10 x 10 km na úrovni európskych populácií a karpatskej metapopulácie v spolupráci s IUCN/SSC Specialist Group - Large Carnivore Initiative for Europe,
- kontinuálne mapovanie a monitoring s cieľom zaznamenávania/zberu údajov klasifikovaných v troch kategóriách:
 - C1 = „presné záznamy“** – potvrdené a nespochybniteľné záznamy v podobe: uhynuté rysy, osirotené mláďatá a odchytené jedince, fotografie voľne žijúcich rysov, vzorky (napr. trus, moč, srst') potvrdené genetickou analýzou,
 - C2 = „potvrdené záznamy“** – záznamy prekontrolované a potvrdené odbornými osobami (pracovníci ŠOP, biológovia, tréované osoby a pod.): rysom ulovené hospodárske zvieratá, rysom ulovená poľovná zver, stopové alebo pobytové znaky rysa, zdokumentované vokálne prejavy rysa,
 - C3 = „nepotvrdené záznamy“** – záznamy z kategórie C2 neprekontrolované alebo nepotvrdené odbornými osobami: ulovené hospodárske zvieratá, ulovená poľovná zver, stopové a pobytové znaky, neoveriteľné pozorovania rysa,
- pravidelné dotazníkové prieskumy na národnej a medzinárodnej úrovni,
- kontinuálny monitoring zdravotného a genetického stavu populácie prostredníctvom zaznamenávania uhynutých rysov a ich patologického vyšetrenia, ako aj zdravotného vyšetrenia odchytených, osirotených a hendikepovaných rysov s zberom, analýzou a archiváciou vzoriek/záznamov,
- oportunistický zber vzoriek (trus, moč, srst' a krv). Zber genetických vzoriek srsti pomocou atraktantov a zberných zariadení (tzv. „oterových palíc“) s ich následnou genetickou analýzou,
- oportunistický monitoring fotopascami realizovaný počas špecifických období roka, vegetačného a nevegetačného obdobia, alebo celého roka, a zaznamenávanie zber dodatočných údajov o priestorovom správaní a sociálnom systéme rysov,
- deterministický monitoring fotopascami a využitím štatistických metód odhadu veľkosti populácie (CMR a SCR) opakovane realizovaný na referenčných územiach (každé 2 – 3 roky) počas krátkej periódy (dvoj mesačná perióda v rámci jedného územia) v nevegetačnom období, zaznamenávanie a zber dodatočných údajov o priestorovom správaní a sociálnom systéme rysov,
- telemetrický monitoring priestorových nárokov (správania), odoziev na vonkajšie vplyvy prostredia a potravinovej ekológie rysa.

3.4. Opatrenia v oblasti výchovy, spolupráce s verejnosťou a výskumu

3.4.1. V oblasti výchovy a spolupráce s verejnosťou

Ľudské aktivity predstavujú najväčšie ohrozenie pre dlhodobú životaschopnosť a potenciálnu veľkosť populácie rysa na Slovensku, dosiahnuteľnú v rámci kapacity vhodných biotopov (Kubala et al. in prep.). Z tohto dôvodu sú opatrenia v oblasti výchovy, vzdelávania a zvyšovania informovanosti všetkých skupín verejnosti jedným z najdôležitejších cieľov zahŕňajúci nasledujúce opatrenia:

- realizácia pravidelného prieskumu verejnej mienky založených na štandardnom prístupe používanom pri výskume voľne žijúcich druhov (Wechselberger et al. 2005, Bath et al. 2008, Majic & Bath 2010), ako aj všeobecnom prieskume všetkých skupín (vrátane zainteresovaných subjektov) verejnosti. Otázky sa zameriavajú na verejnú mienku, presvedčenia a vedomosti o rysovi a jeho manažmente, osobné skúsenosti a socio–demografické informácie, ako aj praktické aspekty,
- pravidelné informovanie všetkých skupín verejnosti založené na výsledkoch prieskumov, monitoringu/výskumu a aktuálnych poznatkoch o ekológii rysa,
- spolupráca s médiami a využitie sociálnych sietí a webových aplikácií pre poskytovanie objektívnych informácií a rozvoja spolupráce s zainteresovanými skupinami, zodpovednými inštitúciami a širokou verejnosťou,
- zapojenie všetkých zainteresovaných skupín (vrátane poľovníkov, lesníkov, lokálneho obyvateľstva, turistov a dobrovoľníkov) do procesu zberu a zaznamenávania údajov o rysovi (mapovanie, monitoring a výskum),
- realizácia pracovných stretnutí, tréningových kurzov, osobných stretnutí/kontaktov a publikácií všeobecno–náučného a odborného charakteru,
- príprava tlačových materiálov (vzdelávacích a propagačných) pre zainteresované skupiny – poľovníci, lesníci, majitelia hospodárskej zveri a ich distribúcia v rámci spoločných pracovných stretnutí a seminárov a pod.,
- implementácia vzdelávacieho programu o ekológii rysa a jeho vplyve na populácie raticovej zveri v systéme manažmentu poľovníctva a prípravy uchádzačov o poľovný lístok
- realizácia vzdelávacieho programu pre školy a širokú verejnosť,
- vo vyučovacom procese na stredných a vysokých školách s biologickým, lesníckym a poľnohospodárskym zameraním poskytnúť študentom nové informácie a poznatky o rysovi ostrovidovi jeho ekológii a význame v rámci ekosystému, ako aj o výsledkoch monitoringu (výskumu),
- do vyučovacieho procesu na školách so zootecnickým, biologickým a ekologickým a poľnohospodárskym zameraním zapracovať problematiku ochrany hospodárskych zvierat proti veľkým šelmám.

3.4.2. V oblasti výskumu

V bývalom Československu vznikli v minulosti jedny z najdôležitejších pilotných štúdií o morfológii a ekológii rysa (Hell 1966, 1968, Hell & Sládek 1974, Kratochvíl 1965, 1975, Kratochvíl & Štollmann 1963). Vzhľadom na dosiahnutie zachovania priaznivého stavu, ako aj dôležitosti slovenskej populácie rysa na úrovni Karpát a celej Európy (Von Arx et al. 2004,

Breitenmoser et al. 2011, Skrbinšek et al. 2011, Sindičić et al. 2013, Boitani et al. 2015) je nevyhnutné realizovať nasledovné výskumné opatrenia:

- štatistický odhad početnosti a denzity (veľkosti) populácií na referenčných územiach s hodnotením ich výkonnosti/správnosti (štandardná chyba, 95 % interval spoľahlivosti, atď.),
- hodnotenie potenciálnych prebiehajúcich zmien vo veľkosti a demografii na úrovni referenčných území (lokálnych populácií) a krajiny (subpopulácie na Slovensku), s rozlišovaním dlhodobých trendov od krátkodobých fluktuácií resp. náhodných (metodických) skreslení,
- hodnotenie potenciálnych prebiehajúcich zmien v zdravotnom/genetickom stave rysa na štyroch priestorových úrovniach (referenčné územia, krajina, populácia a Európa) a úrovni fenotypov a genotypov,
- analýza priestorového správania (nárokov) spolu s potravnou ekológiou rysa a jeho vplyvom na populácie raticovej zveri na úrovni referenčných území a krajiny,
- posúdenie celkovej konektivity územia s pohľadu rysa ostrovida na Slovensku,
- hodnotenie vplyvu programov posilnenia reštituovaných populácií na demografiu lokálnych zdrojových populácií,
- socio-politický výskum názorov všetkých skupín verejnosti na prezenciu, ochranu a manažment rysa na Slovensku a v Európe.

3.5. V oblasti starostlivosti o rysa ostrovida v podmienkach mimo jeho prirodzeného stanovišťa („ex situ“)

Reštitúcia a genetické posilnenie druhov mačkovitých šeliem vo voľnej prírode (Beck et al. 1994, Breitenmoser et al. 2001) sú sústavne limitované biologickými, technickými, finančnými, alebo socio-politickými faktormi (Linnell et al. 2009, Von Arx et al. 2009). Na základe týchto dôvodov je potrebné na úrovni Slovenska posúdiť využitie (zapojenie) najmä rehabilitovaných, resp. osirelých rysov umiestnených v karanténnej (rehabilitačnej) stanici z hľadiska nasledujúcich opatrení:

- rehabilitácia a chov v podmienkach ex situ a posúdenie prežívania týchto jedincov, ich adaptačných schopností po pobyte v zajatí a štatistický odhad početnosti a denzity (veľkosti) populácií na referenčných územiach s hodnotením ich výkonnosti/správnosti (štandardná chyba, 95 % interval spoľahlivosti, atď.),
- posúdenie úspešnosti týchto jedincov v zapájaní sa do reprodukcie, v rámci autochtónnej populácie na Slovensku, ako aj reštituovaných populácií v Európe.

3.6. Harmonogram opatrení s určeným termínom, nákladmi a zodpovednosťou za realizáciu

Predkladaný program starostlivosti o rysa je zostavený na základe minimalizácie potreby finančných výdavkov na zachovanie (dosiahnutie) priaznivého stavu ochrany druhu so zahrnutím súčasných vedeckých a praktických aspektov a vedomostí o biológii, ekológii, ochrane a manažmente druhu na Slovensku, v Karpatoch a Európe. Keďže ochrana veľkých šeliem predstavuje vždy kontroverznú otázku medzi rôznymi zainteresovanými skupinami, najlepším spôsobom, ako budovať vzájomnú dôveru je začlenenie všetkých subjektov

(štátnych orgánov, zainteresovaných organizácií a dotknutých subjektov) do realizácie dohodnutého programu a monitoringu (Breitenmoser & Breitenmoser-Würsten 2008).

Vzhľadom na potrebu spolupráce všetkých zainteresovaných skupín a subjektov zriadi ŠOP SR **pracovnú skupinu pre manažment a ochranu o rysa ostrovida**, ktorej členmi budú zástupcovia kľúčových zainteresovaných skupín, ako aj odborníci z relevantných štátnych aj mimovládnych organizácií. Skupina sa bude stretávať minimálne dvakrát ročne za účelom informovanosti o výsledkoch monitoringu, výskumu, prieskumov, plnení opatrení a konzultácie v rámci navrhnutých zmien v programe starostlivosti a jeho implementácie.

3.6.1. Opatrenia v oblasti legislatívy

Opatrenie č. 1: zabezpečenie ochrany druhu a jeho biotopov v zmysle platnej legislatívy, zmena zákonov, resp. vykonávacích predpisov, nariadení vlády, smerníc a pod. Pri zmene legislatívy na úseku poľovníctva, ochrany prírody a krajiny, ako aj súvisiacej legislatívy v iných odvetviach je termín závislý od potreby zmeny z iných dôvodov. Do tohto opatrenia by patrila najmä zmena kompetencií pri riešení škôd spôsobených rysom ostrovidom a preplácaní náhrad za tieto škody, zavedenie povinnosti pravidelnej aktualizácie finančných prostriedkov tzv. cenníkov zo strany MPRV SR, ktorú by určoval zákon o ochrane prírody a krajiny.

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR

Termín: priebežne (každoročne)

Výdavky: bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

Opatrenie č. 2: zabezpečenie vyhlásenia území európskeho významu, kde rys ostrovid predstavuje predmet ochrany

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR

Termín: do konca roka 2017

Výdavky: bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

Opatrenie č. 3: vypracovanie manuálu (nariadenie vlády, vyhláška) na jednotný postup pri narábaní s nájdenými mláďatami veľkých šeliem (v tomto prípade rys)

Zodpovednosť: MŽP SR

Termín: do konca roka 2018

Výdavky: bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

3.6.2. Opatrenia v oblasti praktickej starostlivosti a manažmentu

Opatrenie č. 4: plánovanie a realizácia preventívnych opatrení na čiastočnú, resp. úplnú elimináciu škôd spôsobených rysom ostrovidom na hospodárskych zvieratách a majetku – ide hlavne o kontrolný mechanizmus na zabezpečenie najúčinnějších opatrení v praxi.

Zodpovedný: MŽP SR

Termín: priebežne (každoročne)
Výdavky: bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

Opatrenie č. 5: komisionálne šetrenie škôd spôsobených rysom, terénne obhliadky, administrácie a úhrada náhrad týchto škôd (okresné úrady), do opatrenia patrí aj komisionálne nešetrené škody (ŠOP SR)

Zodpovedný: MŽP SR v rámci kompetencií okresných úradov, po zmene legislatívy v súvislosti s opatrením č. 1 sa predpokladá prechod kompetencií na ŠOP SR (všetky škody spôsobené rysom ostrovidom), MPRV SR prostredníctvom Plemenárskych služieb Slovenskej republiky, š. p. (evidencia strhnutých hospodárskych zvierat podľa druhu veľkej šelmy) a prostredníctvom Národného lesníckeho centra (evidencia strhnutej poľovnej zveri)

Termín: priebežne (každoročne)
Výdavky: bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií. Do výdavkov je potrebné zaradiť aj navýšenie počtu pracovníkov (23 pracovníkov), nakoľko šetrenie škôd sa týka všetkých určených živočíchov, nie len rysa ostrovida. Toto opatrenie nenavýšuje štátny rozpočet (znižuje ho), pretože štát ušetrí finančné prostriedky na skutočnosti, že škody nebudú riešiť okresné úrady.

Opatrenie č. 6: zníženie miery prípadov ilegálneho usmrcovania rysov prostredníctvom naplánovaných špeciálnych výjazdov strážnej služby v lokalitách so svýšenou mierou pytliactva a prostredníctvom zlepšenia informovanosti, rozvoja spolupráce a implementácie praktického systému zisťovania, zaznamenania a určovania príčin usmrtenia (úhynu) rysa, ako aj dôvodov osirotenia mláďat a poranení jedincov zaznamenaných v národnej databáze v súčinnosti zainteresovaných orgánov a inštitúcií

Zodpovednosť: MŽP SR (ŠOP SR), MPRV SR (NLC), MV SR, MDV SR

Termín: priebežne (každoročne)
Výdavky: výdavky na opatrenie v prípade realizácie projektov súvisiacich s ochranou a manažmentom veľkých šeliem (v tomto prípade rysa ostrovida), okrem toho ide aj o bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií. Do výdavkov je potrebné zaradiť aj špeciálne technické vybavenie strážnej služby a výjazdy špeciálnych jednotiek spoločne so strážnou službou ŠOP SR.

Opatrenie č. 7: v spolupráci s Policajným zborom SR zrealizovať systematickú kontrolu oficiálnych registrovaných a neregistrovaných preparátorov

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR, MV SR

Termín: priebežne (každoročne)
Výdavky: výdavky na opatrenie v prípade realizácie projektov súvisiacich s ochranou a manažmentom veľkých šeliem (v tomto prípade rysa ostrovida), okrem

toho ide aj o bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

Opatrenie č. 8: ochrana prirodzených biotopov v rámci areálu prirodzeného rozšírenia rysa ostrovida, eliminácia, resp. úplné nelegálne zamedzenie pohybu terénnych motocyklov a štvorkoliek, pohybu mimo turistických chodníkov a úmyselné vyrušovanie rysa v prirodzených biotopoch Európskej sústavy Natura 2000.

Zodpovedný: MŽP SR prostredníctvom ŠOP SR (výkon strážnej služby)

Termín: priebežne (každoročne)

Výdavky: bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií MŽP SR. Do výdavkov je potrebné zaradiť aj špeciálne technické vybavenie strážnej služby a výjazdy špeciálnych jednotiek spoločne so strážnou službou ŠOP SR.

Opatrenie č. 9: identifikácia migračných trás a existujúcich bariér v rámci jadrových a marginálnych častí areálu rysa, ako aj pri napojení na cezhraničné populácie s Českou republikou, Poľskom, Maďarskom a Ukrajinou, analýza vhodných a potenciálne využiteľných biotopov rysa a ich prepojenosti

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR, MDV SR

Termín: priebežne (každoročne)

Výdavky: výdavky na opatrenie v prípade realizácie projektov súvisiacich s ochranou a manažmentom veľkých šeliem (v tomto prípade rysa ostrovida), okrem toho ide aj o bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií, výdavky v rámci posudzovania znáša investor

Opatrenie č. 10: posudzovanie vplyvu výstavby a rozvoja infraštruktúry na konektivitu vhodných biotopov a ich potenciálnu fragmentáciu

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR, MDV SR

Termín: priebežne (každoročne)

Výdavky: výdavky na opatrenie v prípade realizácie projektov súvisiacich s ochranou a manažmentom veľkých šeliem (v tomto prípade rysa ostrovida), okrem toho ide aj o bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

Opatrenie č. 11: realizácia opatrení na zmiernenie, resp. zamedzenie degradácie, fragmentácie, alebo straty vhodných biotopov a ich vzájomnej konektivity prostredníctvom výstavby ekoduktov v rámci existujúcej aj novovybudovanej dopravnej infraštruktúry

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR, MDV SR

Termín: v prípade zabezpečenia finančných prostriedkov v podobe grantov alebo projektov z fondov v Slovenskej republike a EÚ

Výdavky: problematické vyčíslenie – bez dopadu na realizáciu programu starostlivosti nakoľko ide o finančné prostriedky na samotnú výstavbu ekoduktov

(zelených mostov) a nie na samotnú identifikáciu migračných trás (tieto náklady sú vyčíslené v opatrení č. 9)

Opatrenie č. 12: rozšírenie a implementácia cezhraničnej spolupráce prostredníctvom spoločných manažmentových prístupov na úrovni subpopulácie v západných Karpatoch, celej metapopulácie v Karpatoch a reštituovaných populácií

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR, MDV SR

Termín: priebežne (každoročne)

Výdavky: výdavky na opatrenie v prípade realizácie projektov súvisiacich s ochranou a manažmentom veľkých šeliem (v tomto prípade rysa ostrovida), okrem toho ide aj o bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

Opatrenie č. 13: hodnotenie (posudzovanie) a revízia programov starostlivosti v pravidelných intervaloch, alebo podľa potreby

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR

Termín: minimálne raz za desať rokov

Výdavky: bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

3.6.3. Opatrenia v oblasti monitoringu

Opatrenie č. 14: mapovanie realizované ŠOP SR, mapovanie realizované užívateľmi poľovných revírov,

Zodpovedný: MŽP SR, MPRV SR

Termín: každoročne, priebežne počas celého roka

Výdavky: bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií, cestovné náhrady, PHM, nákup potrebného materiálu.

Opatrenie č. 15: kontinuálne mapovanie a hodnotenie všetkých dostupných údajov o rozšírení a výskyte rysa v rámci rastrovej mapy s veľkosťou štvorcov 10 x 10 km na úrovni Európskych populácií a Karpatskej metapopulácie v spolupráci s IUCN/SSC Specialist Group – Large Carnivore Initiative for Europe

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR

Termín: priebežne (každoročne)

Výdavky: výdavky na opatrenie v prípade realizácie projektov súvisiacich s ochranou a manažmentom veľkých šeliem (v tomto prípade rysa ostrovida), okrem toho ide aj o bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

Opatrenie č. 16: kontinuálne mapovanie a monitoring rysa s cieľom zaznamenávania/zberu údajov klasifikovaných v troch kategóriách: C1 = „presné záznamy“, C2 = „potvrdené záznamy“, a C3 = „nepotvrdené záznamy“

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR

Termín: priebežne (každoročne)

Výdavky: výdavky na opatrenie v prípade realizácie projektov súvisiacich s ochranou a manažmentom veľkých šeliem (v tomto prípade rysa ostrovida), okrem toho ide aj o bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

Opatrenie č. 17: pravidelné dotazníkové prieskumy na národnej a medzinárodnej úrovni

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR

Termín: v sedemročných intervaloch – počas realizácie reportingu

Výdavky: bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

Opatrenie č. 18: kontinuálny monitoring zdravotného a genetického stavu populácie prostredníctvom zaznamenávania uhynutých rysov a ich patologického vyšetrenia, ako aj zdravotného vyšetrenia odchytených, osirotených a hendikepovaných rysov so zberom, analýzou a archiváciou DNA vzoriek a záznamov

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR

Termín: priebežne (každoročne)

Výdavky: výdavky na opatrenie v prípade realizácie projektov súvisiacich s ochranou a manažmentom veľkých šeliem (v tomto prípade rysa ostrovida), okrem toho ide aj o bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

Opatrenie č. 19: oportunistický zber vzoriek (trus, moč, srst' a krv). Zber genetických vzoriek srsti pomocou atraktantov a zberných zariadení (tzv. „oterových palíc“) s ich následnou genetickou analýzou

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR

Termín: pravidelný zber, resp. nepravidelné vyhodnotenie v prípade zabezpečenia finančných prostriedkov v podobe grantov alebo projektov z fondov v Slovenskej republike a EÚ

Výdavky: súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií pri zbere vzoriek a výdavky na jednorazové vyhodnotenie odbornou organizáciou

Opatrenie č. 20: oportunistický monitoring fotopascami a deterministický monitoring fotopascami

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR

Termín: priebežne (každoročne), deterministický monitoring nepravidelne v prípade zabezpečenia finančných prostriedkov v podobe grantov alebo projektov z fondov v Slovenskej republike a EÚ, v priebehu piatich rokov

Výdavky: na technické vybavenie, pri zbere dát súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

Opatrenie č. 21: telemetrické sledovanie priestorových nárokov (správania), odoziev na vonkajšie vplyvy prostredia a potravinnej ekológie rysa. V rámci opatrenia je potrebné zabezpečenie vypracovania jednotného manuálu na odchyt a imobilizáciu veľkých šeliem (v tomto prípade rysa). Telemetrický monitoring sa bude vykonávať v nevyhnutnom rozsahu na získanie potrebných poznatkov.

Zodpovednosť: MŽP SR

Termín: nepravidelne v prípade zabezpečenia finančných prostriedkov v podobe grantov alebo projektov z fondov v Slovenskej republike a EÚ

Výdavky: na technické vybavenie, mzdové a cestovné výdavky, PHM a spotrebný materiál.

3.6.4. Opatrenia v oblasti výchovy a spolupráce s verejnosťou

Opatrenie č. 22: realizácia pravidelného prieskumu verejnej mienky založených na štandardnom prístupe používanom pri výskume voľne žijúcich druhov, ako aj všeobecnom prieskume všetkých skupín verejnosti

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR

Termín: v 5 ročných intervaloch

Výdavky: súvisiace s dotazníkovými prieskumami na národnej a medzinárodnej úrovni

Opatrenie č. 23: pravidelné informovanie všetkých skupín verejnosti založené na výsledkoch prieskumov, monitoringu, výskumu a aktuálnych poznatkov o ekológii rysa

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR

Termín: priebežne (každoročne)

Výdavky: výdavky na opatrenie v prípade realizácie projektov súvisiacich s ochranou a manažmentom veľkých šeliem (v tomto prípade rysa ostrovida), okrem toho ide aj o bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

Opatrenie č. 24: spolupráca s médiami a využitie sociálnych sietí a webových aplikácií pre poskytovanie objektívnych informácií a rozvoja spolupráce so zainteresovanými, zodpovednými inštitúciami a širokou verejnosťou

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR

Termín: priebežne (každoročne)

Výdavky: výdavky na opatrenie v prípade realizácie projektov súvisiacich s ochranou a manažmentom veľkých šeliem (v tomto prípade rysa ostrovida), okrem toho ide aj o bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

Opatrenie č. 25: realizácia pracovných stretnutí, seminárov, workshopov, konferencií tréningových kurzov, osobných stretnutí (kontaktov) a vydávanie publikácií všeobecno – náučného a odborného charakteru

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR

Termín: priebežne (každoročne)

Výdavky: výdavky na opatrenie v prípade realizácie projektov súvisiacich s ochranou a manažmentom veľkých šeliem (v tomto prípade rysa ostrovida), okrem toho ide aj o bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

Opatrenie č. 26: príprava tlačových materiálov (vzdelávacích a propagačných) pre zainteresované skupiny – poľovníci, lesníci, chovatelia hospodárskych zvierat a ich distribúcia v rámci spoločných pracovných stretnutí a seminárov a pod.

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR

Termín: priebežne (každoročne)

Výdavky: výdavky na opatrenie v prípade realizácie projektov súvisiacich s ochranou a manažmentom veľkých šeliem (v tomto prípade rysa ostrovida), okrem toho ide aj o bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

Opatrenie č. 27: implementácia vzdelávacieho programu o ekológii rysa a jeho vplyve na populácie raticovej zveri v systéme manažmentu poľovníctva a prípravy uchádzačov o poľovný lístok

Zodpovednosť: MŽP SR (ŠOP SR), MPRV SR (Slovenská poľovnícka komora)

Termín: priebežne (každoročne)

Výdavky: výdavky na opatrenie v prípade realizácie projektov súvisiacich s ochranou a manažmentom veľkých šeliem (v tomto prípade rysa ostrovida), okrem toho ide aj o bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

Opatrenie č. 28: realizácia vzdelávacieho programu pre školy a širokú verejnosť

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR, MŠVVaŠ SR

Termín: priebežne (každoročne)

Výdavky: výdavky na opatrenie v prípade realizácie projektov súvisiacich s ochranou a manažmentom veľkých šeliem (v tomto prípade rysa ostrovida), okrem toho ide aj o bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

Opatrenie č. 29: vo vyučovacom procese na stredných a vysokých školách s biologickým, lesníckym a poľnohospodárskym zameraním poskytnúť študentom nové informácie a poznatky o rysovi ostrovidovi jeho ekológii a význame v rámci ekosystému, ako aj o výsledkoch monitoringu a výskumu, zároveň na týchto školách zapracovať do plánu výučby problematiku ochrany hospodárskych zvierat proti veľkým šelmám

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR, MŠVVaŠ SR

Termín: priebežne (každoročne)

Výdavky: výdavky na opatrenie v prípade realizácie projektov súvisiacich s ochranou a manažmentom veľkých šeliem (v tomto prípade rysa ostrovida), okrem toho ide aj o bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

3.6.5. Opatrenia v oblasti výskumu

Opatrenie č. 30: štatistický odhad početnosti a denzity (veľkosti) populácií na referenčných územiach s hodnotením ich výkonnosti (správnosti)

Zodpovednosť: MŽP SR

Termín: priebežne (každoročne)

Výdavky: výdavky na opatrenie v prípade realizácie projektov súvisiacich s ochranou a manažmentom veľkých šeliem (v tomto prípade rysa ostrovida), okrem toho ide aj o bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

Opatrenie č. 31: hodnotenie potenciálnych prebiehajúcich zmien vo veľkosti a demografii na úrovni referenčných území (lokálnych populácií) a krajiny (subpopulácie na Slovensku), s rozlišovaním dlhodobých trendov od krátkodobých fluktuácií resp. náhodných a metodických skreslení

Zodpovednosť: MŽP SR

Termín: priebežne (každoročne)

Výdavky: výdavky na opatrenie v prípade realizácie projektov súvisiacich s ochranou a manažmentom veľkých šeliem (v tomto prípade rysa ostrovida), okrem toho ide aj o bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

Opatrenie č. 32: hodnotenie zmien v zdravotnom (genetickom) stave rysa na štyroch priestorových úrovniach (referenčné územia, krajina, populácia a Európa) a úrovni fenotypov a genotypov

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR

Termín: priebežne (každoročne)

Výdavky: výdavky na opatrenie v prípade realizácie projektov súvisiacich s ochranou a manažmentom veľkých šeliem (v tomto prípade rysa ostrovida), okrem toho ide aj o bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

Opatrenie č. 33: analýza priestorového správania (nárokov) spolu s potravnou ekológiou rysa a jeho vplyvom na populácie raticovej zveri na úrovni referenčných území a Slovenska.

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR

Termín: nepravidelne v prípade zabezpečenia finančných prostriedkov v podobe grantov alebo projektov z fondov v Slovenskej republike a EÚ,

Výdavky: pomerne vysoké výdavky. Vyčíslenie je problematické z dôvodu rýchleho vývoja GPS satelitných telemetrických vysielateľov z hľadiska technického a

finančného. Potreba finančných prostriedkov je tiež závislá na úspešnosti odchytovej rysovej siete a teda aj potreby GPS satelitných telemetrických vysielateľov.

Opatrenie č. 34: sociologický výskum názorov všetkých skupín verejnosti na prezenciu, ochranu a manažment rysovej siete na Slovensku a v Európe

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR, MŠVVaŠ SR

Termín: priebežne (každoročne)

Výdavky: bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

Opatrenie č. 35: výskum predácie a vplyvu rysovej siete na raticovú a diviačiu zver s prihliadnutím na vplyv rysovej siete na srnčiu zver

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR

Termín: nepravidelne v prípade zabezpečenia finančných prostriedkov v podobe grantov alebo projektov z fondov v Slovenskej republike a EÚ

Výdavky: výdavky na opatrenie v prípade realizácie projektov súvisiacich s ochranou a manažmentom veľkých šeliem (v tomto prípade rysovej siete ostrovida), okrem toho ide aj o bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

3.6.6. V oblasti starostlivosti o rysovej siete ostrovida v podmienkach mimo jeho prirodzeného stanovišťa („ex situ“)

Opatrenie č. 36: rehabilitácia a chov v podmienkach ex situ, posúdenie prežívania rehabilitovaných jedincov, ich adaptačných schopností po pobyte v zajatí a štatistický odhad početnosti a denzity (veľkosti) populácii na referenčných územiach s hodnotením ich výkonnosti (správnosti)

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR

Termín: priebežne (každoročne)

Výdavky: výdavky spojené s dobudovaním karanténnych (rehabilitačných) staníc a realizáciou týchto projektov. Bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

Opatrenie č. 37: analýza úspešnosti rehabilitovaných jedincov v zapájaní sa do reprodukcie, v rámci autochtónnej populácie na Slovensku ako aj reštituovaných populácií v Európe

Zodpovednosť: MŽP SR, MPRV SR

Termín: pravidelne, priebežne (nepretržite)

Výdavky: výdavky na opatrenie v prípade realizácie projektov súvisiacich s ochranou a manažmentom veľkých šeliem (v tomto prípade rysovej siete ostrovida), okrem toho ide aj o bežné výdavky súvisiace s pracovným zameraním dotknutých orgánov a organizácií

4. POUŽITÉ PODKLADY, ZDROJE INFORMÁCIÍ A LITERATÚRA

- Andersen R. Linnell J. Odden J. Andrén H. Saether BE. Moa PF. Herfindal I. Kvam T. Brøseth H (2003) Gaupe - bestandsdynamikk, bestandsutvikling og hostingsstrategier. NINA Fagrapport 059. 1 - 29.
- Andersone Z. Ozolins J. Pupila A. and Bagraade G (2003) Latvia. 92 - 105 in Matjuschkin YEN. and Vaisfeld MA. editors. The Lynx – Regional Features of Ecology, Use and Protection. Moscow Nauka.
- Andrén H. Ahlqvist P. Andersen R. Kvam T. Liberg O. Lindén M. Odden J. Overskaug K. Linnell J. and Segerström P (1997) The Scandinavian lynx project. Report 1997. NINA Oppdragsmelding. 1 - 11.
- Andrén H. Linnell J. Liberg O. Ahlqvist P. Andersen R. Danell A. Franzén R. Kvam T. Odden J. and Segerström P (2002) Estimating total Lynx Lynx lynx population size from censuses of family groups. *Wildlife Biology* 8 (4). 299 - 306.
- Anonym, 1883: XX. Zákonný Článok z roku 1883 O Poľovačke. in *Sbierka krajinských zákonov na rok 1883*. Budapešť. 152 - 168.
- Avgan B. et al. (2014) The first estimation of an isolated Eurasian lynx population in southwest Asia. - *Wildlife Biol.* 20. 217 - 221.
- Bath AJ (1989) The public and wolf reintroduction in Yellowstone National Park. *Society and Natural Resources* 2. 297 - 306.
- Bath A. Olszanska A. and Okarma H (2008): From a Human Dimensions Perspective, the Unknown Large Carnivore: Public Attitudes Toward Eurasian Lynx in Poland, *Human Dimensions of Wildlife* 13 (1). 31 - 46.
- Boitani L., Alvarez, F., Anders, O., Andren, H., Avanzinelli, E., Balys, V., Blanco, J.C., Breitenmoser, U., Chapron, G., Ciucci, P., Dutsov, A., Groff, C., Huber, D., Ionescu, O., Knauer, F., Kojola, I., Kubala, J., Kutal, M., Linnell, J., Majic, A., Mannil, P., Manz, R., Marucco, F., Melovski, D., Molinari, A., Norberg, H., Nowak, S., Ozolins, J., Palazon, S., Potocnik, H., Quenette, P.-Y., Reinhardt, I., Rigg, R., Selva, N., Sergiel, A., Shkvyrina, M., Swenson, J., Trajce, A., von Arx, M., Wolf, M., Wotschikowsky, U., Zlatanova D. (2015) Key actions for Large Carnivore populations in Europe. Institute of Applied Ecology (Rome, Italy). Report to DG Environment, European Commission, Bruxelles. Contract no. 07.0307/2013/654446/SER/B3.
- Bego F (2001) Existing knowledge on the status and distribution of the lynx in Albania. The Balkan Lynx Population - History, Recent Knowledge on its Status and Conservation Needs. Ed. by Breitenmoser-Würsten C. and Breitenmoser U, KORA Bericht No. 7. 1 - 18.
- Bethlenfalvy E (1937) *Die Tierwelt der Hohen Tatra*. 1 - 115.
- Beřková S. & Rigg R. (2015). Odhalenie málo známej šelmy: doplnenie poznatkov o rysovi ostrovidovi na Slovensku. In: *Monitoring stavu karpatského rysa vo Švajčiarsku a na Slovensku*, Rigg R. & Kubala J. eds., Slovak Wildlife Society, Liptovský Hrádok: 78 - 80.
- Björvall A. and Lindström D (1984) Lodjuret 1974-83: Norrbottens fjällvärld - samt nagot rök - och fjällräven i samma område. (The Lynx in Norrbotten mountainous regions Norway

- from 1974-1983 - the red and the arctic fox in the same area). *Fauna-Flora* (Stockh.) 79 (5). 213 - 226.
- Bluzma P (2003) Lithuania. 105 - 117 in Matjuschkin YEN. and Vaisfeld MA. editors. *The Lynx – Regional Features of Ecology, Use and Protection*. Moscow Nauka.
- Bojda M. Kotal M. Praus L (2010) Aktuální situace propustnosti krajiny v údolí Vsetínského Bečvy a Senice: Nutná ochrana stávajících migračních koridorů pro velké savce (závěrečná studie). *Hnutí DUHA Olomouc, Olomouc*. 1 - 34.
- Böer M (2001) Wiederansiedlung des Luchses. Aspekte im Nationalpark Harz und im Kampinoski-Nationalpark/Polen. *Naturschutz und Landschaftsplanung* 33 (12). 387 - 388.
- Breitenmoser U (1983) Zur Wiederreinbürgerung und Ausbreitung des Luchses *Lynx lynx* in der Schweiz. *Schweiz. Z. Forstwesen* 134. 207 - 222.
- Breitenmoser U (1998) Large predators in the Alps: The fall and rise of man's competitors. *Biological Conservation* 83. 279 - 289.
- Breitenmoser U (2011) Genetic status and conservation management of reintroduced and small autochthonous Eurasian lynx *Lynx lynx* populations in Europe. Report, SNF.
- Breitenmoser U. and Baettig M (1992) Reintroduction and expansion of the lynx (*Lynx lynx*) in the Swiss Jura Mountains. *Revue Suisse de Zoologie* 99. 163 - 176.
- Breitenmoser U. and Haller H (1987) Zur Nahrungsökologie des Luchses *Lynx lynx* in der schweizerischen Nordalpen. *Zeitschrift für Säugetierkunde* 52. 168 - 191.
- Breitenmoser U. and Breitenmoser-Würsten, C (1990) Status, Conservation Needs and Reintroduction of the Lynx (*Lynx lynx*) in Europe. Council of Europe, Nature and Environmental Series 45. Strasbourg. 1 - 43.
- Breitenmoser U. and Breitenmoser-Würsten C (2008) Der Luchs – ein Grossraubtier in der Kulturlandschaft. SalmVerlag, Bern, Switzerland. 1 - 537.
- Breitenmoser U. Kaczensky P. Dotter M. Breitenmoser-Würsten C. Capt S. Bernhart F. Liberek M (1993) Spatial organization and recruitment of lynx (*Lynx lynx*) in a re-introduced population in the Swiss Jura Mountains, *Journal of Zoology* 231. 449 - 464.
- Breitenmoser U. Breitenmoser-Würsten C. Okarma H. Kaphegyi T. Kaphegyi-Wallmann Müller MU (2000) Action Plan for the conservation of the Eurasian Lynx (*Lynx lynx*) on Europe. Group of Experts on Conservation of large Carnivores. Oslo, 22-24 June 2000, Strasbourg, Council of Europe, 2000. 66.
- Breitenmoser U. Breitenmoser-Würsten Ch. Carbyn LN. Funk SM (2001) Assessment of carnivore reintroduction, s. 241 - 281 in Gittleman JL. Funk SM. Macdonald D. Wayne RK. editors. *Carnivore Conservation - Conservation Biology* 5. Cambridge University Press, Cambridge.
- Breitenmoser U. Capt S. Breitenmoser-Würsten Ch. Angst Ch. Zimmermann F. and Molinari-Jobin A (2002) Der Luchs im Jura. Eine Übersicht zum aktuellen Kenntnisstand. KORA Bericht No. 11. 1 - 20.
- Breitenmoser U., Breitenmoser-Würsten C., von Arx M., Zimmermann F., Ryser A., Angst A., Molinari-Jobin A., Molinari P., Linnell J., Siegenthaler A. & Weber J.M. (2006). Guidelines for the monitoring of lynx. KORA-Bericht, 33e. 31 pp..
- Breitenmoser U. Ryser A. Molinari-Jobin A. Zimmermann F. Haller H. Molinari P. Breitenmoser-Würsten, C (2010) The changing impact of predation as a source of

- conflict between hunters and reintroduced lynx in Switzerland. s. 493 - 505 in Macdonald DW. and Loveridge AJ. editors. *Biology and Conservation of Wild Felids*. Oxford University Press, New York, USA.
- Breitenmoser U. Breitenmoser-Würsten, C. Foresti D. Zimmermann F (2015) Stratifikovaný monitoring rýsa v Európe a Švajčiarsku. s. 16 - 26 in Rigg R. and Kubala J. editors. *Monitoring stavu karpatského rýsa vo Švajčiarsku a na Slovensku*. Slovak Wildlife Society, Liptovský Hrádok. 1 - 99.
- Breitenmoser-Würsten C. and Obexer-Ruff G (2003) Population and conservation genetics of two reintroduced lynx (*Lynx lynx*) populations in Switzerland - a molecular evaluation 30 years after translocation. *Environmental encounters* 58. 51 - 55.
- Breitenmoser-Würsten C. and Obexer-Ruff G (2015) Posudzovanie genetického zdravia rýsa na Slovensku. s. 72 - 74 in Rigg R. and Kubala J. editors. *Monitoring stavu karpatského rýsa vo Švajčiarsku a na Slovensku*. Slovak Wildlife Society, Liptovský Hrádok. 1 - 99.
- Breitenmoser-Würsten Ch. Zimmermann F. Ryser A. Capt S. Laass J. Siegenthaler A. and Breitenmoser U (2001) Untersuchungen zur Luchspopulation in den Nordwestalpen der Schweiz 1997-2000. KORA Bericht Nr. 9. KORA, Bern. 1 - 88.
- Bufka L. and Červený J (1996) The lynx (*Lynx lynx* L.) in the Sumava region, southwest Bohemia. *J. Wildl. Res.* 1 (2). 167 - 170.
- Bufka L., Červený J. and Koubek P (1997) Entwicklung der Luchs-Population (*Lynx lynx* L.) im Böhmerwald in den Jahren 1990-1997. *Der Luchs in Mitteleuropa*. Wissenschaftliches Symposium 21. & 22. November 1997 in Deggendorf. Schriftenreihe des Landesjagdverbandes Bayern e.V., Band 5. 71 - 76.
- Bufka L. Červený J. Koubek P. Horn P. (2000) Radiotelemetrický výskum rýsa ostrovida (*Lynx lynx*) na Šumavě - predbežné výsledky. *Predátoři v myslivosti: Sborník referátů celostátní konference, Hranice 1.-2 září 2000, Česká lesnícka společnost 2000*. 143 - 153.
- Černecký J. Galvánková J. Považan R. Saxa A. Šeffler J. Šefflerová V. Lasák R. Janák M (2014) *Správa o stave biotopov a druhov európskeho významu za obdobia rokov 2007 – 2012 v Slovenskej republike*. Banská Bystrica: Štátna ochrana prírody Slovenskej republiky. 1626 s. ISBN – 978 – 80 – 89310 – 79 - 1.
- Červený J. and Bufka L (1996) *Lynx (Lynx lynx) in south-western Bohemia*. *Acta Sc. Nat. Brno* 30 (3). 16 - 33.
- Červený J. Anděra M. and Koubek P (1996) *Vyhodnocení výskytu rýsa ostrovida (Lynx lynx) v České republice*. *Ochrana přírody* 51 (8). 233 - 238.
- Červený J. Koubek P. Bufka L (1999) *Velké šelmy v naší přírodě*. 2. vydanie, Koršach, 1 - 32.
- Červený J. Anděra M. Koubek P. Homolka M. Toman A (2001) *Recently expanding mammal species in the Czech Republic: distribution, abundance and legal status*, *Beiträge zur Jagd - und Wildforschung*, 26. 111 - 125.
- Červený J. Koubek P. Bufka L (2002) *Eurasian lynx (Lynx lynx) and its chance for survival in Central Europe: The case of the Czech Republic*. *Acta Zoologica Lithuanica* 12 428 - 432.
- Čop J (1987) *Propagation pattern of re-introduced population of lynx (Lynx lynx L) in Yugoslavia (1973 Slovenia - Kocevsko) and its impact on the ungulate community*. In: *Atti del convegno Reintroduzione dei predatori nelle aree protette*. Torino Italy. 83 - 91.

- Dubinský P. Hurníková Z. Juriš P. Alexa R. Reiterová K. Halasová D. Hajduk J and Šnábel V (2004) Trichinelóza vo veľkochove ošípaných vyvolaná druhom *Trichinella pseudospiralis*. Slovenský veterinárny časopis 29. 26 - 29.
- Duľa M. Drengubiak P. Kutal M. Trulík V. and Hrdý Ľ (2015) Monitoring rýsa ostrovida v CHKO Kysuce. s. 48 - 49 in Rigg R. and Kubala J. editors. Monitoring stavu karpatského rýsa vo Švajčiarsku a na Slovensku. Slovak Wildlife Society, Liptovský Hrádok. 1 - 99.
- Duľa M (2016) Početnosť, populačná hustota rýsa ostrovida (*Lynx lynx*) v CHKO Kysuce a jeho potravní ekologie v porovnaní s vlkom obecným (*Canis lupus*). Diplomová práca, Masarykova univerzita, Brno.
- Dussault Ch. Courtois R. Oullet JP. Huot J (1999) Evaluation of GPS telemetry collar performance for habitat studies in the boreal forest. Wildlife Society Bulletin 27. 965 - 972.
- Ďurišová A (2005) Pleistocene large mammals. s. 169 - 204 in Kaminská Ľ. Kozłowski JK. and Svoboda JA. editors. Pleistocene environments and archeology of the Dzeravá skala cave, lesser Carpathians, Slovakia. Krakow. 1 - 226.
- Find'o, S., Kalaš, M., Slamka, M., Kajba, M. Po stopách rýsa. Poľovníctvo a rybárstvo 12/2014, 38-40
- Fox JL (1985) An observation of lynx in Nepal. J. Bombay Nat. Hist. Soc. 82. 394.
- Fox JL. Sinha SP. Chundawat RS. and Das PK (1986) A survey of Snow leopard and associated species in Himalaya of Northwestern India. Project Report of the Wildlife Institute of India, dehra Dun. 1 - 51.
- Fox JL. Nurbu C. Bhatt S. and Chandola A (1994) Wildlife conservation and land-use changes in the transhimalayan region Ladakh, India. Mountain Research Development 14. 39 - 60.
- Frković A (2001) Ris (*Lynx lynx* L.) u Hrvatskoj - naseljavanje, odlov i brojnost (1974-2000). Sumarski list, 11 - 12. 625 - 634.
- Fryxell JM. Mosser A. Sinclair ARE. and Packer C (2007) Group formation stabilizes predator – prey dynamics. Nature 449. 1041 - 1044.
- Gomerčič T. Gužvica G, Đuras Gomerčič M. Frković A. Pavlović D. Kusak J. Sindičić M. Huber Đ (2009) Variation in teeth number, teeth and skull disorders in Eurasian lynx, *Lynx lynx* from Croatia. Folia Zool 58. 57 - 65
- Gregorová E. (2001) Quantitative analysis of phenotypic variation of coat patterns in the Carpathian lynx (*Lynx lynx carpathicus*) in Slovakia, in different time periods. Lynx, Praha 33. 109 - 121.
- Gregorová E (2004) Podmienky zachovania zdravej populácie Rýsa ostrovida (*Lynx lynx carpathicus*) v slovenských karpatoch. Výskum a ochrana cicavcov na Slovensku VI. Banská Bystrica: Štátna ochrana prírody, 2004. 135 - 143.
- Grubač BR (2000) The Lynx *Lynx lynx* (Linnaeus, 1758) in Serbia. Journal of the Institute for Nature Protection of Serbia, Belgrade 52 (1). 151 - 173.
- Haller H (1992) Zur Ökologie des Luchses *Lynx lynx* im Verlauf seiner Wiederansiedlung in den Walliser Alpen. Mammalia depica, Beiheft für Zeitschrift zur Säugetierkunde 15. 1 - 60.

- Haller H. and Breitenmoser U (1986) Zur Raumorganisation der in den Schweizer Alpen wiederangesiedelten Population des Luchses *Lynx lynx*. Zeitschrift fuer Saeugetierkunde 51 (5). 289 - 311.
- Hanzelová V. and Špakulová M. (2012) Rys ostrovid - *Lynx lynx*. s. 417 - 423 in Krištofik J. and Danko Š. editors. Cicavce Slovenska rozšírenie, bionómia a ochrana. VEDA. vydavateľstvo SAV. 1 - 711.
- Hebblewhite M (2005) Predation by wolves interacts with the North Pacific Oscillation (NPO) on western North American elk population. Journal of Animal Ecology 74. 226 - 233.
- Hell P (1961) Starkes Anwachsen der Luchsbestaende in der Slowakei, Zeitschrift fuer Saeugetierkunde, 26. 57 - 59.
- Hell P (1968) Population density of the Lynx in the Czechoslovakian carpathians. s. 57 - 64 in Kratochvíl J. editor. Recent distribution of the Lynx in Europe. Přírodovědné práce ústavů Československé akademie věd v Brně 2, 5 - 6. 1 - 74.
- Hell R (1973) Ergebnisse der Luchsforschung in der ČSSR. Beiträge zur Jagd- und Wildforschung 8. 335 - 344.
- Hell P (1992) Managing the lynx population in Czechoslovakia. The situation, conservation needs and reintroduction of lynx in Europe - 17 to 19 October 1990, Neuchatel, Switzerland, 11, s. 36 - 39. Strasbourg, Council of Europe Press. Environmental Encounters. Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats.
- Hell P. and Sládek J (1974) Trofejové šelmy Slovenska. Príroda, Bratislava. 1 - 257.
- Hell P. and Slaměčka J (1996) Current status of the lynx (*Lynx lynx*) in Slovakia. Acta Sc. Nat, Brno 30 (3). 64 - 78.
- Hell P. Slamečka J. Gašparík J (2004) Rys a Divá mačka v slovenských Karpatoch a vo svete. PaRPRESS, Bratislava. 1 - 161.
- Hemmer H (1993) Felidae - Katzenartige s. 1065 - 1187. in Stubbe M. and Krapp F. editors. Handbuch der Säugetiere Europas. Raubsäuger. Teil II.
- Hemmer H (2001) Die Feliden aus dem Epivillafranchium von Untermassfeld. s. 699 - 782. in Kahlke RD editor. Das Pleistozän von Untermassfeld bei Meinigen (Thüringen). Teil III. Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz, Band 40 (3).
- Heptner VG. and Sludskij AA (1980) Die Säugetiere der Sowjetunion - Band III: Raubtiere (Feloidea). VEB Gustav Fischer Verlag, Jena. 1 - 607.
- Herrenschmidt V. and Vandel JM (1992) The Reappearance of the Lynx in France - Biological and Sociological Aspects. In The situation, conservation needs and reintroduction of lynx in Europe. Environmental Encounters, No. 11. Council of Europe Press, Strassbourg. 56 - 59.
- Hetherington D.A., Lord T.C. and Jacobi R.M. (2005) New evidence for the occurrence of Eurasian lynx (*Lynx lynx*) in medieval Britain. Journal of Quaternary Science 21: 3 - 8.
- Hlaváček F (1971) Rys je užitočný. Poľovníctvo a rybárstvo 23 (1). 10.
- Horáček I (1993) Obratlovčí fauna Slaninové jeskyně (Turnianske Podhradie, časť Háj). s. 31 - 35 in Lamiová-Schmiedlová M. and Mačala P. editors. Východoslovenský pravek 4. Archeologické ústav SAV Nitra, Košice. 1 - 230.
- Hovorka J (1975) Przyczynę do wykrywania ognisk *Trichinella spiralis* w naturalnych warunkach Slowacjii, w ČSR. Wiadomości Parazytologiczne 3. 231 - 236.

- Hristovski M (2001) On the status of the Balkan lynx in the former Yugoslav Republic of Macedonia. The Balkan Lynx Population - History, Recent Knowledge on its Status and Conservation Needs. Ed. by Breitenmoser-Würsten C. and Breitenmoser U, KORA Bericht No. 7. 8 - 11.
- Huber T. Laass J. and Engleder T (2001) Present knowledge of the distribution of the lynx (*Lynx lynx*) in Austria. *Hystrix* 12 (2). 31 - 37.
- Hurvínková Z. Miterpáková M. and Chovancová B (2009) The important zoonoses in the protected areas of the Tatra National Park (TANAP). *Wiadomości Parazytologiczne* 55. 395 - 398.
- Chapron G., Kaczensky, P., Linnell, J.D.C., von Arx, M., Huber, D., Andrén, H., López-Bao, J.V., Adamec, M., Álvares, F., Anders, O., Balčiauskas, L. Balys, V. Bedő, P., Bego, F., Blanco, J.C., Breitenmoser, U., Brøseth, H., Bufka, L., Bunikyte, R., Ciucci, P., Dutsov, A., Engleder, T., Fuxjäger, C., Groff, C., Holmala, K., Hoxha, B., Iliopoulos, Y., Ionescu, O., Jeremić, J., Jerina, K., Kluth, G., Knauer, F., Kojola, I., Kos, I., Krofel, M., Kubala, J., Kunovac, S., Kusak, J., Kutal, M., Liberg, O., Majić, A., Männil, P., Manz, R., Marboutin, E., Marucco, F., Melovski, D., Mersini, K., Mertzanis, Y., Mysłajek, R.W., Nowak, S., Odden, J., Ozolins, J., Palomero, G., Paunović, M., Persson, J., Potočnik, H., Quenette, P.-Y., Rauer, G., Reinhardt, I., Rigg, R., Ryser, A., Salvatori, V., Skrbinišek, T., Stojanov, A., Swenson, J.E., Szemethy, L., Trajçe, A. Tsingarska-Sedefcheva, E., Váňa, M., Veeroja, R., Wabakken, P., Wölfl, M., Wölfl, S., Zimmermann, F., Zlatanova, D., Boitani, L. (2014) Recovery of carnivores in Europe's moder human-dominated landscapes. *Science* 346. 1517–1519.
- Il'ko T (2015) Vyhodnotenie fenotypových charakteristík škrvnitosti karpatského poddruhu rysa ostrovida (*Lynx lynx carpathicus*) na Slovensku. Diplomová práca. Technická univerzita vo Zvolene. 1 - 49.
- IUCN (1987) The IUCN Position Statement on Translocation of living organisms. Introductions, Re-introductions and Re-stocking. Prepared by the Species Survival Commission in collaboration with the Commission on Ecology, and the Commission on Environmental Policy, Law and Administration. As approved by the 22nd Meeting of the IUCN Council, Gland, Switzerland, 4 September 1987. 1 - 13.
- IUCN (1998) Guidelines for Re-introductions. Prepared by the IUCN/SSC Re-introduction Specialist Group. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK. 1 - 10.
- IUCN (2016) <http://www.catsg.org/index.php?id=99>
- Jackson RM. Roe JD. Wangchuk R. and Hunter DO (2006) Estimating snow leopard population abundance using photography and capture-recapture techniques. *Wildl. soc. bull.*, 34 (3). 772 - 781.
- Jamnický J (1997) Hunting of lynx (*Lynx lynx* L.) and wild cat (*Felis silvestris* Schreb.) in Slovakia one hundred years ago. *Folia Venatoria* 26 - 27. 211 - 219.
- Jedrzejewski W. Jedrzejewska B. Okarma H. Schmidt K. Bunevich AN. and Milowski L (1996) Population dynamics (1869-1994), demography and home ranges of the lynx in Bialowieza Primeval Forest (Poland and Belarus). *Ecography* 19. 122 - 138.
- Johnson WE. Eizirik E. Pecon-Slattery J. Murphy WA. Teeling E. O'Brien SJ (2006) The late Miocene radiation of modern Felidae: a genetic assessment. *Science* 311. 73 - 77.

- Kaczensky P., Chapron, G., von Arx, M., Huber, D., Andrén, H. & Linnell, J. (2013) Status, management and distribution of large carnivores - bear, lynx wolf & wolverine - in Europe. Report, Large Carnivore Initiative for Europe.
- Karant KU. and Nichols JD (2002) Monitoring Tigers and Their Prey: A Manual for Researchers, Managers and Conservationists in Tropical Asia. Centre for Wildlife Studies. 139 - 152.
- Karant KU. Nichols JD. Kumar NS. Link WA. Hines JE (2004) Tigers and their prey: predicting carnivore densities from prey abundance. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America 101. 4854 - 4858.
- Kojola I (2004) Finland. s. 78 - 85 in Von Arx M. Breitenmoser-Würsten C. Zimmermann F. and Breitenmoser U. editors. Status and conservation of the Eurasian lynx (*Lynx lynx*) in Europe in 2001. KORA Bericht No. 19.
- Konôpka J. and Kaštier P (2013) Nová koncepcia rozvoja poľovníctva na Slovensku a škody raticovou zverou na lesných porastoch. in Kunca A. editor. Aktuálne problémy v ochrane lesa. Zborník referátov z medzinárodnej konferencie konanej 25. - 26. 4. 2013 v Novom Smokovci. NLC, Zvolen.
- Kornhuber GA (1857) Synopsis der Säugethiere mit besonderer Beziehung auf deren Vorkommen in Ungarn. Pressburg. 1 - 42.
- Koritnik M (1974) Še nekaj o risu. Lovec 67-198 - 199.
- Kos F (1928) Ris (*Lynx lynx*) na ozemlju etnografske Slovenije. Glasnik muzejskega društva za Slovenijo 1. 57 - 72.
- Kozlo PG (2003) Byelorussia. 118 - 197 in Matjuschkin YEN. and Vaisfeld MA. editors. The Lynx – Regional Features of Ecology, Use and Protection. Moscow Nauka.
- Kramer-Schadt S. Revilla E. Wiegand T. and Breitenmoser U (2004) Fragmented landscapes, road mortality and patch connectivity: modeling influences on the dispersal of Eurasian lynx. J. Appl. Ecol. 41. 711 - 723.
- Kramer-Schadt S. Revilla E. and Wiegand T (2005) Lynx reintroductions in fragmented landscapes of Germany: projects with future or misunderstood wildlife conservation? Biol. Conserv. 125. 169 - 182.
- Kratochvíl J. et al. (1968a) Recent distribution of the Lynx in Europe. Acta sc. Nat. 2 (5 - 6). 1 - 74.
- Kratochvíl J. et al. (1968b) History of the distribution of the Lynx in Europe. Acta sc. Nat. 2 (5 - 6). 1 - 50.
- Kratochvíl J. and Vala F (1968) History of occurrence of the lynx in Bohemia and Moravia. Acta Sc. Nat. Brno 2 (4). 35 - 48.
- Krofel M. and Kos I (2010) Modeling potential effects of brown bear kleptoparasitism on the predation rate of Eurasian lynx. Acta Biologica Slovenica 53 (1). 48 - 54.
- Krofel M. and Jerina K (2016) Mind the cat: Conservation management of a protected dominant scavenger indirectly affects an endangered apex predator. Biological Conservation 197. 40 - 46.
- Krofel M. Kos I. Jerina K. (2012) The noble cats and the big bad scavengers: effects of dominant scavengers on solitary predators. Behav. Ecol. Sociobiol. 66. 1297 - 1304.

- Kropil R. et al. (2015) Home range and migration patterns of male red deer *Cervus elaphus* in Western Carpathians. *European Journal of Wildlife Research* 61 (1). 63 - 72.
- Kropil R (2005) Definovanie priazdnivého stavu živočíšnych druhov. Názov druhu: rys ostrovid (*Lynx lynx*). s. 509 – 510 in Polák P and Saxa A. editors. Priazdnivý stav biotopov a druhov európskeho významu. ŠOP SR, Banská bystrica, 1 - 736.
- Kubala J (2014) Ekológia rysa ostrovida (*Lynx lynx*) v CHKO Štiavnické vrchy a NP Veľká Fatra. PhD Thesis, Technická univerzita vo Zvolene. 1 - 94.
- Kubala J. Apfelová M. Il'ko T. Remeník L. Reťkovský R. Rigg R. Schestág J. Smolko P. Tám B. Žiak J. Breitenmoser-Würsten Ch. Foresti D. Zimmermann F. and Brietenmoser U (2015) Abundancia a denzita rysa ostrovida v Štiavnických vrchoch a Veľkej Fatre. s. 34 - 41 in Rigg R. and Kubala J. editors. Monitoring stavu karpatského rysa vo Švajčiarsku a na Slovensku. Slovak Wildlife Society, Liptovský Hrádok. 1 - 99.
- Kubala J. Smolko P. Zimmermann F. Rigg R. Tám B. Il'ko T. Foresti D. Breitenmoser-Würsten C. Kropil R. Breitenmoser U (in prep.) Robust monitoring challenges the official conservation status of Eurasian lynx in Slovakia.
- Kurten B (1968) Pleistocene mammals of Europe. Weidenfels and Nicolson, London. 1 - 317.
- Kurten B (1988) On evolution and fossil mammals. Columbia University Press, New York. 1 - 301.
- Kurten B. and Werdelin L (1984) The relationships of *Lynx shansius* Teilhard. *Ann. Zool. Fennici* 21. 129 - 133.
- Kutal M. et al. (2012) Velké šelmy a jejich migrační koridory v západních Karpatech: Malá Fatra - Kysucké Beskydy - Moravskoslezské Beskydy - Javorníky. Hnutí DUHA Olomouc, Olomouc. 1 - 36.
- Kutal M. and Suchomel J (2014a) Velké šelmy na Moravě a ve Slezsku. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc. 1 - 190.
- Kutal M. and Suchomel J (2014b) Analýza výskytu velkých šelem a průchodnosti krajiny v západních Karpatech. Mendelova univerzita v Brně. Brno. 1 - 48.
- Kutal M. Váňa M. Bojda M. Kutalová L. Suchomel J (2015) Fotomonitoring rysa ostrovida na česko-slovenskom pohraničí. 52 - 54 in Rigg R. and Kubala J. editors. Monitoring stavu karpatského rysa vo Švajčiarsku a na Slovensku. Slovak Wildlife Society, Liptovský Hrádok. 1 - 99.
- Lacoumette P (1994) La difficile reintroduction du lynx et ses obstacles humains. 123 - 129.
- Laas J. et al. (1999) Evaluation von Photofallen für ein quantitatives Monitoring einer Luchspopulation in den Schweizer Alpen. - MSc thesis, Univ. of Vienna.
- Latham J (1999) Interspecific interactions of ungulates in European forests: an overview. *For Ecol Manage* 120. 13 - 21
- Latham J. Staines BW. Gorman ML (1997) Correlations of red (*Cervus elaphus*) and roe (*Capreolus capreolus*) deer densities in Scottish forests with environmental variables. *J Zool* 242. 681 - 704
- Latham J. Staines BW. Gorman ML (1999) Comparative feeding ecology of red (*Cervus elaphus*) and roe deer (*Capreolus capreolus*) in Scottish plantation forests. *J Zool* 247. 409 - 418

- Lescureux N. Linnell JDC. Mustafa S. Melovski D. Stojanov A. Ivanov G. Avukatov V. Von Arx M. and Breitenmoser U (2011) Fear of the unknown: local knowledge and perceptions of the Eurasian lynx *Lynx lynx* in western Macedonia. *Oryx*, 45. 600 - 607.
- Linnell JDC. and Andrén H (1999) Lynx Research in Scandinavia. *Cat News* 30. 20 - 21.
- Linnell JDC. Swenson JE. Landa A. Kvam T (1998) Methods for monitoring European large carnivores - A worldwide review of relevant experience. NINA Oppdragsmelding 549. 1 - 38.
- Linnell JDC. Andersen R. and Kvam T (1999) Eurasian Lynx in Norway - The realities of managing a large carnivore in a multi-use landscape. *Cat News* 30. 19 - 20.
- Linnell JDC. Andersen R. Kvam T. Andrén H. Liberg O. Odden J. and Moa PF (2001) Home Range Size and Choice of Management Strategy for Lynx in Scandinavia. *Environmental Management* 27 (6). 869 - 879.
- Linnell J. and Okarma H (2003) Conclusions of the workshop „Monitoring of large carnivores in the Carpathians: resources available and required”. Meeting report of the Carpathian Workshop on Large Carnivore Conservation, Brasov (Romania), 12 - 14 June 2003, Council of Europe Publishing, Strasbourg.
- Linnell JDC. Breitenmoser U. Breitenmoser-Würsten C. Odden J. Von Arx M (2009) Recovery of Eurasian Lynx in Europe: What part has Reintroduction Played? s. 72 – 91 in Hayward MW. Somers M. editors. *Reintroduction of Top – Order Predators*. Blackwell Publishing Ltd, London, UK.
- Lukarevsky VS (2001) Leopard, striped hyaena and wolf in Turkmenistan. *Signal Moskau*. 1 - 127.
- Macdonald DW. Loveridge AJ. Nowell K (2010) *Dramatis personae: an introduction to the wild felids*. s. 3 – 58 in Macdonald DW. Loveridge AJ. editors. *Biology and Conservation of Wild Felids*. Oxford University Press, New York, USA.
- Matyushkin EN (1985) Vzaimootnosheniya s drugimi khishchnymi mlekopitayushchimi (relationships with other predatory mammals). s 355 - 370 in Bibikov DI. editor. *The wolf. History, systematics, morphology, ecology*. Nauka, Moscow.
- Matyushkin EN (1978) *Der Luchs*. A. Ziemsen Verlag, Wittenberg Luthersadt. 1 - 160.
- Matyushkin YEN. and Vaisfeld MA. (Eds.) 2003: *The Lynx – Regional Features of Ecology, Use and Protection*. Moscow Nauka 2003. 1 - 527.
- Melovski D (2012) Status and distribution of the Balkan lynx (*Lynx lynx martinoi* Mirić, 1978) and its prey. Master thesis, University of Montenegro, Podgorica. 1 - 85.
- Melovski, D. et al. (2012) Distribution and conservation status of the Balkan Lynx (*Lynx lynx balcanicus* Bures, 1941). *Macedonian Ecological Society*. 1 - 11.
- Millspaugh JJ. and Marzluff JM (2001) *Radio Tracking and Animal Populations*. Academic Press. USA. 1 - 416.
- Mirić DJ (1978) Die Luchspopulationen der Balkanhalbinsel. *Serbian Academy of Sciences and Ars*, Vol. DXXXIX (55). 150.
- Mirić D (1974) Zur systematischen Stellung des Balkanluchses, *Lynx lynx*. *Saeugetierk. Mitt.* 22 (3). 239 - 244.
- Mirić DJ (1981) The lynx populations of the Balkan Peninsula (*Lynx lynx martinoi* Mirić, 1978). - Pos. zd. SANU 139, Odel priro.- mat. nauka 55:1- 154, sl. 1- 15, dijagr. 1- 2, karte 1- 12, tab. 1- 15, Beograd (in Serbian).

- Mituch J (1970) Helminthofauna drobných cicavcov a mäsožravcov TANAP-u. Závěrečná správa, Helminologický ústav SAV v Košiciach. 1 - 145.
- Mituch J (1971) Index helminthum 1968. *Studia helminthologica* 2 (1968). 221 - 279.
- Mituch J (1972) Helminthofauna mäsožravcov na Slovensku a v ČSSR. *Poľovnícky zborník* 2. 161 - 172.
- Mituch J (1974) K poznaniu helminthofauny rysa ostrovida (*Lynx lynx* L., 1758) na Slovensku *Poľovnícky zborník* 4. 137 - 149.
- Mituch J. and Hovorka J (1983) Helminthy a helmintocenózy mäsožravej a poľovnej zveri v ekologických podmienkach Karpatského oblúka. Závěrečná správa, Helminologický ústav SAV v Košiciach. 1 - 118.
- Molinari-Jobin A. Molinari P. Breitenmoser U (2000) Prey spectrum, prey preference and consumption rates of Eurasian lynx in the Swiss Jura Mountains. *Acta Theriologica* 45. 243 - 252.
- Molinari-Jobin A. Molinari P. Breitenmoser- Würsten C. Breitenmoser U (2002) Significance of lynx *Lynx lynx* predation fro roe deer *Capreolus capreolus* and chamois *Rupicapra rupicapra* mortality in the Swiss Jura Mountains. *Wildlife Biology* 8 (2). 109 - 115.
- Molinari- Jobin A. Molinari P. Breitenmoser-Würsten Ch. Wölfl M. Stanisa C. Fasel M. Stahl P. Vandel JM. Rotelli L. Kaczensky P. Huber T. Adamic M. Koren I. and Breitenmoser U (2003) Pan- Alpine Conservation Strategy for the Lynx. No. 130 , 25 p, 2003, 1- 19. 2003. SCALP, Council of Europe. Nature and Environment.
- Molinari-Jobin A. Molinari P. Loison P. Gaillard JM. Breitenmoser U (2004) Life cycle period and acivity of prey influence their susceptibility to predators. *Ecography* 27. 323 - 329.
- Molinari-Jobin A. Zimmermann F. Ryser A. et al. (2007) Does lynx home range size adjust to prey abundance in Switzerland. *Wildlife Biology* 13. 393 - 405.
- Myrberget S (1970) The Norwegian population of wolverine, *Gulo gulo* (L.), and lynx, *Lynx lynx* (L.). *Medd Stat Viltunders* 2. 1 - 35.
- Novikov GA (1968) Contemporaneous distribution of the lynx in the western part of the USSR. *Acta. Sc. Nat. Brno* 5/6. 35 - 48.
- Odden J. Linnell JDC. Fosland Moa P. Herfindal I. Kvam T. and Andersen R (2002) Lynx depredation on domestic sheep in Norway. *J. Wildl. Manage.* 66 (1). 98 - 105.
- Okarma H. Dovhanych Y. Find'o S. Ionescu O. Koubek P. and Szemethy L (2000) Status of Carnivores in the Carpathian Ecoregion. Report of the Carpathian Ecoregion Initiative. 1 - 37.
- Ozoliņš J. Pupila A. Ornicāns A. and Bagrađe G (2008) Lynx management in Latvia: population control or sport hunting? in Opermanis O. and Whitelaw G. editors. Economic, social and cultural aspects in biodiversity conservation Riga: Press of the University of Latvia.
- Panayotopoulous M (2001) Historical distribution and present status of the lynx in Greece. The Balkan Lynx Population - History, Recent Knowledge on its Status and Conservation Needs. Ed. by Breitenmoser-Würsten C. and Breitenmoser U, KORA Bericht No. 7. 28 - 31.
- Paszlavszy I (1918) I. Vertebrata. Classis Mammalia. Fauna Regni Hungariae. Regia Societas Scientarium Naturalium Hungarica, Budapest. 1 - 43.

- Paunovic M. Milenkovic M. and Ivanovic-Vlahovic C (2001) The lynx populations in the Federal Republic of Yugoslavia. The Balkan Lynx Population - History, Recent Knowledge on its Status and Conservation Needs. Ed. by Breitenmoser-Würsten C. and Breitenmoser U, KORA Bericht No. 7. 12 - 17.
- Pesenti E. and Zimmermann F (2013) Density estimations of the Eurasian lynx (*Lynx lynx*) in the Swiss Alps. *J. Mammal.* 94. 73 - 81.
- Primack RB (1993) *Essentials of conservation biology*. Sunderland: Sinauer Associates.
- Podgórski T. Schmidt K. Kowalczyk R. Gulczyńska A (2008) Microhabitat selection by Eurasian lynx and its implications for species conservation. *Acta Theriologica* 53. 97 - 110.
- Pulliaainen E (1965) Studies on the wolf (*Canis lupus* L.) in Finland. *Ann Zool Fenn* 2. 215 - 259.
- Pulliaainen E (1968) The lynx population in Finland. *Acta Sc. Nat. Brno* 5/6. 27 - 34.
- Pulliaainen E. Lindgren E. and Tunkkari PS (1995) Influence of food availability and reproductive status on the diet and body condition of the European lynx in Finland. *Acta Theriologica* 40 (2). 181 - 196.
- Rassi P. Hyvärinen E. Juslén A. and Mannerkoski I (eds.) (2010) *The 2010 Red List of Finnish Species*. Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus, Helsinki. 1 - 685.
- Richard E. Gaillard JM. Saïd S. Hamann JL. and Klein F (2010) High red deer density depresses body mass of roe deer fawns. *Oecologia* 163. 91 - 97.
- Rigg, R. (2011). Zimný monitoring vlka dravého a rýsa ostrovida. Výročná správa. Slovak Wildlife Society. 6 pp.
- Rigg, R. (2012). Výskum vlka dravého (*Canis lupus*) a rýsa ostrovida (*Lynx lynx*) v území NP Nízke Tatry, TANAPu a NP Veľká Fatra. Výročná správa. Slovak Wildlife Society. 19 pp.
- Rigg, R. (2013). Výskum vlka dravého (*Canis lupus*) a rýsa ostrovida (*Lynx lynx*) v území NP Nízke Tatry, TANAPu a NP Veľká Fatra v roku 2013. Výročná správa. Slovak Wildlife Society. 11 pp.
- Rigg R. & Kubala J. eds. (2015). *Monitoring stavu karpatského rýsa vo Švajčiarsku a na Slovensku*. Slovak Wildlife Society, Liptovský Hrádok. 100 pp.
- Rigg R., Find'o S., Wechselberger M., Gorman M., Sillero-Zubiri C. & Macdonald D.W. (2011). Mitigating carnivore-livestock conflict in Europe: lessons from Slovakia. *Oryx* 45(2): 272-280.
- Rochel A (1821) *Naturhistorische Miscellen über nordwestlichen Karpathen in Oberungarn*. Pesten. 1 - 135.
- Rodgers AR. Rempel RS. Abraham KF (1996) A GPS – based telemetry system. *Wildlife Society Bulletin* 24. 559 - 566.
- Rodgers AR. Rempel RS. Moen R. Paczkowski J. Schwartz C. Lawson EJ. Gluck MJ (1997) GPS collars for moose telemetry studies: a workshop. *Alces* 33. 203 - 209.
- Royle JA. et al. (2009a) Bayesian inference in camera trapping studies for a class of spatial capture - recapture models. *Ecology* 90. 3233 - 3244.
- Royle JA. et al. (2009b) A hierarchical model for estimating density in camera trap studies. - *J. of Appl. Ecol.* 46. 118 - 27.

- Ryser-Degiorgis M-P. Ryser A. Obexer-Ruff G. Brietnemoser-Würsten C. Breitenmoser U. Lang J (2004) Emergence of congenital malformations in free-ranging Lynx from Switzerland: first evidence of inbreeding depression? *European Association of Zoo and Wildlife Veterinarians (EAZWY)*. 307 - 311.
- Ryser-Degiorgis M-P (2009) Causes of mortality and diseases of Eurasian lynx (*Lynx lynx*). s. 274 - 289 in Vargas A. Breitenmoser C. and Breitenmoser U editors. *Iberian lynx ex-situ conservation: an interdisciplinary approach*. Fundaci Biodiversidad, Madrid, Spain.
- Ryser-Degiorgis M-P (2015) Prieskum zdravotného stavu eurázijského rysa: problematika a definície, príklad zo Švajčiarska a odporúčania pre Slovensko. s. 62 - 64 in Rigg R. and Kubala J. editors. *Monitoring stavu karpatského rysa vo Švajčiarsku a na Slovensku*. Slovak Wildlife Society, Liptovský Hrádok. 1 - 99.
- Ryser-Degiorgis M.-P., Pewsner M., Tám B., Kubala J. & Rigg R. (2015) Pitvy rysov na Slovensku: nálezy a závery. In: *Monitoring stavu karpatského rysa vo Švajčiarsku a na Slovensku*, Rigg R. & Kubala J. eds., Slovak Wildlife Society, Liptovský Hrádok: 67-69.
- Salvatori V. et al. (2002) Hunting legislation in the Carpathian Mountains: implications for the conservation and management of large carnivores. *Wildlife Biol.* 8. 3 - 10.
- Samelius G. Andrén H. Kjellander P. Liberg O (2013) Habitat Selection and Risk of Predation: Re-colonization by Lynx had Limited Impact on Habitat Selection by Roe Deer. *PLoS ONE* 8(9). e75469. doi:10.1371/journal.pone.0075469
- Schadt S. Revilla E. Wiegand T. Knauer F. Kaczensky P. Breitenmoser U. Bufka L. Červený J. Koubek P. Huber T. Stanisa C. and Trepl L (2002a) Assessing the suitability of central European landscapes for the reintroduction of Eurasian lynx. *Journal of Applied Ecology* 39. 189 - 203.
- Schadt S. Knauer F. Kaczensky P. Revilla E. Wiegand T. and Trepl L (2002) Rule-based assessment of suitable habitat and patch connectivity for the Eurasian lynx. *Ecological Applications* 12 (5). 1469 - 1483.
- Schaller GB (1997) *Tibet's hidden wilderness*. Abrams, New York. 1 - 168.
- Schmidt K. Jedrzejewski W. and Okarma H (1997) Spatial organization and social relations in the Eurasian lynx population in Bialowieza Primeval Forest, Poland. *Acta theriol.* 42. 289 - 312.
- Schmidt K. Jedrzejewski W. Okarma H. and Kowalczyk R (2009) Spatial interactions between grey wolves and Eurasian lynx in Bialowieza Primeval Forest, Poland. *Ecological Research* 24. 207 - 214.
- Schmidt K (2011) *Program ochrony rysia Lynx lynx w Polsce - projekt*. Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Warszawa.
- Simeonovski V. and Zlatanova D (2001) Some notes on the systematics of the Balkan lynx. *The Balkan Lynx Population - History, Recent Knowledge on its Status and Conservation Needs*. Ed. by Breitenmoser-Würsten C. and Breitenmoser U, KORA Bericht No. 7. 24 - 25.
- Sindičić M. Polanc P. Gomerčić T. Jelenčić M. Huber Đ. Trontelj P. Skrbinšek T (2013) Genetic data confirm critical status of reintroduced Dinaric population of Eurasian lynx. *Conserv. Genet.* OI 10.1007/s10592-013-0491-x
- Skrbinšek T. Huber Đ. Trajçe A. Shumka S. Hristovski M. Sindičić M. and Melovski D (2011) *Carpathicus versus balcanicus: The challenge of conserving autochthonous and*

- reintroduced populations in the Dinaric range. Genetic status and conservation management of reintroduced and small autochthonous Eurasian lynx *Lynx lynx* populations in Europe. International Exploratory Workshop. Saanen, Switzerland 24 - 27 October 2011. 30.
- Sládek J. Mošanský A. Weisz T (1963) Predbežná správa o výskume rysa - *Lynx lynx* (Linné 1758) na Slovensku. *Biológia* 18 (6). 464 - 469.
- Spassov N. Seorgiev K. and Spridonov G (2001) Brief notes on the status and problems of the lynx in Bulgaria. The Balkan Lynx Population - History, Recent Knowledge on its Status and Conservation Needs. Ed. by Breitenmoser-Würsten C. and Breitenmoser U, KORA Bericht No. 7. 26-27.
- Sunquist ME. and Sunquist F (2002) *Wild Cats of the World*. University of Chicago Press, Chicago, Illinois, USA. 1 - 452.
- Stahl D (1972) Möglichkeiten und Aussichten einer Wiedereinbürgerung des Luchses *Lynx lynx* im westlichen Harz. *Z. Jagdwiss.* 18(2). 57 - 66.
- Stahl P. Vandel JM. and Migot P (2002) Le lynx boréal (*Lynx lynx*) en France: statut actuel et problèmes de gestion. In: *L'Etude et la Conservation des Carnivores*, Société Française pour l'Etude et la Protection des Mammifères, Ed. G. Chapron and F. Moutou. 24 - 27.
- Stehlík J (1984) Rozmnožování rysa ostrovida (*Lynx lynx* Linnaeus, 1758) v zajetí. *Folia Venatoria* 14. 163 - 180.
- Štollmann A (1963) Príspevok k poznaniu rysa ostrovida, *Lynx lynx* (L.) v československých Karpatoch. *Zoologické list*, 12 (4). 301 - 316.
- Swenson JE (1998) Coordination of Large-Carnivore Monitoring, Management, and Research in Scandinavia. In: *The Re-Introductions of the lynx into the Alps*. Proceedings of the 1st SCALP conference, Engelberg, Switzerland, 7-9 December 1995. *Environmental Encounters* No. 35, Council of Europe Publishing. 85 - 88.
- Šprocha J (1964) Aké máme stavy medveďov, rysov, vlkov a divých mačiek. *Poľovníctvo a rybárstvo* 26 (12). 13.
- Valdmann H (2003) Estonia. 85 - 92 in Matjuschkin YEN. and Vaisfeld MA. editors. *The Lynx – Regional Features of Ecology, Use and Protection*. Moscow Nauka.
- Vandel JM (1994) Statut du lynx sur le massif vosgien. Situation en septembre 1994. Rapport Office National de la Chasse, Birieux. 1 - 10.
- Vandel JM. and Wecker F (1995) Présence actuelle du Lynx (*Lynx lynx*) dans le massif des Vosges du Nord (France) et le Palatinat (Allemagne). *Ciconia* 19. 133 - 144.
- Vandel JM. and Stahl P (1998) Colonisation du massif Jurassien par le lynx (*Lynx lynx*) et impact sur les ongulés domestiques. *Gibier Faune Sauvage, Game Wildl.* 15. 1161 - 1169.
- Vandel JM. and Stahl P (2005) Distribution trend of the Eurasian lynx *Lynx lynx* populations in France. *Mammalia* 69 (2). 145 - 158.
- Vasiliu GD. Decei P (1963) Über den Luchsen (*Lynx lynx*) der rumänischer Karpaten. *Säugetierk. Mitt.*, 12. 155 - 183.
- Von Arx M. et al. (2004) Status and conservation of the Eurasian lynx (*Lynx lynx*) in Europe in 2001. - Report, Kora 19. 1 - 330.
- Von Arx M. Breitenmoser-Würsten C. Breitenmoser U (2009) Lesson from the reintroduction of the Eurasian lynx in central and West Europe. s. 402 – 409 in Vargas A. Breitenmoser-

- Würsten C. Breitenmoser U. editors. Iberian Lynx Ex situ Conservation: An Interdisciplinary Approach. Fundación Biodiversidad, Madrid, Spain. 1 - 532 s.
- Webster R. Holt S. and Avis C (2001) The status of the Carpathians. A report developed as a part of The Carpathian Ecoregion Initiative, November 2001. 1 - 67.
- Weingarth K. et al. (2012) First estimation of Eurasian lynx (*Lynx lynx*) abundance and density using digital cameras and capture-recapture techniques in German national park. *Anim. Biodivers. Conserv.* 35. 197 - 207.
- Wechselberger M. Rigg R. and Betková S (2005). An investigation of public opinion about the three species of large carnivores in Slovakia: brown bear (*Ursus arctos*), wolf (*Canis lupus*) and lynx (*Lynx lynx*). Slovak Wildlife Society, Liptovský Hrádok. 1 - 89.
- Werdelin L (1981) The evolution of lynxes. *Annales Zoologici Fennici* 18, 37 - 71.
- Wikenros C. Liberg O. Sand H. and Adrén H (2010) Competition between recolonizing wolves and resident lynx in Sweden. *Can. J. Zool.* 88. 271 - 279.
- Windisch GK (1780) *Geographie des Königreichs Ungarn*. Pressburg. 1 - 395.
- Wotschikowsky U. Kaczensky P. and Knauer F (2001) Gehegeluchse weniger scheu. *Naturschutz und Landschaftsplanung* 33 (12). 388.
- Wölfl M. and Kaczensky P (2001) Present status and distribution of the lynx in the German Alps. *Hystrix* 12 (2). 39 - 41.
- Zhang Yongz U (1997) *Distribution of Mammalian Species in China*. China Forestry Publ. House. Beijing. 1 - 280.
- Zimmermann F (2003) Lynx habitat fragmentation of the Alps – a preliminary model. Proceedings of the 2nd Conference on the Status and Conservation of the Alpine Lynx Population (SCALP), 7-9 May 2003, Amden, Switzerland. 25 - 27.
- Zimmermann F (2004) Conservation of the Eurasian Lynx (*Lynx lynx*) in a fragmented landscape – habitat models, dispersal and potential distribution. Thèse de doctorat és sciences de la vie (PhD), Faculté de biologie et de médecine de l'Université de Lausanne, Lausanne. 1 - 176.
- Zimmermann F. and Breitenmoser U (2007) Potential distribution of Eurasian lynx (*Lynx lynx*) population size in the Jura Mountains. *Wildlife Biology* 13. 406 - 416.
- Zimmermann F. Molinari-Jobin A. Weber JM. Capt S. Ryser A. Angst C. Siegenthaler A. von Wattenwyl K. Breitenmoser-Würsten Ch and Breitenmoser U (2005) Monitoring Bericht Raubtiere Schweiz 2004. KORA Bericht Nr. 29. Kora, Bern. 1 - 60.
- Zlatanova D. Tzvetkovski P. and Tzingarska-Sedefeheva E (2001) The lynx in Bulgaria: present conservation status and future prospects. The Balkan Lynx Population - History, Recent Knowledge on its Status and Conservation Needs. Ed. by Breitenmoser-Würsten C. and Breitenmoser U, KORA Bericht No. 7. 19 - 23.
- Žiak D. and Urban P (2001) Červený (ekozozologický) zoznam cicavcov (Mammalia) Slovenska. s. 154 - 156 in Baláž D. Marhold K. and Urban P. editors. Červený zoznam rastlín a živočíchov Slovenska. *Ochrana prírody* 20 (Suppl). 1 - 160.

Legislatíva, iné predpisy a ostatné zdroje

- Aktualizovaný národný zoznam území európskeho významu schválený uznesením vlády Slovenskej republiky č. 577 z 31. augusta 2011
- Smernica Rady 92/43/EHS z 21. mája 1992 o ochrane prirodzených biotopov a voľne žijúcich živočíchov a rastlín v platnom znení
- <http://conventions.coe.int/treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?CL=ENG&NT=104&VL=1>
- Nariadenie Rady (ES) č. 338/97 z 9. decembra 1996 o ochrane druhov voľne žijúcich živočíchov a rastlín reguláciou obchodu s nimi v platnom znení
- Nariadenie Komisie (ES) č. 865/2006 zo 4. mája 2006, ktorým sa ustanovujú podrobné pravidlá týkajúce sa vykonávania nariadenia Rady (ES) č. 338/97 o ochrane druhov voľne žijúcich živočíchov a rastlín reguláciou obchodu s nimi
- Zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov
- Zákon č. 274/2009 Z. z. o poľovníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
- Vyhláška č. 344/2009 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon o poľovníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
- Vyhláška Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky č. 24/2003 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov
- Vyhláška Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky č. 158/2014 Z. z., ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky č. 24/2003 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov: Príloha č. 9 Zoznam vybraných druhov živočíchov a podmienky ich ochrany
- Vyhláška Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky č. 489/2013 Z. z., ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška Ministerstva pôdohospodárstva Slovenskej republiky č. 344/2009 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon o poľovníctve v znení neskorších predpisov
- Vyhláška Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky č. 421/2013 Z. z., ktorou sa určuje spoločenská hodnota poľovnej zveri
- Zákon č. 15/2005 Z. z. o ochrane druhov voľne žijúcich živočíchov a voľne rastúcich rastlín reguláciou obchodu s nimi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
- Vyhláška č. 110/2005 Z. z. ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona o ochrane druhov voľne žijúcich živočíchov a voľne rastúcich rastlín reguláciou obchodu s nimi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
- Komplexná štúdia škôd spôsobených veľkými šelmami a možnosti ich eliminácie, ŠOP SR 2015
- Kvantitatívny prieskum venovaný všetkým chráneným veľkým šelmám (medveď hnedý, vlk dravý, rys ostrovid) na Slovensku so zameraním na ich akceptáciu

v rámci širokej verejnosti. Prieskum bol realizovaný formou elektronického dotazníka na internete so zapojením poľovníckej, lesníckej a ochranárskej verejnosti, chovateľov hospodárskych zvierat, ľudí pôsobiacej v oblasti vedy a výskumu, širokej verejnosti.

5. PRÍLOHY

Nasledovné prílohy sú neoddeliteľnou súčasťou Programu starostlivosti o rysa ostrovida (*Lynx lynx*) na Slovensku

- 5.1. Zoznam území európskeho významu, v ktorých rys ostrovid predstavuje predmet ochrany**
- 5.2. Preventívne opatrenia na čiastočnú, resp. úplnú elimináciu škôd spôsobených rysom ostrovidom hospodárskych zvieratách a ich aplikácia v praxi**
- 5.3. Uplatňovanie náhrady škôd spôsobených rysom**
- 5.4. Mapovanie a monitoring rysa ostrovida na Slovensku**
- 5.5. Záznam o úhyne a odchyte rysa ostrovida**
- 5.6. Záznam z miestneho šetrenia škôd spôsobených určenými živočíchmi**
- 5.7. Mapa Slovenska s potvrdenými lokalitami rysa ostrovida v štvorcoch siete DFS s vyznačením veľkoplošných chránených území**
- 5.8. Mapa Slovenska s potvrdenými lokalitami rysa ostrovida v štvorcoch siete DFS s vyznačením lokalít európskej sústavy chránených území (Natura 2000)**
- 5.9. Prehľad ustanovení právnych predpisov, na základe ktorých možno uložiť sankcie za porušenie ustanovených podmienok ochrany rysa ostrovida**

Zoznam použitých skratiek

CEHZ	centrálne evidencie hospodárskych zvierat
CHKO	chránená krajinná oblasť
DNA	deoxyribonukleová kyselina
EÚ	Európska únia
GPS	globálny lokalizačný systém
IUCN	Svetová únia ochrany prírody
KIMS	komplexný informačný a monitorovací systém
MDV SR	Ministerstvo dopravy a výstavby Slovenskej republiky
MPRV SR	Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky
MŠVVaŠ SR	Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR
MV SR	Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky
MŽP SR	Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky
NLC	Národné lesnícke centrum
NP	národný park
SR	Slovenská republika
ŠOP SR	Štátna ochrana prírody Slovenskej republiky
ÚEV	územie európskeho významu